

LUND UNIVERSITY

Ord på prov

En studie av ordförståelse i högskoleprovet

Gustafsson, Anna W; Håkansson, David

2017

Document Version:

Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Gustafsson, A. W., & Håkansson, D. (2017). *Ord på prov: En studie av ordförståelse i högskoleprovet*. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap; Nr A75). Språk- och litteraturcentrum, Lunds universitet. Avancerad onlinepublikation.

Total number of authors:

2

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Anna W Gustafsson & David Håkansson

Ord på prov

EN STUDIE AV ORDFÖRSTÅELSE I HÖGSKOLEPROVET

Under 1970-talet behandlade flera språkvetenskapliga studier ordförståelse i ett demokratiskt perspektiv. Det handlade framför allt om inkludering och tillgång till samhällets olika funktioner. I den studie som redovisas här anknyter författarna till denna diskussion genom att redovisa en undersökning av hur ordförståelsen i högskoleprovet har förändrats över tid. Studien rör perioden 2000–2011. Perioden är intressant på flera sätt, inte minst för att den första internetgenerationen då tog steget ut från skolans värld. Studien visar bland annat att klyftan i ordförståelse mellan provdeltagare från olika åldersgrupper och med olika utbildningsnivå växer. Författarna diskuterar också vilken roll ordens frekvens i olika genrer och ordens ursprung spelar för de påvisade förändringarna i ordförståelse och kopplar i diskussionen till den revolution i läsvanor som de senaste decenniernas digitalisering fört med sig.

Anna W Gustafsson är docent i svenska språket vid Lunds universitet och David Håkansson är docent i nordiska språk vid Uppsala universitet.

ORD PÅ PROV

Ord på prov

En studie av ordförståelse i högskoleprovet

ANNA W GUSTAFSSON & DAVID HÅKANSSON

LUNDS
UNIVERSITET

LUNDASTUDIER I NORDISK SPRÅKVETENSKAP A 75

Lundastudier i nordisk språkvetenskap. Serie A kan beställas via Lunds universitet:
www.ht.lu.se/serie/lundastudier/
E-post: skriftserier@ht.lu.se

Tryckningen av boken har finansierats av
Stiftelsen Vilhelm Ekmans universitetsfond.

© Anna W Gustafsson & David Håkansson 2017

Lundastudier i nordisk språkvetenskap A 75

ISBN 978-91-88473-41-7 (tryck)

978-91-88473-43-1 (pdf)

ISSN 0347-8971

Omslagsdesign och sättning Gunilla Albertén

Tryck i Sverige av Media-Tryck, Lunds universitet, Lund 2017

Abstract

During the 1970s, vocabulary knowledge was a central topic within the field of Swedish sociolinguistics, often discussed from a democratic point of view focusing on inclusion and accessibility in the society. This study links up to this tradition by reporting a survey of how the vocabulary knowledge has changed over time in Sweden, building on data from the Swedish Scholastic Aptitude Test (SweSAT). Ever since 1977, SweSAT has functioned as an instrument of selection to higher education. SweSAT consists of different quantitative and verbal subtests, and one of these subtests, the vocabulary test, is intended to assess understanding of words and concepts. The SweSAT vocabulary test is a multiple-choice test where no context is given. The study has been limited to comprise the period from the spring 2000 to the spring 2011. During this period, the vocabulary test consisted of 40 tasks at each occasion and was carried out by about 40.000 participants each time.

Based on data from the SweSAT vocabulary test, two substudies have been carried out. The first of these substudies focuses on differences in average test results over time. Since SweSAT is designed to rank the test-takers as fairly as possible with regard to their expected study success, different tests are however not directly comparable. One solution to this problem is to restrict the comparison over time to different groups (i.e. based on age, educational background, and gender) in order to establish how the vocabulary knowledge has changed over time. The first substudy reports such an investigation of comparisons between groups, building on answers from 915, 491 participants. Over time, the average test score at the vocabulary test has decreased with about 2 points. During the same period we see a widening gap between different age groups. This widening gap can also be noticed when comparing test takers with or without university

education. Other variables are of limited importance to explain the variation in test scores.

A comparison of the average test score over time can, of course, not give any information of how the understanding of individual words has changed over time. However, every word that is given in a regular vocabulary test has previously been tried out on a smaller group of participants in connection with a regular SweSAT test (the test takers learn afterwards which part of the test that consisted of pretest tasks and which parts belonged to the regular test). By comparing the results for individual words from the pretests with the corresponding result from the regular test, changes in the understanding of individual words can however be tracked. The second substudy reports such an investigation of comparisons between pretests and regular vocabulary tests, building on results for a selection of 151 words. When comparing the results from the pretests with the regular vocabulary tests, 110 of the 151 words included have changed significantly over time. For 75 of the words included (49%), the results have decreased between the pretests and the regular tests, whereas 36 (24%) of the words display a significant increase. As was the case in the first substudy, there are clear differences between age-groups, whereas the difference between females and males is almost non-existent. When looking for possible explanations of the results demonstrated, some tendencies to a connection between the improvement and frequency have been found, whereas no such relationship could be supported for the words that show a decreased result over time. However, there is a clear connection between vocabulary knowledge and word origin in the sense that words used also in English shows a better result than domestic words.

Förord

I denna bok redovisar vi en studie av ordförståelsen i dagens samhälle. Boken har en lång tillkomsthistoria. Vi började intressera oss för ordförståelse för snart tio år sedan, och under 2009 genomförde vi en kort pilotstudie (Gustafsson & Håkansson 2011). I samband med denna pilotstudie insåg vi svårigheterna med att samla in data för att utföra en stort upplagd studie av ordförståelsen i dagens samhälle, och med dessa erfarenheter i bagaget började vi söka efter andra vägar för att genomföra projektet. Genom högskoleprovets stora databank fick vi tillgång till ett stort material som visade sig vara mycket användbart för våra syften.

Ganska snart efter att vi genomfört materialinsamlingen för denna studie fick vi båda andra forskningsuppgifter som gjorde att tiden för att slutföra detta projekt blev begränsad. Desto mer glädjande är det därför att projektet nu ändå har kunnat föras i hamn, och vi vill här ta tillfället i akt att tacka alla som har hjälpt oss under vägen. Först och främst vill vi lyfta fram Institutionen för tillämpad utbildningsvetenskap vid Umeå universitet. Särskilt vill vi här nämna Luis Cobian, Maria Johansson, Per-Erik Lyrén och Gunilla Ögren som har varit mycket tillmötesgående och visat stort intresse för vår studie – inte minst under våra forskningsvistelser i Umeå. Vidare vill vi tacka *Stiftelsen Erik Wellanders fond* och *Svenska Akademiens fond för forskning i modern svenska* – utan generöst ekonomiskt stöd från dessa finansiärer hade projektet varit omöjligt att genomföra.

Vi har samarbetat om bokens upplägg och inriktning. Vi har också tillsammans bearbetat och analyserat materialet. För helheten är vi gemensamt ansvariga. Vårt manus har i en tidigare version lästs av Pierre Carbonnier (Lunds universitet), Lisa Holm (Lunds universitet), Victoria Johansson (Lunds universitet), Jan Svensson (Lunds universitet) och Christina Stage (Umeå universitet). Vi är mycket tacksamma för de kommentarer

som vi har fått. För påpekanden och råd rörande statistiska metoder vill vi särskilt tacka Pierre Carbonnier.

Tryckningen av boken har finansierats genom ett anslag från *Stiftelsen Vilhelm Ekmans universitetsfond*.

Lund och Uppsala i mars 2017

Anna W Gustafsson och David Håkansson

Innehållsförteckning

1 INLEDNING	15
2 ORDFÖRSTÅELSE: NÅGRA UTGÅNGSPUNKTER	19
2.1 Att förstå ett ord	19
2.2 Att mäta ordförståelse	21
2.3 Svenska studier av ordförråd och ordförståelse	23
2.4 Studier av läsning och medievanor	26
3 HÖGSKOLEPROVET OCH ORD-PROVET	31
3.1 Historik och bakgrund	31
3.2 Ordförståelseprovet	37
3.3 Orden som prövas	40
3.4 ORD-provets förankring	41
4 PROVSTUDIEN	45
4.1 Metod och material	46
4.2 Övergripande resultat	50
4.3 Åldersgrupper	52
4.4 Utbildningsbakgrund	58
4.5 Kön	69
4.6 Sambandet mellan olika variabler	73
4.7 Diskussion	75
4.8 Sammanfattning	76

5 ORDSTUDIEN	79
5.1 Metod och material	80
5.2 Övergripande resultat	87
5.3 Ord med störst förändring	90
5.4 Åldersgrupper	93
5.5 Kön	108
5.6 Provorter	112
5.7 Frekvens	118
5.8 Ursprung	124
5.9 Sammanfattning	127
6 AVSLUTANDE DISKUSSION	129
SUMMARY IN ENGLISH	135
LITTERATUR	141

Tabeller, figurer och tablåer

TABELLER

Tabell 1. Andel av befolkningen 9–79 år som använder olika medier en genomsnittlig dag (procent)	27
Tabell 2. Andel av befolkningen 15–24 år som använder olika medier en genomsnittlig dag (procent)	28
Tabell 3. Andel provdeltagare (procent) som genomförde provet för första, andra, tredje respektive fjärde gången	36
Tabell 4. Antal provsvar fördelat per år och provtillfälle	47
Tabell 5. Provdeltagarnas kön och åldersgrupp	47
Tabell 6. Antal provdeltagare med olika typer av svensk utbildning	49
Tabell 7. Antal provdeltagare med olika typer av svensk högskoleutbildning	49
Tabell 8. Antal provdeltagare med olika typer av utländsk utbildning	50
Tabell 9. Poängmedelvärde och standardavvikelse för ORD-provet över tid	50
Tabell 10. Provdeltagarnas fördelning på olika åldersgrupper i procent över tid	54
Tabell 11. Poängmedelvärde för ORD-provet över tid fördelat på åldersgrupper	56
Tabell 12. Poängmedelvärde för ORD-provet för deltagare med respektive utan högskoleutbildning	63
Tabell 13. Andelen provdeltagare per åldersgrupp (utan högskoleutbildning) fördelat på utbildningskategorier	67
Tabell 14. Orden i undersökningen med uppgift om provår och antal provsvar vid respektive provtillfälle	82
Tabell 15. Antalet provsvar i utprovning och reguljärprov fördelat på män respektive kvinnor	86
Tabell 16. Antalet provsvar i utprovning och reguljärprov fördelat på åldersgrupper	87
Tabell 17. Ord med störst förbättring	90
Tabell 18. Ord med störst försämring	91
Tabell 19. Ord med störst förbättring, åldersgrupp ≤ 20 år	97
Tabell 20. Ord med störst förbättring, åldersgrupp 21–24 år	97
Tabell 21. Ord med störst förbättring, åldersgrupp ≥ 25 år	97
Tabell 22. Ord med störst försämring, åldersgrupp ≤ 20 år	101
Tabell 23. Ord med störst försämring, åldersgrupp 21–24 år	101
Tabell 24. Ord med störst försämring, åldersgrupp ≥ 25 år	101
Tabell 25. Ord med störst förbättring, män	110

Tabell 26. Ord med störst förbättring, kvinnor	110
Tabell 27. Ord med störst försämring, män	111
Tabell 28. Ord med störst försämring, kvinnor	112

FIGURER

Figur 1. Antal deltagare per provtillfälle	35
Figur 2. Exempel på uppgift i ORD-provet	38
Figur 3. Bjudordens genomsnittliga relativa frekvens i tre olika jämförelsematerial	41
Figur 4. Ett exempel på MEK-uppgift	42
Figur 5. Exempel på svarshäfte från högskoleprovet	48
Figur 6. Poängmedelvärde för ORD-provet	51
Figur 7. Provdeltagarnas åldersgruppsfördelning i procent	53
Figur 8. Provdeltagarnas fördelning på olika åldersgrupper i procent över tid	54
Figur 9. Provdeltagarnas medelålder	55
Figur 10. Poängmedelvärde för ORD-provet över tid fördelat på åldersgrupper	56
Figur 11. Spännvidden i poängmedelvärde mellan den yngsta respektive äldsta åldersgruppen över tid	58
Figur 12. Provdeltagarnas utbildningsbakgrund	59
Figur 13. Provdeltagare med respektive utan högskoleutbildning över tid	60
Figur 14. Provdeltagarnas utbildningsbakgrund	61
Figur 15. Andelen provdeltagare med utländsk utbildning	61
Figur 16. Poängmedelvärde för ORD-provet för deltagare med respektive utan högskoleutbildning	63
Figur 17. Poängmedelvärde för ORD-provet fördelat på åldersgrupper, provdeltagare med respektive utan högskoleutbildning	64
Figur 18. Poängmedelvärde för ORD-provet relaterat till svensk utbildningsbakgrund, provdeltagare utan högskoleutbildning	65
Figur 19. Poängmedelvärde för ORD-provet relaterat till svensk utbildningsbakgrund fördelat på åldersgrupper, provdeltagare utan högskoleutbildning	66
Figur 20. Poängmedelvärde för ORD-provet över tid i relation till provdeltagarnas utbildningsbakgrund, provdeltagare utan högskoleutbildning	68
Figur 21. Medelåldern för deltagare i ORD-provet över tid i relation till provdeltagarnas utbildningsbakgrund, provdeltagare utan högskoleutbildning	69
Figur 22. Poängmedelvärde för ORD-provet över tid i relation till provdeltagarnas kön	70

Figur 23. Provdeltagare med respektive utan högskoleutbildning fördelat på åldersgrupp och kön	71
Figur 24. Utbildningsbakgrund och könstillhörighet, provdeltagare utan högskoleutbildning	72
Figur 25. Provdeltagarnas medelålder över tid fördelat på könstillhörighet	72
Figur 26. Sambandet mellan prestationsvariabeln och de oberoende variablerna	74
Figur 27. De oberoende variablernas andel av den förklaringsgraden i provresultat över tid	74
Figur 28. Poängmedelvärde hos olika åldersgrupper under tidig respektive sen del av undersökningsperioden	76
Figur 29. Exempel på en uppgift med förändrade distraktorer	81
Figur 30. Antal ord fördelat på provår (reguljärprov)	85
Figur 31. Förändringar i förståelsen av enskilda ord över tid	88
Figur 32. Antalet förändringar i förståelsen av enskilda ord per reguljärprovstillfälle	89
Figur 33. Sambandet mellan förbättringen (i procentenheter) och tiden för reguljärprovet	92
Figur 34. Sambandet mellan försämringen (i procentenheter) och tiden för reguljärprovet	93
Figur 35. Förändringar i förståelsen av enskilda ord över tid fördelat på åldersgrupper	95
Figur 36. Genomsnittlig förbättring respektive försämring i förståelsen av enskilda ord (mellan utprovning och reguljärprov)	96
Figur 37. Sambandet mellan förbättringen (i procentenheter) och tiden för reguljärprovet, åldersgrupp: ≤ 20 år	104
Figur 38. Sambandet mellan förbättringen (i procentenheter) och tiden för reguljärprovet, åldersgrupp: 21–24 år	105
Figur 39. Sambandet mellan förbättringen (i procentenheter) och tiden för reguljärprovet, åldersgrupp: ≥ 25 år	105
Figur 40. Sambandet mellan försämringen (i procentenheter) och tiden för reguljärprovet, åldersgrupp: ≤ 20 år	106
Figur 41. Sambandet mellan försämringen (i procentenheter) och tiden för reguljärprovet, åldersgrupp: 21–24 år	107
Figur 42. Sambandet mellan försämringen (i procentenheter) och tiden för reguljärprovet, åldersgrupp: ≥ 25 år	107
Figur 43. Förändringar i förståelsen av enskilda ord över tid fördelat på män respektive kvinnor	109

Figur 44. Den genomsnittliga normerade poängen vid olika högskoleenheter	113
Figur 45. Förändringar i förståelsen av enskilda ord över tid begränsat till enskilda högskoleenheter	115
Figur 46. Sambandet mellan graden av förbättring och ordens relativa frekvens	120
Figur 47. Sambandet mellan graden av försämring och ordens relativa frekvens	121
Figur 48. Genomsnittlig relativ frekvens för ord som har förbättrats respektive försämrats i olika texttyper	123
Figur 49. Ursprung för de ord som har förbättrats signifikant	125
Figur 50. Ursprung för de ord som har försämrats signifikant	125
Figur 51. Fördelning av förbättringar, försämringar och oförändrat resultat på grupperna romanskt/engelskt respektive nordiskt/tyskt ursprung	126

TABLÅER

Tablå 1. Ord som uppvisar en signifikant förbättring i förståelse över tid	88
Tablå 2. Ord som uppvisar en signifikant försämring i förståelse över tid	89
Tablå 3. Ord som uppvisar en signifikant förbättring över tid med hänsyn tagen till enskilda högskoleenheter	115
Tablå 4. Ord som uppvisar en signifikant försämring över tid med hänsyn tagen till enskilda högskoleenheter	117

1 Inledning

Debatter om skolans kvalitet, om ungdomars språkbruk och kompetens eller om hur det svenska språket utarmas är närmast tidlösa. Det är svårt att föreställa sig en tid där dessa teman *inte* debatteras. De senaste decennierna har lärare från högskolan larmat om att studenter får allt svårare att läsa och skriva längre texter¹, och media, experter, politiker och allmänhet har bekymrat sig över att Sveriges placering faller i internationella jämförelser av t.ex. ungdomars läsförståelse. Samtidigt kan man nog med fog säga att de stora förändringar i kommunikationsmönster som vi sett de senaste decennierna till följd av internets framväxt och den digitala revolutionen på avgörande sätt förändrat förutsättningarna för både skola och språkbruk.

De PISA-rapporter som publicerats mellan 2000 och 2012 har visat att svenska 15-åringars prestationer på de av OECD utformade testen i läsning, matematik och naturvetenskap stadigt försämrats i förhållande till andra länder. År 2000 låg svenska 15-åringar på fjärde plats vad gäller läsning; år 2012 befann de sig på tjugonde plats.² I den rapport av PISA-undersökningen 2015 som publicerades i december 2016 kunde man konstatera att trenden vänt, och prestationerna låg då på ungefär samma nivå som 2009 (Skolverket 2016a). De sjunkande nivåerna mellan 2000 och 2012 har emellertid föranlett intensiva diskussioner framför allt om skolans kvalitet men också om vikten av läsande. Delvis av denna anledning tillsatte regeringen år 2011 en kommitté för att utreda litteraturens ställning, och den utredning som offentliggjordes år 2012 diskuterade den sjunkande

¹ Se t.ex. Enefalk et al. 2013.

² Sammanfattningar av resultat och analyser av PISA-testet finns tillgängliga via Skolverket (Skolverket 2016b).

läsförståelsen och föreslog ett ”läslyft för Sverige” (Litteraturutredningen 2012).

Läskunnighet och läsförståelse är inte bara viktigt för skolan, utan i högsta grad viktigt för upprätthållandet av ett demokratiskt samhälle:

[En utvecklad läsförståelse är] viktig för att som medborgare fullt ut kunna delta i det demokratiska samtalet. En försämrad läsförståelse riskerar att urholka en av grunderna för demokratin. För att ta ställning till gemensamma angelägenheter krävs en god språklig förmåga, och detsamma gäller för att kunna hävda sin egen mening i en offentlig diskussion. (Litteraturutredningen 2012, s. 48)

Det är bl.a. mot denna bakgrund som vår undersökning av ordförståelse har kommit till stånd. Men diskussionen om läs- och ordförståelse är betydligt äldre än PISA-testet. Redan på 70-talet genomfördes en rad studier som uppmärksammade samhällseliga klyftor vad gäller ordförståelse hos vuxna (Frick & Malmström 1976, Cassirer 1977, se även Josephson 1982). Sedan dess har utbildningssystemet byggts ut. Bl.a. kan nämnas 1991 års gymnasiereform som gjorde alla inriktningar i gymnasieskolan treåriga och den stora satsningen på högre utbildning som har lett till att allt fler väljer att studera vid universitet och högskolor. Därtill kommer den digitala revolutionen som på ett radikalt sätt har förändrat kommunikationsmönstren i samhället. Av flera anledningar framstår det därför som motiverat att återkomma till den diskussion av ordförståelsen i samhället som inleddes på 1970-talet. I en mindre studie (Gustafsson & Håkansson 2011) prövade vi möjligheten att undersöka huruvida ordförståelsen förändrats sedan 1970-talet med metoder som helt byggde på tidigare studier (företrädesvis Frick & Malmström 1976) för att möjliggöra jämförelser. Även om våra resultat pekade i riktning mot att ordförståelsen inte visade några tecken på att ha blivit bättre aktualiserar en studie av denna typ ett antal metodiska problem. Det är framförallt därför som vi har avstått från att upprepa sjuttiofalsstudierna i större skala i en modern kontext.

Den undersökning som rapporteras här är av ett helt annat slag till både omfång och metod. Den bygger på högskoleprovet och det ordförståelseprov (ORD) som ända sedan starten 1977 har ingått som en del i detta

prov. För en stort upplagd studie av ordförståelse erbjuder det enorma material av provsvar som högskoleprovets arkiv utgör en närmast unik källa till kunskap. Materialet har dock inte tidigare utnyttjats för sådana undersökningar. Det är med utgångspunkt i detta material som vi tar oss an frågan om ordförståelsen i dagens samhälle med det övergripande syftet att studera förändring i ordförståelse över tid.

Ordförståelseprovet har genomgått en del förändringar över tid, och vi har därför begränsat oss till att studera en period när förutsättningarna är relativt konstanta: vårprovet år 2000 till vårprovet år 2011. Under denna period bestod ORD-provet av 40 uppgifter, och utprövningarna av uppgifterna (dvs. de förtester som genomförs för att se hur uppgifterna faller ut) gick till på samma sätt. I genomsnitt gjordes varje prov av cirka 40 000 deltagare under denna period.

Högskoleprovet är konstruerat för att fungera som urvalsinstrument till högre utbildning och måste därmed spegla kunskapsnivån i samhället. Enskilda prov är därför inte direkt jämförbara med varandra. Det är därför svårt att dra några direkta slutsatser genom att jämföra provresultat från år till år. Däremot är det möjligt att ställa olika grupper i relation till varandra, och jämföra resultaten över tid. Vår första delstudie i undersökningen – *provstudien* – baseras just på denna metod och utgår från följande frågeställning:

- Hur har resultaten på ORD-provet förändrats över tid när olika grupper ställs i relation till varandra?

Utifrån jämförelser av olika gruppers provresultat är det omöjligt att säga något om förståelsen av *enskilda* ord. Alla ord som testas i högskoleprovet har dock först genomgått en utprövning på en mindre grupp deltagare (jfr ovan). Genom att jämföra resultaten från dessa utprövningar med resultaten från de reguljära proven blir det möjligt att dra slutsatser om hur förståelsen av enskilda ord har utvecklats över tid. Vår andra delstudie i undersökningen – *ordstudien* – utgår just från sådana jämförelser. Denna studie bygger på följande frågeställning:

- Hur har förståelsen av individuella ord och begrepp utvecklats över tid?

Vår rapport är disponerad på följande sätt: Vi inleder i kapitel 2 med att ge en bakgrund till vad ordförståelse innebär. Vi gör också en kort sammanfattning av tidigare forskning om svensk ordförståelse och undersökningar om läsvanor och läsförståelse som har direkt relevans för denna studie. I kapitel 3 ger vi en presentation av högskoleprovet och av hur konstruktionen av ordförståelseprovet går till. I kapitel 4 redovisar vi resultaten av den första delstudien. Först redogör vi för metod, material och övergripande resultat, för att senare visa hur olika gruppers resultat förhåller sig till varandra över tid. I kapitel 5 redovisar vi resultaten av den andra delstudien. Vi inleder även här med att presentera metod, material och övergripande resultat innan vi övergår till att mer detaljerat redogöra för hur förståelsen av enskilda ord har förändrats över tid och diskutera några möjliga förklaringar till resultaten. Vi avslutar rapporten med att i kapitel 6 ge en kort sammanfattning av studiens viktigaste resultat och vidare implikationer.

2 Ordförståelse: några utgångspunkter

I detta kapitel går vi först igenom vad det innebär att förstå ett ord och hur ordförståelse kan relateras till läsförståelse (avsnitt 2.1), för att därefter säga något om hur ordförståelse kan testas (avsnitt 2.2). I avsnitt 2.3 går vi igenom några tidigare studier av ordförståelse och ordförråd, medan vi i avsnitt 2.4 redovisar några aktuella studier av svenskars läs- och medievanor.

2.1 Att förstå ett ord

Att förstå ett ord är ett komplext samspel av flera olika förmågor: man behöver kunna avkoda vad som står, känna till lexikal betydelse och förstå grammatiska respektive pragmatiska aspekter av ordet. Varje individs ordförståelse kan alltså sägas vara en sammantagen effekt av avkodning, erfarenhet av ordets användning, värderingar kopplade till ordet i olika kontexter, förståelse av den yttre situation man möter ordet i och av det textsammanhang ordet står i. Man talar också om en skillnad mellan *receptiv* ordförståelse (som t.ex. innebär att känna igen ordets form, betydelser, möjliga användningsområden eller värdeladdning) och *produktiv* ordförståelse (t.ex. kunna uttala, böja, skriva och använda ordet på ett korrekt sätt) (jfr Nation 2013, s. 48–50). Det anses generellt att det är mer krävande att lära sig en produktiv ordförståelse än en receptiv ordförståelse, men det finns också förhållandevis stark evidens för att man behöver träna dem var för sig – receptiv ordförståelse tränas bäst med receptiv inlärning, och vice versa (Nation 2013, s. 54 ff.). Högskoleprovets ordförståelseprov mäter i första hand receptiv ordförståelse.

Nation diskuterar nio aspekter som är involverade i att ”kunna” ett ord (se Nation 2013, s. 54 ff.). Dessa nio aspekter kan enkelt delas upp i tre grupper: *form* (talad form, skriftform och kunskap om ordens delar), *bety-*

delse (samband mellan form och betydelse, kunskap om vilka betydelser ordet refererar till, och kunskap om associationer mellan ord och ords inbördes hierarkiska relationer) och *användning* (kunskap om grammatiska mönster, kunskap om vilka andra ord ordet förekommer tillsammans med och i vilka kontexter det kan användas, och kunskap om ords stilvärde och värdeladdning). De olika aspekterna består både av receptiv och produktiv ordförståelse, och de påverkar givetvis varandra i komplexa relationer.

Ordförståelse kan också relateras till andra delar av vår kognitiva förmåga – en koppling som särskilt har uppmärksammats inom psykometrisk forskning. Redan på 50-talet ingick ordförståelseprov som del i intelligenstester eftersom förståelsen av ord och begrepp ansågs vara en viktig del av intelligensen. Ett tidigare vanligt sätt att studera intelligens utgick från mätningar av hur olika psykologiska förmågor korrelerade. I sådana analyser har man kunnat visa att det finns en hög korrelation mellan problemlösningsförmåga, läsförståelse och ordförståelse (Lohman 2000, s. 316–317).³ Medan lättare typer av verbala tester som mäter svarshastighet, grammatisk kunskap och minnestester inte samvarierar med problemlösningsförmåga ökar korrelationen om man ställer större krav på integration av information, kunskap om abstrakta ord eller exakt förståelse av ord (Lohman 2000, s. 317).

Lohman menar att denna korrelation sannolikt beror på hur man lär sig ord:

To recapitulate, the high correlation between vocabulary knowledge and reasoning seems to reflect primarily the fact that word meanings are generally inferred from the contexts in which they are embedded. But there is a synergism here in that vocabulary knowledge allows comprehension and expression of a broader array of ideas, which in turn facilitate the task of learning new words and concepts. Thus, language functions as a vehicle for the expression, refinement, and acquisition of thought. The humble vocabulary test masks an enormous amount of reasoning and remembering. (Lohman 2000, s. 319)

³ Vi använder *problemlösningsförmåga* som en motsvarighet till det engelska begreppet 'general reasoning abilities'. Detta begrepp kan dock ha flera svenska översättningar.

Utifrån detta synsätt träder bilden av en spiral fram: när man möter ord i många olika kontexter får man en allt djupare förståelse för deras betydelse. Den djupare förståelsen för ordens betydelse gör att man kan förstå och uttrycka mer komplexa sammanhang. Denna förmåga underlättar i sin tur inlärnigen av nya ord. Eftersom vi genom livet möter allt fler ord och utökar vår erfarenhet av deras användning har ålder stor betydelse för prestationen på ordförståelsetest. Det går inte att bortse från att vi lär oss orden genom att exponeras för dem många gånger.

Något kort ska sägas om sambandet mellan ordförståelse och läsning. Många av de studier som gjorts om detta samband har skett inom andraspråksforskning (se t.ex. Lindberg 2007 för en forskningsöversikt). Det är t.ex. välkänt att storleken på ordförrådet har stor betydelse för i vilken utsträckning läsaren kan tillgodogöra sig ett textinnehåll (Read 2000), och vissa forskare menar att läsaren behöver känna till så många som 95 % av orden i en text för att kunna tillgodogöra sig texten (Nation 2013). Andra menar att även om en läsare förstår 95 % av en text är det ofta de återstående 5 % som innehåller mest information – de mindre frekventa orden är ofta ämnesspecifika ord som behövs för att läsaren ska kunna tillgodogöra sig texten (Enström 2004, s. 173). Men det är inte bara storleken på ordförrådet som har betydelse utan även djupet: kunskap om närliggande ord och kunskap om vilka ord som ofta förekommer tillsammans (eller i fraser) är centrala för läsförståelse såväl som för skriftlig produktion (jfr ovan, se även t.ex. Qian & Schedl 2004, Li & Kirby 2014). Att man lär sig ord genom att läsa texter är en välkänd sanning, men också den kan problematiseras (se vidare Pigada & Schmitt 2006 för en kritisk diskussion om vilket slags ordkunskap läsning kan ge och vilket slags läsning som ger ordkunskap).

2.2 Att mäta ordförståelse

Åsikterna om hur språktester bäst bör utformas för att mäta det man avser att mäta har förändrats en del under decenniernas gång. 1960- och 1970-talets testteoretiska forskning dominerades av psykometriska teorier som utgick från behavioristisk psykologi och strukturalistiska lingvistiska teorier (Scott 2004, s. 16). Man fokuserade på uppgifter som enkelt skulle kunna bedömas objektivt, ofta s.k. enfokusuppgifter av flervalstyp. Redan

tidigt fanns kritik mot dessa framför allt för deras brist på kontext. Cas-sirer (1977, s. 68) menade dock att enfokusuppgifter av flervalstyp kunde ses som mer realistiska än test med s.k. öppen högerspalt (där testdeltagaren själv skulle producera en synonym) eftersom flervalstesten genom de olika alternativ som ges till det rätta svaret – de s.k. *distraktörerna* – ändå tillhandahöll viss kontext. Men i takt med att språkundervisningen i skolorna kom att fokusera mer på ett autentiskt språkbruk ökade kritiken i omfattning. Josephson (1982) betonar t.ex. att ett ordförståelseprov aldrig fullständigt kan ta hänsyn till de pragmatiska aspekterna av ett ords betydelse, dvs. den kontextualiserade, situationsbundna förståelsen av ordet – inte minst för att själva testsituationen erbjuder en situation med särskilda pragmatiska förhållanden. Kritiken mot enfokusuppgifter gjorde att tester som var inriktade på att mäta språklig eller kommunikativ förmåga med ett bredare fokus utvecklades (se Corell & Sundberg 2000).⁴

Diskussion om den typ av ordförståelsetest som görs i högskoleprovet förekom tidigt (vi återkommer till detta i kapitel 3 nedan). Trots denna kritik bör man hålla i minnet att tester av förmåga att ge exakta synonymer eller förstå en mer abstrakt betydelse kan ge viktig information om problemlösningsförmåga (det visar bl.a. de studier av intelligens som refererats ovan). Det indikerar att enkla ordförståelsetest av flervalstyp sannolikt har sina begränsningar om man är ute efter att mäta en bredare verbal kompetens, men samtidigt kanske har sitt berättigande i ett högskoleprov som ska fungera som urvalsprov och mäta studieförmågan (i vilken problemlösningsförmåga torde vara en viktig komponent).

Antagningsprov som liknar högskoleprovet och som innehåller ordförståelsetester finns även i andra länder. Det amerikanska *Scholastic Aptitude*

4 Inom andraspråksforskningen har även s.k. *ordförrådster* utvecklats, ofta utifrån ett praktiskt-pedagogiskt motiv: det handlar om att nivåplacera elever, eller att utvärdera om en viss undervisningsinsats har gett önskat resultat. Genom att basera dessa tester på ord som har olika frekvens i språkbruket kan man få en bild av inlärares totala ordförråd (se vidare Nation 2013, s. 514 ff. för en diskussion om olika typer av tester).

Test (SAT) tillkom redan på 1930-talet.⁵ SAT har dock inte testat ord isolerade från kontext utan istället utgått från meningskompletteringar respektive flervalsfrågor där ett ords användning i kontext ska förklaras. Sedan 2016 testar SAT i kontext enbart sådana ord som kan kategoriseras som typiskt skriftspråkliga ord och som förekommer i många domäner (jfr Collegeboard 2014).⁶

2.3 Svenska studier av ordförråd och ordförståelse

En rad studier av ordförståelse gjordes i Sverige under 70- och 80-talen. I en av de mest uppmärksammade, Nils Frick & Sten Malmströms *Språkklyftan* (1976), aktualiserades bl.a. de demokratiska konsekvenserna av att människor inte förstår varandras språk (särskilt problematiskt är det naturligtvis om människor har problem med att förstå makthavarna eller myndigheterna). Frick & Malmström undersökte därför ordförståelsen hos deltagare i arbetsmarknadsutbildningar vid s.k. *AMU-center* i början av 70-talet. I testgruppen var högre socialgrupper underrepresenterade. 700 ord prövades, vart och ett på cirka 90–100 personer. Orden som testades i *Språkklyftan* var aktuella samhällsord som användes inom myndigheter, i lagspråket, i sjukvården, i föreningsliv och i ekonomi. Resultaten av studien var nedslående, och författarna kunde konstatera att det fanns ett stort antal viktiga samhällsord som var svåra att förstå för testgruppen. Frick och Malmström uppmanar i sin bok både till att förenkla svårare texter och till att förbättra språkundervisningen såväl i skolan som för vuxna för att bygga upp en bättre behärskning av språket hos fler medborgare (Frick & Malmström 1976, s. 21–22).

Även flera senare studier har på olika sätt behandlat ordförståelsen i

⁵ SAT stod initialt för *Scholastic Aptitude Test*, vilket ändrades i början av 90-talet till *Scholastic Assessment Test* för att lägga tonvikten på att det är en bedömning som sker. Sedan 1997 används dock enbart SAT. Internationellt finns många olika typer av test, men oftast är de specialiserade och gäller antagningar till en viss typ av utbildning (t.ex. ingenjör) eller fokuserade på verbal förmåga (olika typer av språktest). Enstaka länder har breda studiefärdighetstest som SAT och högskoleprovet, som alla sökande till universitet kan eller måste göra. Ett sådant exempel är Israel.

⁶ Den aktuella utformningen av testet har influerats av Beck, McKeown & Kucan 2002.

Sverige men även aktualiserat metodologiska frågeställningar. Cassirer (1977) rapporterar sex fristående undersökningar som gjorts inom projektet *Svenskarna och deras ord*. Syftet med projektet var att undersöka hur ordförrådet i etermedier, press, officiella skrivelser, informationstexter och läromedel var anpassat till mottagarnas ordförståelse. Eftersom Frick & Malmström (1976) redan undersökt den offentliga sektorns ordförråd baserades testen inom projektet på ordförrådet i läromedel.

När det gäller resultaten för de test som gjordes inom projektet visade dessa – knappast förvånande – att elever på treåriga gymnasielinjer presterade bättre än elever på tvååriga gymnasielinjer. Vidare gav resultaten vid handen att manliga deltagare presterade bättre än kvinnliga. Med utgångspunkt i dessa resultat diskuterar Cassirer även vilka ord som är svåra. En vanlig hypotes är att frekvensen har betydelse. Avgörande för att pröva en sådan hypotes är naturligtvis på vilket material frekvensuppgifterna baseras (Cassirer 1977, s. 56–57). Som utgångspunkt använder Cassirer *Nusvensk frekvensordbok* som är baserad på 1 miljon tidningsord ur en presskorpus från 1960-talet. Detta säger dock inte så mycket om frekvens i annat material, eller om det ”reella” eller ”psykologiska” frekvensvärdet för olika individer eller grupper (Cassirer 1977, s. 59). Även morfems produktivitet och ordlängd tycks spela roll för vilka ord som är svåra (Cassirer betonar dock att man inte kan dra slutsatser om enskilda ords svårighet utifrån ordlängd – det tycks dock finnas ett generellt samband). Slutligen ställer Cassirer frågan om inlånade ord är generellt svårare än inhemska. De undersökningar som gjorts inom projektet ger dock inget stöd för den tanken (Cassirer 1977, s. 66).

Cassirer (1977) tar i sin rapport även upp frågor som rör testkonstruktionens betydelse, inte minst utformningen av distraktorerna, de svarsalternativ som ges till det rätta svaret. Som vi framhöll ovan försvarar Cassirer i någon utsträckning flervalstester av enskilda ord utan kontext. Han menar att även testning av ord i sin kontext har svårigheter: Att ge kontext begränsar nämligen vilka distraktorer som är möjliga. De distraktorer som ges måste då ligga närmare det rätta svaret för att de inte snabbt ska kunna avfärdas. Detta kräver ett större intensionsdjup för förståelsen. Kontexten kan också vara intetsägande, vilket också blir problematiskt.

Josephson (1982) har liksom Frick & Malmström (1976) undersökt hur

svenska folket förstår ord som förekommer i ekonomiska, politiska och sociala sammanhang. Han problematiserar tidigare studier, gör en teoretisk genomgång och för en diskussion om vad det är som gör ord svåra. Resultaten av hans ordförståelsestudie visar ett tydligt samband mellan i första hand ordförståelse och de oberoende variablerna utbildning och socialgrupp. Även andra oberoende variabler som ålder och kön var av betydelse. Däremot visar hans studie inga tydliga skillnader i resultat beroende på vilken kontext som de ord som testas presenteras i – förutom i viss mån för graden av värdeladdning. Josephsons resultat leder fram till förslag på hur man skulle kunna utveckla ordförståelsestudier för att få hållbara resultat. I jämförelse med Frick & Malmströms (1976) studie föreslår Josephson mer kontext för de ord som testas, och ger förslag på hur kontexten ska utformas. Kontexten ska ge en ungefärlig uppfattning om det sammanhang det ord som testas brukar förekomma i, det ska inte innehålla några svåra ord eller stilbrott, ha frågeform eller innehålla pronomen i tredje person. Slutligen ska det ord som testas inte heller vara negerat.

Under 2005 lät Skatteverket TNS Gallup göra en undersökning av förståelsen av sådana ord som frekvent förekom i texter från Skatteverket och Kronofogdemyndigheten (Levin 2005; Domeij & Josephson 2006). Eftersom en del av de ord som ingick också förekom hos Frick & Malmström (1976) gav Skatteverkets undersökning möjlighet till en jämförelse över tid. Resultatet var betydligt mer positivt än i Frick & Malmströms studie. Undersökningarna är dock inte direkt jämförbara. I Skatteverkets undersökning rekryterades informanterna per telefon, och de ombads att infinna sig i särskilda lokaler för att delta i intervjuer. Bortfallet blev stort, och endast 102 intervjuer genomfördes totalt. Sannolikt är andelen personer med högre utbildning större än i Frick & Malmströms undersökning, och detta kan ha påverkat resultaten.

Som vi nämnde i inledningen genomförde vi tidigare en mindre undersökning av ordförståelse där förutsättningarna för Frick & Malmströms studie (1976) i största möjliga mån efterliknats (Gustafsson & Håkansson 2011). Informanterna i denna studie består av deltagare dels vid informationsmöten hos Arbetsförmedlingen, dels i s.k. jobbcoachningskurser anordnade av Adecco utbildning. Undersökningens resultat antyder att det inte finns någon anledning att anta att ordförståelsen har förbättrats sedan

1970-talet och att det möjligen kan finnas anledning till viss oro över att de yngre generationerna fått en relativt sett försämrad ordförståelse. Samtidigt är det inte möjligt att dra alltför stora slutsatser baserat på studien eftersom den bygger på ett mycket begränsat material.

En helt annan typ av studie med relevans för ordförståelse är den som genomförts inom ramen för projektet *OrdiL*.⁷ I projektet genomförs en korpusbaserad studie av ordförrådet i läromedel. Projektet handlar alltså inte om individers ordförståelse utan om frekvenser av olika typer av ord i grundskolans läromedel. Undersökningen syftar till att i förlängningen förbättra förståelsen för och utvecklingen av det skolrelaterade registret, inte minst för andraspråkselever (Lindberg & Johansson Kokkinakis 2007).

2.4 Studier av läsning och medievanor

De senaste årtiondena har intensiva diskussioner om svenska skolelevers läsförmåga blossat upp varje gång resultatet på PISA-mätningarna offentliggjorts. PISA är ett OECD-projekt vars syfte är att undersöka 15-åringars kompetens inom läsning, matematik och naturvetenskap. Även om den senaste rapporten visade på vissa förbättringar (Skolverket 2016a) har resultaten tidigare varit nedslående. Det första provet genomfördes år 2000, och då låg svenska elever över medel i läsförståelse, men i efterföljande provomgångar har resultatet sjunkit fram till 2015, då alltså en viss uppgång kunde skönjas. År 2011 tillsatte regeringen en kommitté som skulle utreda litteraturens ställning och läsfrämjande åtgärder, bl.a. mot bakgrund av rapporter om en kraftig nedgång i läsandet hos de yngre, en utredning som mynnade ut i ett omfattande slutbetänkande – *Litteraturutredningen* (2012) – där man diskuterar orsaker och föreslår olika läsfrämjande insatser. En av de aspekter man resonerar om är hur datorer och digital läsning kan tänkas påverka läsförståelsen.

Forskningen om nya typer av läsning, dvs. av digitala medier av olika slag, är ett förhållandevis nytt men mycket dynamiskt fält. En studie från 2013 visar t.ex. att läsförståelsen (där ordförståelse ingick som en aspekt)

⁷ *OrdiL* står för "En korpusbaserad kartläggning av ordförrådet i läromedel för grundskolans senare år".

påverkas negativt av skärmläsning (Mangen, Bronnick & Walgermo 2013). En möjlig förklaring är att det är lättare att orientera sig i en papperstext och att läsaren får svårare att hoppa fram och tillbaka i en digital text för att hitta viktiga passager så att förståelsen kan fördjupas.

Eftersom läsförståelse och ordförståelse har nära samband med varandra vill vi redovisa ett par rapporter som beskriver svenskars läsvanor och som kommit att spela en stor roll för debatten om läsning. Nordicom redovisar varje år i sin mediebarometer hur svenskars medievanor ser ut. Av tabell 1 framgår vilka medier som används under en genomsnittlig dag under några år mellan 1997 och 2014 (se vidare Nordicom 2015).

Tabell 1. Andel av befolkningen 9–79 år som använder olika medier en genomsnittlig dag (procent)

Medium	1997	2001	2005	2009	2014
Radio	82	79	74	73	68
TV	84	87	86	83	82
Internet	—	35	42	65	81
Traditionella medier	—	—	—	26	48
Sociala medier	—	—	—	25	33
Dagstidning	81	81	81	77	67
Morgonpress	82	73	73	68	57
Kvällspress	28	29	31	29	26
Skönlitteratur/Barnlitteratur	24	29	27	27	28
Facklitteratur/Läroböcker	16	11	10	8	8

I tabell 1 illustreras tydligt att konsumtionen av traditionella medier minskar samtidigt som intresset för nya medier, dvs. internet, går upp. Samtidigt som läsandet av papperstidningar har minskat kraftigt så har läsandet av tidningar på nätet ökat. Värt att notera är att läsandet av skönlitteratur, som fått stort fokus i *Litteraturutredningen* (2012), faktiskt varit rätt stabilt genom hela perioden, men att läsandet av facklitteratur och läroböcker har minskat kraftigt (möjligen har detta läsande ersatts av ett digitalt kunskapsinhämtande).

De uppgifter som återges i tabell 1 gäller samtliga åldersgrupper (9–79 år). Om vi begränsar oss till åldersgruppen 15–24, den grupp som framför

allt gör högskoleprovet, fördelar sig svaren som i tabell 2 nedan (se vidare Nordicom 2015).

Tabell 2. Andel av befolkningen 15–24 år som använder olika medier en genomsnittlig dag (procent)

Medium	1997	2001	2005	2009	2014
Radio	82	75	65	59	53
TV	85	89	87	78	67
Internet	–	49	54	85	99
Traditionella medier	–	–	–	29	37
Sociala medier	–	–	–	64	83
Dagstidning	73	74	72	58	45
Morgonpress	–	–	–	–	29
Kvällspress	29	30	27	25	23
Skönlitteratur	–	39	40	34	35
Facklitteratur/Läroböcker	–	35	26	20	21

Av tabell 2 framgår att det i åldersgruppen 15–24 år har skett en kraftig ökning av mediekonsumtion via internet och en kraftig minskning av tidningsläsandet. Vidare kan konstateras att konsumtionen av skönlitteraturläsningen däremot inte har minskat i samma omfattning som facklitteratur och läroböcker.

Nordicoms mediebarometer redovisar användning av olika medier i allmänhet. När det gäller nyhetskonsumtion mer specifikt visar Svenska SOM-institutets undersökningar liknande resultat som Nordicoms mediebarometer. Från ungefär mitten av 2000-talets första decennium sjunker konsumtionen av papperstidningar kraftigt – och minskningen är kraftigare ju yngre informanterna är (Arkhide & Ohlsson 2015). I gengäld ökar nyhetskonsumtionen via internet, men ökningen är inte så stor att den motsvarar den minskning som sker av konsumtionen av nyheter i papperstidningsformat (jfr även Jalakas & Wadbring 2014).

Sammantaget visar olika studier av svenskarnas medieanvändning och läsvanor att konsumtionen av olika traditionella medier minskar under början av 2000-talet – särskilt bland yngre personer. Det förefaller inte orimligt att tänka sig att dessa förändringar också har haft betydelse för

ordförståelsen. Vi kommer att återkomma till de förändrade läsvanorna och de nya trenderna i mediekonsumtionen i samband med att vi diskuterar de vidare implikationerna av vår studie i kapitel 6.

3 Högskoleprovet och ORD-provet

I detta kapitel ska vi ge en introduktion till högskoleprovet i allmänhet och till ordförståelseprovet i synnerhet. Vi inleder i avsnitt 3.1 med en kort historik och en bakgrund som särskilt tar fasta på syftet med provet och principerna för konstruktionen. I avsnitt 3.2 presenterar vi ordförståelseprovet. I avsnitt 3.3 diskuterar vi vilket ordförråd som testas på högskoleprovet för att slutligen, i avsnitt 3.4, behandla ordförståelseprovets förankring.

3.1 Historik och bakgrund

Högskoleprovet infördes i samband med 1977 års högskolereform. Utredningen som föregick reformen hade föreslagit ett allmänt studielämplighetsprov för alla sökande, men provet kom att begränsas till den grupp av sökande som kallades 25:4. Det innebar att provet enbart var avsett som ett komplement för de studenter som saknade gymnasiebetyg men som utöver förkunskaper i svenska och engelska hade minst fyra års dokumenterad arbetslivserfarenhet och hade uppnått 25 års ålder. Först 1991 togs denna begränsning bort. Därefter har alla sökande till högskolan kunnat göra högskoleprovet och återopa resultaten vid ansökan till högskolan – provet kom då att betraktas som något av en andra chans för dem som saknade tillräckligt bra gymnasiebetyg (Högskoleverket 2000, s. 10–11). Sedan 1991 används provet vid antagningen till drygt en tredjedel av högskolans platser.

I de avtal som Högskoleverket (numera Universitets- och högskolerådet, UHR) slutit med Umeå universitet som har i uppgift att konstruera proven har ett antal mål och riktlinjer formulerats. I princip är dessa desamma nu som när provet introducerades. Ett sådant gäller provens *prognosförmåga*.

Provet ska i första hand fungera som urvalsinstrument till högskolan, men ”det kriterium efter vilket rangordningen skall ske är studieförmåga, ofta uttryckt som förväntad studieframgång” (Högskoleverket 2000, s. 11). Det innebär alltså att provet måste vara konstruerat så att resultatet mäter denna förväntade studieframgång. Provet ska också vara *förankrat* och betraktas som meningsfullt och lämpligt för urval av såväl lärosäten som provdeltagare. När det gäller *effekter* ska provet inte missgynna någon på grund av social härkomst eller kön (se t.ex. Tillträdesutredningen 2004, s. 217).

Provets prognosförmåga kom att bli mer uppmärksammas i samband med det nya resurstilldelningssystem för högskolan som infördes 1993. I Högskoleverkets rapport från 2000 konstateras att det finns anledning att reflektera mer över provets predikativa kraft (Högskoleverket 2000, s. 13). I samma rapport konstateras också att även om det är kön och social bakgrund som uppmärksammas tidigare, så finns det anledning att diskutera också om invandrare eller yngre sökande riskerar att missgynnas av proven. Det senare menade man var extra viktigt med tanke på regeringens ambition att hälften av en årskull ska ha börjat läsa vid högskolan vid 25 års ålder (Högskoleverket 2000, s. 15). Här är det framför allt ordförståelseprovet som gynnar de äldre, medan de kvantitativt inriktade proven och den engelska läsförståelsen i någon utsträckning gynnar de yngre.

Det har gjorts några studier av provens prognosförmåga. Vid Göteborgs universitet kunde man t.ex. hitta samband mellan provresultat och prestationer vid civilingenjörs-, jurist- och lärarutbildningar (Svensson, Gustafsson & Reuterberg 2001). För civilingenjörsprogrammet visar de kvantitativa delarna i högskoleprovet tydliga samband med studieprestation under det första året – däremot ser man inga samband vad beträffar resultatet på de verbala delarna av högskoleprovet. Man kan också notera att de relativa gymnasiebetygen visar ett ännu starkare samband med studieprestation för studenter vid civilingenjörsprogrammet. För juristutbildningarna ser det ut på ett liknande sätt, med den skillnaden att det är de verbala delarna av provet och inte de kvantitativa som visar tydligast samband med studieprestation. Också för dessa studenter har dock de relativa gymnasiebetygen ett större prognosvärde. Värt att notera är att för lärarutbildningarna är korrelationen med såväl betyg som

högskoleprov betydligt lägre. Och när det gäller benägenheten att fullfölja utbildningen har forskarna inte kunnat påvisa några samband för någon av utbildningarna, vare sig med gymnasiebetyg eller med prestationen på högskoleprovet (Svensson, Gustafsson & Reuterberg 2001).

När det gäller hur högskoleprovet fungerar för olika grupper har det kunnat konstateras att skillnaderna mellan män och kvinnor är mycket små, med en liten fördel för män. Framför allt syns skillnaderna mellan män och kvinnor i de kvantitativt inriktade provdelarna, där männen har ett försteg. Ordförståelseprovet är den del av provet där skillnaderna mellan könen är minst. För enskilda ord finns det visserligen könsskillnader – kvinnor tenderar t.ex. att få bättre resultat än män på uppgifter med innehåll från områdena konst, litteratur, kulturell allmänbildning, vård och hemkunskap (Stage 2005, s. 2) – men genom att ta hänsyn till detta vid provets konstruktion kan skillnaderna balanseras.

Frågan om effekten av social bakgrund på prestationen i högskoleprovet utreds i en rapport från 2000 (Gustafsson, Andersson & Hansen 2000).⁸ I rapporten konstaterar forskarna att det framför allt är ungdomar med ursprung i högre socioekonomiska grupper som genomför högskoleprovet (och gärna flera gånger för att förbättra sina resultat). Detta avspeglar sannolikt olika grad av intresse för högskolestudier i de olika socioekonomiska grupperna. Även bland unga med invandrarbakgrund är intresset lägre för att genomföra högskoleprovet. Gustafsson, Andersson & Hansens (2000) analys visar också att den upprepade provtagningen under 1990-talet tenderade att ge en större skillnad mellan grupper med olika socioekonomisk bakgrund.

Även Stage (2005) diskuterar effekten av social bakgrund i resultatet på högskoleprovet. I sin rapport redovisar hon en studie av skillnader mellan olika socioekonomiska grupper i provresultat på uppgiftsnivå. Studien, som gjorts på provet från våren 2002, utgick från SCB:s indelning i socioekonomiskt index (SEI-koder) och på basis av dessa koder har informanterna indelats i tre socialgrupper: I (högre tjänstemän, högre akademiker och storföretagare), II (övrige tjänstemän, småföretagare) och III (arbetare). Stage konstaterar att relationen mellan socioekonomisk

8 Författarna talar om *socioekonomiskt index* i sin diskussion av social tillhörighet.

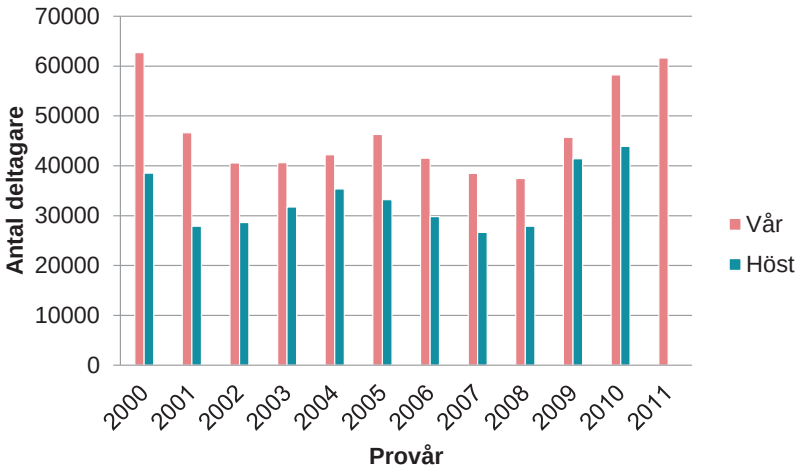
tillhörighet och provresultat är ungefär samma rakt över alla delprov. På samtliga delprov lyckas socialgrupp I bättre än II som lyckas bättre än III. I analysen av signifikanta skillnader på uppgiftsnivå konstaterar Stage att det är i ORD-provet som störst antal uppgifter med signifikanta skillnader finns, men uppgifterna gav fördel åt olika håll så att totalresultatet inte gynnade någon specifik grupp (Stage 2005, s. 12).

Högskoleprovet har under åren genomgått ett antal mindre förändringar. Delprovet STUF (som mätte ”studietekniska färdigheter” och framför allt handlade om informationssökning) togs bort redan 1992, och istället lades ett prov i engelsk läsförståelse (ELF) till. Några år senare togs provet i allmänorientering (AO) bort. Ordförståelseprovet (ORD) har funnits hela tiden sedan starten 1977, men varierat i omfattning. År 1996 ökade det i omfång från 30 till 40 uppgifter, och hösten år 2011 halverades antalet uppgifter på ordförståelseprovet till 20. Under den period som undersöks i denna studie, våren 2000 till våren 2011, består provet alltså av 40 uppgifter, och deltagarna har 15 minuter till sitt förfogande för att lösa dessa uppgifter. Övriga delprov under den period som vi studerar var NOG, som mäter logiskt tänkande, LÄS som mäter svensk läsförståelse, DTK som mäter förmågan att tolka diagram, tabeller och kartor samt ELF som mäter engelsk läsförståelse. Därtill kommer det s.k. *utprövningspasset* som innehåller nya uppgifter som ska testas inför kommande prov. Vilken typ av uppgifter som testas under utprövningspasset varierar över landet. Ingen provdeltagare får i förväg veta vilken del av provet som utgör utprövningspasset. Provdeltagarna får inget resultat från utprövningspasset. (Vi återkommer till utprövningen i avsnitt 3.2 och kapitel 5 nedan.)

Högskoleprovet erbjuds varje år vid två tillfällen, en gång på våren (i april) och en gång på hösten (i oktober).⁹ Antalet provdeltagare är generellt färre vid höstproven än vid vårproven. Under den period som denna studie

⁹ Vårprovet förkortas i fortsättningen A och höstprovet B.

omfattar genomfördes högskoleprovet av totalt 926 732 personer.¹⁰ Det genomsnittliga deltagarantalet var 46 830 personer vid vårproven och 33 161 personer vid höstproven. Hur antalet deltagare fördelar sig vid de olika provtillfällena framgår av figur 1 nedan.

Figur 1. Antal deltagare per provtillfälle, N = 926 732

Det är tillåtet att genomföra högskoleprovet hur många gånger som helst, och det är det bästa provresultatet som räknas.¹¹ Provresultaten är giltiga i 5 år. För att resultaten ska vara jämförbara över tid normeras de och omvandlas till en s.k. *normerad poäng*. Den maximala normerade poängen är för varje högskoleprov 2,0.

Uppgifterna i figur 1 avser inte antalet *unika* deltagare, eftersom cirka 30–40 procent av deltagarna vid varje provtillfälle använder sig av möjlig-

¹⁰ Uppgiften om antalet deltagare kommer från de provsammansättningar som vi har fått tillgång till via Institutionen för tillämpad utbildningsvetenskap vid Umeå universitet. Om man istället utgår från de sifferuppgifter som finns publicerade i institutionens rapportserie (Stage 2001, Stage & Ögren 2002, 2003, 2004a, 2004b, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011) blir antalet deltagare något högre (926 745). På det hela taget är skillnaden dock marginell.

¹¹ Effekterna av upprepat provdeltagande har varit föremål för en hel del studier (se t.ex. Törnkvist & Henriksson 2004, 2006).

heten till upprepat provdeltagande. Av tabell 3 framgår för varje provtillfälle hur stor andel av provdeltagarna som genomförde provet för första, andra, tredje respektive fjärde gången.

Tabell 3. Andel provdeltagare (procent) som genomförde provet för första, andra, tredje respektive fjärde gången

Provtillfälle	Antal genomförda prov			
	1	2	3	4
2000A	59	28	10	3
2000B	63	25	9	3
2001A	60	27	10	3
2001B	68	22	8	2
2002A	67	24	7	2
2002B	70	21	7	2
2003A	69	23	6	2
2003B	70	21	7	2
2004A	68	23	7	2
2004B	68	22	8	2
2005A	66	23	8	3
2005B	67	22	8	2
2006A	66	23	8	3
2006B	67	22	8	3
2007A	67	23	7	3
2007B	68	21	8	3
2008A	69	22	7	2
2008B	67	22	8	3
2009A	69	22	7	2
2009B	68	22	7	3
2010A	64	25	8	3
2010B	65	23	9	3
2011A	63	25	9	3

Källa: Stage & Ögren 2004b, 2011.

För genomförandet av högskoleprovet svarar ett antal *högskoleenheter* – dvs. flera universitet och högskolor runt om i Sverige. Under den period vi studerar var följande provanordnare aktuella: Blekinge tekniska högskola, Göteborgs universitet, Högskolan Dalarna, Högskolan i Borås, Högskolan i Gävle, Högskolan i Halmstad, Högskolan i Jönköping (numera: Jönköping university), Högskolan i Kalmar (t.o.m. 31 december 2009, därefter tillsammans med dåvarande Växjö universitet en del av Linnéuniversitetet), Högskolan i Skövde, Högskolan Kristianstad, Högskolan på Gotland, Högskolan Väst (före den 1 januari 2006: Högskolan i Trollhättan/Uddevalla), Karlstads universitet, Linköpings universitet, Linnéuniversitetet (fr.o.m. den 1 januari 2010), Luleå tekniska universitet, Lunds universitet, Mittuniversitetet, Mälardalens högskola, Stockholms universitet, Umeå universitet, Uppsala universitet och Växjö universitet (t.o.m. den 31 december 2009, därefter tillsammans med Högskolan Kalmar en del av Linnéuniversitetet). Eftersom varje universitet och högskola anordnar provet på flera olika platser finns det sammanlagt cirka 120 orter runt om i Sverige där provet kan genomföras. Dessutom finns det möjlighet att delta i högskoleprovet på vissa platser utomlands, främst i Europa.

3.2 Ordförståelseprovet

Under den period vi undersökt bestod ordförståelseprovet som nämnts av 40 uppgifter. Frågorna är av flervalstyp. Principen vid konstruktionen av en orduppgift är att det rätta svaret ska vara en synonym eller hyperonym (dvs. ett ord med en mer överordnad betydelse) till det ord som testas, det s.k. *bjudordet*. Bjudordet är oftast ett enskilt ord men kan också vara ett flerordsuttryck som t.ex. *utan krumbukter* (2007A), *bära hundhuvudet* (2008B) och *få sina fiskar varma* (2010A). Till varje bjudord ges ett rätt svar och fyra distraktorer. Graden av synonymitet kan variera, men i anvisningarna för provtagarna står att de ska välja ”det svarsförslag som bäst motsvarar innebörden i det fetstilta ordet”. Ett exempel på en uppgift – bjudordet *burdus* med flervalsoalternativ – återges i figur 2.

5. Burdus

- A uppstudsig
 - B framfusig
 - C upprörd
 - D högljudd
 - E besvärlig
-

Figur 2. Exempel på uppgift i ORD-provet

Själva konstruktionsprocessen består av flera steg, som med Corell & Sundbergs (2000) terminologi kan beskrivas i tre faser: planeringsfas, specifikationsfas och konstruktionsfas. I *planeringsfasen* görs en behovs- och situationsanalys. Detta kan man säga gjordes redan när högskoleprovet infördes. I denna fas beslutar man vad som ska testas, vad testet ska få för effekter, hur det ska utföras etc. I *specifikationsfasen* utformas testspecifikationer som beskriver innehåll, utseende och olika variabler man ska hänsyn till. Inom varje delprov på högskoleprovet ska ämnesinnehållet vara varierat. Det betyder att det ska finnas ord från högskolans fem sektorer: teknik och naturvetenskap; administration, ekonomi och samhälle; vård; yrken och utbildning samt kultur och information (Högskoleverket 2000, s. 18). I ordförståelseprovet ingår såväl inhemska som främmande ord. Orden ska tillhöra ett levande språkbruk och en viss tonvikt ska ligga på ord som kan ränkas ingå i högskolans kurslitteratur och i vetenskaplig text (Scott 2004, s. 2). Orden får inte vara så självklara att alla provdeltagare känner till dem och inte heller så specifika att bara ett fåtal känner till dem. Alltför lätta liksom alltför svåra ord sällas i regel bort på ett tidigt stadium – ofta redan före den utprovning av uppgifterna som görs. Ordklassfördelningen i ordförståelseprovet skulle från början avspegla ordklassfördelningen i frekvensordlistan *Tiotusen i topp* (Allén 1972), men man har senare frångått denna ambition. Numera är hälften av orden i ordförståelseprovet substantiv, 20 % utgörs av verb, 20 % av adjektiv och 10 % av adverb.

Medan planeringsfasen och specifikationsfasen är mer eller mindre konstanta (vissa ändringar har över tid gjorts i direktiv och specifikationer) återkommer *konstruktionsfasen* inför varje prov. Konstruktionen av högskoleprovets ordförståelseprov sker i följande steg:

1. *Framtagning av uppgifter:* Testkonstruktören tar fram uppgifter enligt specifikationerna. Ord samlas in ifrån olika källor (korpusar, tidningsdatabaser etc.), distraktorer väljs ut och uppgifter sätts samman. Uppgifterna granskas i en lokal granskningsgrupp. Ordböcker och lexikon är viktiga hjälpmedel.
2. *Utprovning av uppgifter:* Uppgifterna testas i samband med ett ordinarie prov genom att olika uppgifter testas på mindre grupper inom olika högskoleregioner (se vidare avsnitt 5.1 och 5.6 nedan).
3. *Itemanalys:* En statistisk analys görs av resultaten för varje orduppgift för att avgöra svårighetsgrad, könsskillnad och diskriminationsförmåga (dvs. förmågan att skilja mellan de som är låg- och högpresterande på hela provet, så att de som är högpresterande på provet i sin helhet också är högpresterande på denna uppgift). Analysen ska också säga något om hur väl distraktorerna fungerar: man vill t.ex. att vart och ett av de olika alternativen ska locka en viss andel provdeltagare, så att de inte är för enkla att avfärda, och man vill inte att ett felaktigt svar ska locka mer än det rätta svaret.
4. *Lagring av uppgifter:* Uppgifterna lagras i en itembank för att kunna plockas fram vid konstruktionen av ett prov.
5. *Konstruktion av ett prov:* Uppgifterna sätts samman enligt specifikationerna och på ett sådant sätt att den totala svårighetsgraden blir samma som vid tidigare prov. Man strävar efter att uppnå en spridning vad gäller ämnesinnehåll och svårighetsgrad.
6. *Granskning av nationell granskargrupp:* Provet granskas av en grupp bestående både av lokala granskare och nationella, med erfarenhet av testkonstruktion och med ämneskunskaper. Därefter justeras det av testkonstruktören innan det trycks.

Som vi konstaterade redan i inledningskapitlet ska högskoleprovet fungera som urvalsinstrument till högre utbildning och måste därmed spegla kunskapsnivån i samhället. Varje prov innebär en ny uppsättning ord, och de ord som väljs ut måste svara mot dessa krav. Enskilda prov är därför inte direkt jämförbara med varandra, vilket får till följd att det inte rakt av går att uttala sig om hur ordförståelsen utvecklas utifrån hur provresultaten förändras. Men utprövningsförfarandet (steg 2 i översikten ovan) gör det å andra sidan möjligt att spåra förändringar i ordförståelse för enskilda ord. Vi återkommer till dessa frågor i kapitel 4 och 5 nedan.

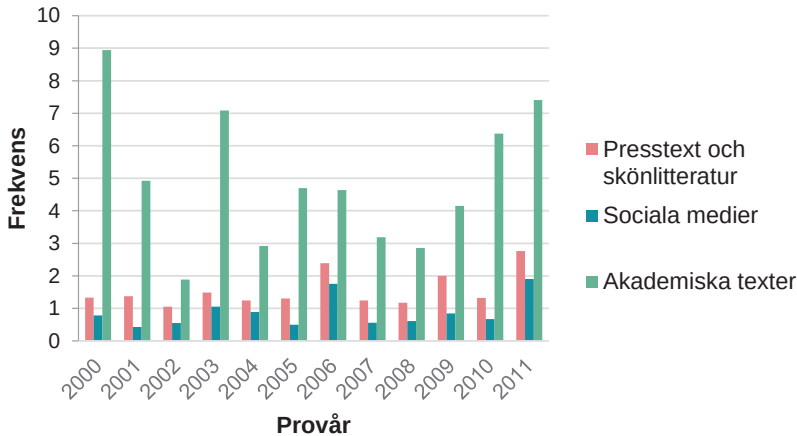
3.3 Orden som provas

I föreliggande studie undersöker vi ord som prövats i ordförståelseprovet från våren 2000 till våren 2011. Om man ska uttala sig om ordförståelse utifrån resultatet på högskoleprovet är det rimligt att först fråga sig vilken typ av ordförståelse vi talar om. Vad är det egentligen för slags ordförråd som högskoleprovet testar? I avsnitt 3.2 ovan konstaterades att orden ska tillhöra ett levande språkbruk, att en viss tonvikt ska ligga på ord som kan tänkas ingå i högskolans kurslitteratur och i vetenskaplig text och att det ska finnas ord från högskolans fem sektorer. Men provet är å andra sidan inte frekvensbaserat, vilket innebär att urvalet inte har gjorts utifrån ordens frekvenser i olika ämnesdatabaser eller liknande. För att få en grov uppfattning om de ord som provas har vi gjort en frekvensundersökning av de ord som testades under den undersökta perioden för att se hur de fördelar sig i olika material. På så vis kan vi säga något om hur vanliga eller ovanliga orden är i olika genrer. Undersökningen har inkluderat samtliga böjningsformer av ett ord och genomförts med hjälp av Språkbankens konkordans-verktyg *Korp* (Borin, Forsberg & Roxendal 2012).

Totalt testades under den undersökta perioden 920 ord och fraser (40 ord vid sammanlagt 23 provtillfällen). I vår frekvensundersökning har vi enbart inkluderat bjudord som består av *enstaka ord*, dvs. vi har uteslutit alla flerordsuttryck (jfr 3.2 ovan). Med denna begränsning återstår 809 bjudord. Vi har undersökt bjudordens genomsnittliga relativa frekvens i tre olika typer av material: *presstexter och skönlitteratur*, *akademiska texter* samt *sociala medier*.¹² Resultatet av frekvensundersökningen återges i figur 3 och illustrerar framför allt två saker: för det första är det tydligt att de undersökta orden i denna studie hör till ett akademiskt ordförråd; åtminstone så testas ett antal ord som är mycket frekventa i akademiskt språk. Men orden hör också hemma i presstexter. De förekommer också i sociala medier, men av naturliga skäl (både på grund av det mer informationsglesta talspråkliga framställningssättet och det vardagligare innehållet i t.ex.

¹² Kategorin *Presstexter och skönlitteratur* består av Språkbankens korpusar *DN 1987*, *Norstedtsromaner* (1999) och *GP* (2001–2013). De övriga kategorierna svarar direkt mot Språkbankens kategorier *Sociala medier* respektive *Akademiska texter*.

bloggtexter) är den genomsnittliga relativa frekvensen lägre. För det andra, och kanske viktigare: de ord som testas i slutet av perioden är ungefär lika vanliga i korpusarna som de som testas i början av perioden.

Figur 3. Bjudordens genomsnittliga relativa frekvens (per en miljon ord) i tre olika jämförelsematerial

3.4 ORD-provets förankring

Undersökningar av högskolornas tilltro till högskoleprovet som helhet visar att det i princip finns en stor acceptans för provets resultat (även om högskolorna inrättar särskilda urvalsprov för att förbättra prognosförmågan och öka genomströmningen vid vissa utbildningar). Provdeltagarna har i princip också varit nöjda med provet, men just ORD-provet har fått utstå en del kritik (Högskoleverket 2000, s. 20). Sannolikt beror detta på att provet upplevs som mycket svårt av de yngre deltagarna, vilket vi kommer att återkomma till senare.

Den viktigaste kritiken mot ORD-provet har varit att orden hanteras lösryckta från sitt sammanhang, dvs. utan sin kontext (jfr avsnitt 2.2 ovan). Josephson (1982) menade att ett ordförståelseprov av flervalstyp där orden testas utan kontext inte kan hantera situationsbundna betydelser, vilket ger en onaturlig språksituation och att det därför bör undvikas (här kan man

tillägga att provsituationen i sig är en förhållandevis onaturlig språksituation). Men som konstaterades i avsnitt 2.2 ovan finns också vissa argument för ett ordförståelseprov av flervalstyp bl.a. eftersom det har kunnat påvisas en tydlig korrelation med det som vi kallar problemlösningsförmåga.

Den återkommande kritiken mot ORD-provets utformning har dock föranlett ett antal forskningsprojekt vid Umeå universitet i syfte att ta fram alternativa verbala prov (se t.ex. Stage & Jonsson 1995). Experiment med ordförståelseprov där bjudorden testas i sin kontext har gjorts, men slutsatsen var initialt att det var för kostsamt och svårt att konstruera, samtidigt som det var tveksamt om det mätte någon annan aspekt av verbal förmåga än den som tillhandahölls av ORD-provet och LÄS-provet. Mellan LÄS och ORD finns en förhållandevis hög korrelation, men Scott lägger fram hypotesen att ett ORD-prov där orden testas i sin kontext möjligen skulle ge ännu större korrelation med LÄS-provet (Scott 2004, s. 25). Vid en konferens i Umeå 1999 diskuterades de verbala delarna i högskoleprovet av forskare från olika svenska lärosäten. Resultatet av dessa diskussioner blev att man beslutade sig för att ersätta hälften av orden i ORD-provet med ett slags luckprov, där ord testades i kontext och där meningskonstruktion kunde ingå (Andersson 1999). Till höstprovet 2011 infördes också ett prov i meningskonstruktion, MEK, som i linje med tidigare diskussioner dock inte har ersatt, utan kompletterat, ORD-provet vilket samtidigt har halverats i poängantal. Ett exempel på en MEK-uppgift återges i figur 4.

Den dåliga recension som hans sista skiva fick _____ av fansen, som anser att allt han gör visar prov på konstnärlig _____.

- A accepterades – kreativitet
- B ifrågasatte – kalamitet
- C ignorerades – genialitet
- D välkomnades – sublimitet

Figur 4. Ett exempel på MEK-uppgift

Internationellt såväl som i Sverige har kritik mot högskoleprov, SAT-test och liknande framförts bl.a. för att de ger olika förutsättningar för provdeltagare med olika bakgrund – social, etnisk eller könsmässig (se t.ex. Freedle 2003, Buchmann, DiPrete & McDaniel 2008). Vidare har också provens prognosförmåga kommit att ifrågasättas (jfr diskussion i Andersson & Wolming 1996).

4 Provstudien

I detta kapitel närmar vi oss frågan hur resultaten på ORD-provet har förändrats när olika grupper jämförs med varandra över tid. Som vi redan tidigare har understrukt är det viktigt att ha i åtanke att ORD-provet inte i första hand är konstruerat för att mäta språkförmåga utan för att vara ett fungerande urvalsinstrument till högre utbildning. Varje provtillfälle innebär att en ny uppsättning ord testas, och det gör naturligtvis att det är omöjligt att jämföra provresultatet från ett år till ett annat för att mäta förändringar i förståelse av *enskilda ord*. (Dessa ord är, som tidigare sagts, utprovade på förhand så att ordprovet i sin helhet ska vara likvärdigt som urvalsinstrument vid varje provtillfälle.) För att spåra förändringar över tid får man istället sätta olika *grupper av provdeltagare* i relation till varandra och se närmare på hur relationerna mellan grupperna förändras över tid. En sådan studie av relativa prestationer över tid kan visa på förändringar *mellan* olika grupper av provdeltagare, och sådana relativa förändringar kan i sin tur avslöja vad som har hänt med ordförståelsen över tid.

Efter en inledande presentation av metod och material (avsnitt 4.1) presenterar vi de övergripande resultaten av provstudien (avsnitt 4.2). Därefter kommer vi i tur och ordning att behandla skillnader mellan provdeltagare från olika *åldersgrupper* (avsnitt 4.3), med olika *utbildningsbakgrund* (avsnitt 4.4) och med olika *könstillhörighet* (avsnitt 4.5). Helt kort behandlar vi också sambandet mellan olika variabler (avsnitt 4.6) innan vi avslutningsvis diskuterar resultatet av vår studie (avsnitt 4.7). Kapitlet avslutas med en kort sammanfattning (avsnitt 4.8).

4.1 Metod och material

Materialet för provstudien består av lösningar till uppgifterna i högskoleprovets delprov ORD under perioden våren 2000 till våren 2011. Som framgick i avsnitt 3.1 ovan deltog närmare 927 000 personer i högskoleprovet vid dessa 23 provtillfällen. Bland provdeltagarna finns även personer som skriver anpassade prov, t.ex. på grund av synskada eller läs- och skrivsvårigheter. I vår studie har vi dock inte inkluderat anpassade prov, och antalet deltagare blir därmed något färre. Totalt uppgår antalet deltagare i ORD-delprovet till 915 491 personer.¹³ I tabell 4 redovisas hur antalet provsvar fördelar sig över tid. Som framgår av tabellen varierar antalet provsvar per år något. Det största antalet provsvar från perioden registrerades under år 2000 (100 961). Antalet provsvar minskar därefter successivt under 2001–2003 för att 2004 återigen öka något. Ökningen fortsätter under 2005, men därefter bryts tendensen med ett ökande antal provsvar. En ny period med ett minskat antal provsvar inleds 2006, och först år 2009 ökar på nytt antalet provsvar för att år 2010 nå en nivå som närmast påminner om toppnoteringen under 2000. Det minsta antalet provsvar noterades under år 2011 (59 332). Att antalet under 2011 är så lågt beror på att endast vårprovet ingår i vår studie. Huvuddelen av provsvaren (61 %) kommer från vårproven, och för samtliga år gäller att antalet provsvar är fler under våren än under hösten.

¹³ Det rör sig dock inte om *unika individer* eftersom högskoleprovet erbjuder möjligheten till upprepat provdeltagande. Se vidare avsnitt 3.1 ovan.

Tabell 4. Antal provsvar fördelat per år och provtillfälle

År	Vår	Höst	Totalt
2000	62 533	38 428	100 961
2001	46 381	27 738	74 119
2002	40 227	28 504	68 731
2003	40 394	31 615	72 009
2004	42 003	35 218	77 221
2005	46 035	33 083	79 118
2006	41 277	29 663	70 940
2007	38 198	26 463	64 661
2008	37 173	27 678	64 851
2009	45 158	40 691	85 849
2010	57 041	40 658	97 699
2011	59 332	—	59 332
Totalt	555 752	359 739	915 491

Samtliga provsvar finns tillgängliga i anonymiserad form i en databas. Utöver provresultat innehåller databasen även uppgift om bl.a. *kön*, *ålder* och *högskoleenhet* (dvs. vid vilket universitet eller vilken högskola som provet har genomförts; jfr avsnitt 3.1 ovan). Vi räknar med fyra åldersgrupper: 20 år eller yngre, 21–24 år, 25–39 år samt 40 år eller äldre. Hur provdeltagarna fördelar sig på kön och åldersgrupp framgår av tabell 5.

Tabell 5. Provdeltagarnas kön och åldersgrupp

	≤ 20 år	21–24 år	25–39 år	≥ 40 år	Summa
Män	201 659	123 149	86 690	10 826	422 324
Kvinnor	224 456	127 499	119 819	21 393	493 167
Totalt	426 115	250 648	206 509	32 219	915 491

Därutöver innehåller databasen uppgifter om *svensk utbildning*, *svensk högskoleutbildning* och *utländsk utbildning*. Dessa uppgifter hämtas från det svarshäfte (se figur 5) som varje provdeltagare får fylla i.

48

Vad gäller *svensk utbildning* räknar vi med följande kategorier (siffrorna hänvisar till kategorierna i figur 5): *grundskola* (kategori 11), utbildning vid *folkhögskola* (som ger behörighet för högskolestudier) (kategori 21), *yrkesförberedande gymnasium* (dvs. yrkesprogram alternativt tvåårigt gymnasium) (kategori 31), *studieförberedande gymnasium* (dvs. studieförberedande program alternativt treårigt gymnasium motsvarande humanistiskt, samhällsvetenskapligt, ekonomiskt, tekniskt, naturvetenskapligt eller estetiskt program) (kategorierna 51–56), *övrig utbildning* (bl.a. KOMVUX, specialutformat program, övrig utbildning) (kategorierna 59–61). Av tabell 6 framgår hur provdeltagarna fördelar sig på dessa kategorier.

Tabell 6. Antal provdeltagare med olika typer av svensk utbildning

Utbildnings-kategori	Grundskola	Folkhögskola	Yrkesf. gymn.	Studief. gymn.	Övrig utbildning	Summa
Pågående	541	14 036	1 274	227 769	53 853	297 473
Avslutad	242 731	4 019	38 346	407 756	121 865	814 717

Anm. För kategorin *pågående utbildning* saknas uppgifter för 618 018 provdeltagare. Motsvarande siffra för kategorin *avslutad utbildning* är 100 774.

När det gäller kategorin *svensk högskoleutbildning* utgår vi från samma kategorier som i svarsblanketten. Vi skiljer alltså mellan provdeltagare med högskoleutbildning omfattande högst 120 hp./80 p. och provdeltagare med mer högskoleutbildning än 120 hp./80 p. Av tabell 7 framgår hur provdeltagarna fördelar sig på dessa kategorier.

Tabell 7. Antal provdeltagare med olika typer av svensk högskoleutbildning

Högskolepoäng	≤ 120 hp./80 p.	≥ 120 hp./80 p.	Summa
Antal provdeltagare	92 460	45 740	138 200

Anm. Uppgift om högskoleutbildning saknas för 777 291 provdeltagare.

Även vad kategorin *utländsk utbildning* anbelangar räknar vi med samma kategorier som i svarsblanketten, dvs. *utländsk utbildning under gymnasienivå*, *nordisk gymnasieutbildning eller motsvarande*, *utomnordisk gymnasieutbildning eller motsvarande* samt *utländsk högskoleutbildning*. Av tabell 8 framgår hur provdeltagarna fördelar sig på dessa kategorier.

Tabell 8. Antal provdeltagare med olika typer av utländsk utbildning

Utbildnings- kategori	Under gymnasienivå	Nordisk gymnasieutb.	Utomnordisk gymnasieutb.	Utländsk högskoleutb.	Summa
Antal provdeltagare	9 052	10 633	5 868	5 135	30 688

Anm. Uppgift om utländsk utbildning saknas för 884 803 provdeltagare.

För olika statistiska bearbetningar av materialet har programpaketet SPSS (i version 23 för Macintosh) använts. Eftersom vi genomför en totalundersökning av materialet gör vi inga signifikansberäkningar utan vi redovisar i första hand medelvärden och korrelationskoefficienter (r).

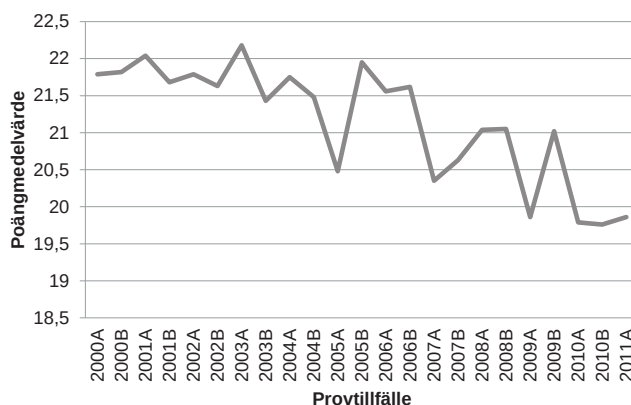
4.2 Övergripande resultat

I detta avsnitt redovisar vi resultaten för *samtliga* provsvar. Poängmedelvärde och standardavvikelse för ORD-provet under den aktuella perioden redovisas i tabell 9 och utvecklingen över tid när det gäller poängmedelvärde illustreras dessutom grafiskt i figur 6.

Tabell 9. Poängmedelvärde och standardavvikelse för ORD-provet över tid

År	Vår		Höst	
	Medelvärde	Standard- avvikelse	Medelvärde	Standard- avvikelse
2000	21,79	7,416	21,82	7,064
2001	22,04	7,152	21,68	7,416
2002	21,79	7,200	21,63	7,495
2003	22,18	7,380	21,43	6,611
2004	21,75	7,528	21,48	7,182
2005	20,48	7,986	21,95	7,995
2006	21,56	7,774	21,62	7,321
2007	20,35	7,569	20,63	7,854
2008	21,04	6,878	21,05	7,434
2009	19,86	7,416	21,02	6,460
2010	19,79	7,604	19,76	7,539
2011	19,86	7,400	—	—

N = 915 491

Figur 6. Poängmedelvärde för ORD-provet, N = 915 491

Som framgår av tabell 9 och figur 6 sjunker poängmedelvärdet för ORD-provet under den aktuella perioden (trots att provet är konstruerat för att medelvärdet ska vara detsamma). Under periodens inledning är dock poängmedelvärdet ganska konstant med endast små skillnader från provtillfälle till provtillfälle från våren 2000 (poängmedelvärde: 21,79) till hösten 2004 (poängmedelvärde: 21,48).

Vid vårprovet 2005 sker en större minskning i poängmedelvärde; i jämförelse med höstprovet 2004 sjunker poängmedelvärdet med 1 poäng från 21,48 till 20,48, men det rör sig om en tillfällig tillbakagång; hösten 2005 ökar poängmedelvärdet för att återigen vara i nivå med tidigare års resultat: 21,95 poäng. Under 2006 ligger värdena något lägre i jämförelse med höstprovet 2005 (21,56 för våren 2006 respektive 21,62 poäng för hösten 2006), men skillnaderna är små.

Det dröjer sedan till våren 2007 innan poängmedelvärdet återigen faller – nu till 20,35 poäng. Därefter ligger poängmedelvärdet lägre än tidigare och når under perioden aldrig högre än 21,05 poäng, även om det sker vissa mindre förändringar. Vid vårprovet 2009 når provmedelvärdet för första gången inte upp till 20 poäng, och från och med 2010 ligger provmedelvärdet under 20 tre gånger i följd.

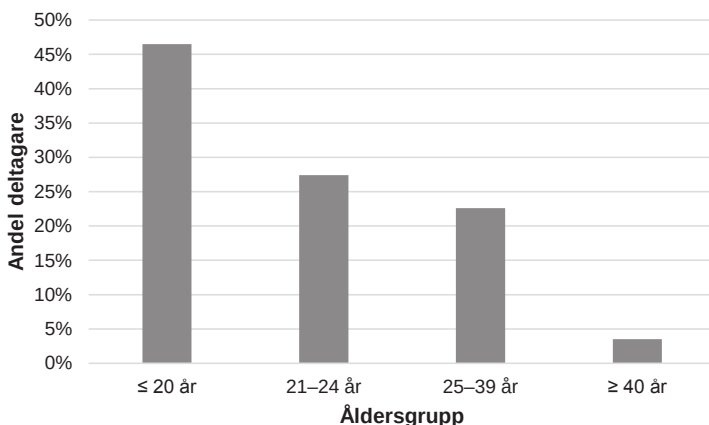
Även om resultaten sammantaget visar på ett sjunkande poängmedelvärde över tid på ORD-provet går det inte, som tidigare har konstaterats, att

utifrån de resultat som presenteras här dra några slutsatser om huruvida ordförståelsen i samhället har förändrats över tid. Högskoleprovet är konstruerat för att fungera som ett urvalsinstrument till högre utbildning och måste därigenom spegla språkförmågan i samhället såsom den ser ut vid det aktuella provtillfället för att vara likvärdigt som urvalsinstrument.

Den nedgång i poängmedelvärde över tid som vi har visat på här är något provkonstruktörerna försöker undvika och balansera med hjälp av de utprövningar av uppgifterna som görs i förväg (målet är att det ska vara lika svårt från år till år). Om nedgången speglar en försämring eller förbättring av ordförståelsen i absolut mening är alltså inte möjligt att svara på: en jämförelse av poängmedelvärdet från ett år till ett annat säger egentligen ingenting om hur ordförståelsen har förändrats över tid. För att få en mer nyanserad bild av resultatet och ändå kunna säga någonting om förändringar i ordförståelse över tid utifrån provdeltagarnas poäng, är det istället nödvändigt att jämföra olika *grupper av provdeltagare*. I de följande avsnitten kommer några sådana jämförelser att redovisas.

4.3 Åldersgrupper

I detta avsnitt ska vi redovisa resultatet av en jämförelse av olika åldersgruppers resultat på ordkunskapsprovet. Som framgick i avsnitt 4.1 ovan utgår vi från fyra åldersgrupper: 20 år eller yngre, 21–24 år, 25–39 år och 40 år eller äldre. Redan av tabell 5 ovan framgick att den yngsta åldersgruppen dominerar klart bland provdeltagarna. Samma förhållande tydliggörs grafiskt i diagrammet i figur 7. Av diagrammet framgår att 46,5 % av provdeltagarna tillhör den yngsta åldersgruppen. Den näst yngsta åldersgruppen svarar för 27,4 % av provsvaren, medan 22,6 % av provsvaren kan föras till den näst äldsta åldersgruppen. Den äldsta åldersgruppen är också den minsta. Endast 3,5 % av provsvaren kan hänföras till denna åldersgrupp.

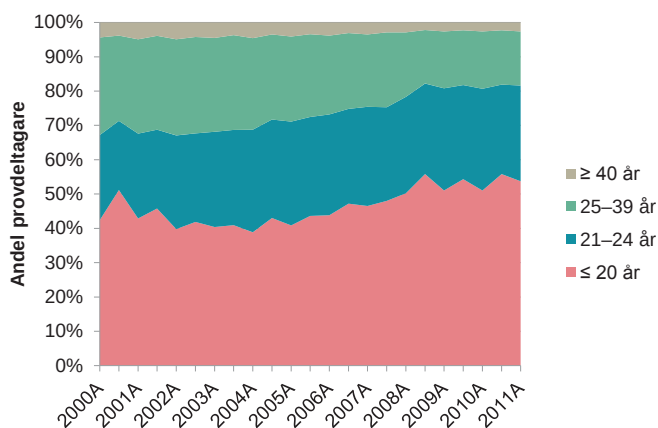
Figur 7. Provdeltagarnas åldersgruppsfördelning i procent, N = 915 491

Under hela den period som vi undersöker gäller att den yngsta åldersgruppen är den största, samtidigt som den äldsta åldersgruppen är den minsta. När det gäller de två övriga åldersgrupperna sker dock vissa förändringar över tid. Under de första tre provåren är den nästa äldsta åldersgruppen (25–39 år) *större* än den näst yngsta (21–24 år). Under 2003 är de båda mellersta provgrupperna ungefär jämnstora, men under åren därefter vinner den näst yngsta åldersgruppen alltmer terräng. I tabell 10 framgår hur provdeltagarna fördelar sig på olika åldersgrupper över tid. Utvecklingen illustreras också grafiskt i figur 8.

Tabell 10. Provdeltagarnas fördelning på olika åldersgrupper i procent över tid

År	Vår				Höst			
	≤ 20	21–24	25–39	≥ 40	≤ 20	21–24	25–39	≥ 40
2000	42,4	24,8	28,4	4,4	51,2	20,1	24,9	3,8
2001	42,9	24,8	27,5	4,9	45,8	23,0	27,4	3,9
2002	39,8	27,3	28,0	4,9	41,9	25,8	28,1	4,2
2003	40,4	27,8	27,4	4,5	40,9	27,8	27,6	3,7
2004	38,9	29,9	26,7	4,6	43,0	28,7	24,8	3,5
2005	40,9	30,3	24,8	4,1	43,6	28,8	24,1	3,4
2006	43,8	29,3	23,0	3,8	47,2	27,6	22,1	3,1
2007	46,5	28,9	21,1	3,5	48,0	27,3	21,8	2,9
2008	50,2	28,1	18,8	2,9	55,8	26,4	15,6	2,2
2009	51,0	29,8	16,6	2,6	54,3	27,4	15,9	2,3
2010	51,0	29,7	16,7	2,6	55,8	26,1	15,8	2,3
2011	53,7	27,9	15,8	2,6	–	–	–	–

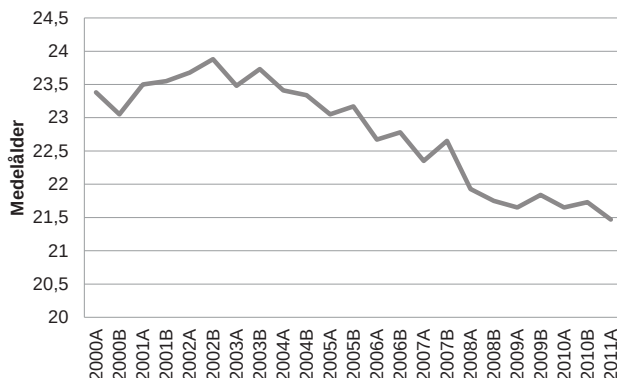
N = 915 491

Figur 8. Provdeltagarnas fördelning på olika åldersgrupper i procent över tid, N = 915 491

Som framgår av tabell 10 och figur 8 tenderar provdeltagarna över tid att bli yngre: de båda yngre åldersgrupperna dominerar mot slutet av undersökningsperioden allt tydligare över de båda äldre. Medelåldern har också blivit klart lägre över tid. Under början av undersökningsperioden var den

drygt 23 år medan den i slutet av undersökningsperioden ligger under 22 år. Utvecklingen illustreras i diagrammet i figur 9.

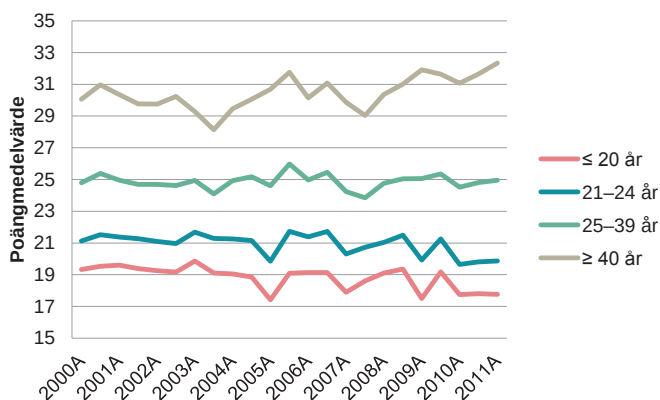
Figur 9. Provdeltagarnas medelålder, N = 915 491

Om resultatet på ORD-provet delas upp på de fyra åldersgrupperna kan det konstateras att de äldre åldersgrupperna genomgående har ett högre poängmedelvärde än de yngre. Detta är måhända inte särskilt förvånande: ord lär man sig genom hela livet, och det är därför naturligt att äldre personer har bättre resultat än yngre (på denna punkt skiljer sig ORD-provet från högskoleprovets kvantitativa delprov, se vidare Stage & Ögren 2010). Mer intressant är istället hur de fyra åldersgrupperna förhåller sig till varandra över tid. I tabell 11 redovisas hur poängmedelvärdet för ORD-provet över tid fördelar sig på olika åldersgrupper. Resultaten illustreras dessutom grafiskt i figur 10.

Tabell 11. Poängmedelvärde för ORD-provet över tid fördelat på åldersgrupper

År	Vår				Höst			
	≤ 20	21–24	25–39	≥ 40	≤ 20	21–24	25–39	≥ 40
2000	19,32	21,12	24,80	30,06	19,53	21,52	25,38	30,97
2001	19,61	21,37	24,96	30,35	19,39	21,27	24,70	29,77
2002	19,26	21,09	24,69	29,75	19,17	20,97	24,62	30,24
2003	19,86	21,68	24,94	29,28	19,11	21,28	24,10	28,14
2004	19,05	21,26	24,92	29,46	18,86	21,16	25,17	30,06
2005	17,42	19,85	24,61	30,69	19,09	21,73	25,98	31,76
2006	19,14	21,39	24,97	30,15	19,14	21,72	25,46	31,09
2007	17,90	20,30	24,24	29,87	18,61	20,73	23,85	29,03
2008	19,10	21,03	24,76	30,36	19,35	21,49	25,04	31,01
2009	17,50	19,93	25,06	31,92	19,18	21,26	25,35	31,64
2010	17,74	19,65	24,52	31,07	17,81	19,81	24,81	31,65
2011	17,76	19,86	24,96	32,34	–	–	–	–

N = 915 491

Figur 10. Poängmedelvärde för ORD-provet över tid fördelat på åldersgrupper, N = 915 491

Under hela undersökningsperioden finns det stora skillnader mellan de fyra åldersgrupperna. När det gäller de två yngsta åldersgrupperna är poängmedelvärdet ganska konstant till och med höstprovet 2004 (cirka 19 respektive 21 poäng). Därefter sker vid vårprovet 2005 en minskning som dock endast är tillfällig (till 17,42 respektive 19,85 poäng); vid höstprovet samma år är poängmedelvärdet återigen i nivå med tidigare år. Vid vårpro-

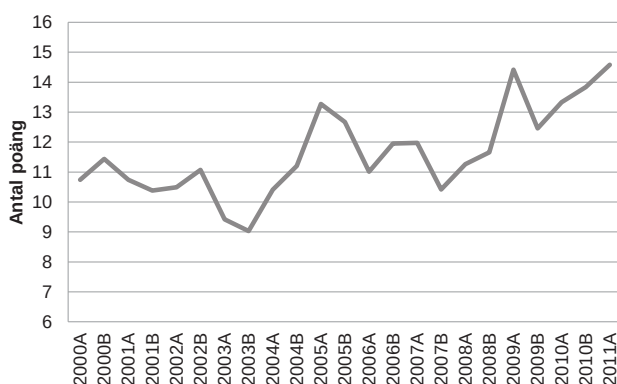
vet 2007 sker en ny minskning av poängmedelvärdet: 17,90 respektive 20,30 poäng. Återigen är det fråga om en tillfällig minskning; vid de tre följande provtillfällen förbättras resultaten kontinuerligt. Vid vårprovet 2009 sker en ny minskning av provmedelvärdet, och därefter stabiliserar sig – med undantag från höstprovet 2009 – poängmedelvärdet på en lägre nivå. För den yngsta åldersgruppen handlar det om ett poängmedelvärde strax under 18 poäng medan den näst yngsta åldersgruppen når strax under 20 poäng.

För åldersgruppen 25–39 år är utvecklingen över tid mindre tydlig: vid undersökningsperiodens början är poängmedelvärdet i princip detsamma som vid periodens slut: strax under 25 poäng (24,80 respektive 24,96 poäng).

Den äldsta åldersgruppen har genomgående det högsta poängmedelvärdet under den undersökta perioden, men resultaten varierar en hel del över tid. Vid periodens första provtillfälle – vårprovet 2000 – uppgår medelvärdet för den äldsta åldersgruppen till 30,06 poäng. Därefter stiger det något: vid höstprovet år 2000 är medelvärdet 30,97 poäng. Det dröjer sedan till höstprovet 2005 innan ett högre resultat noteras: då noteras ett medelvärde om 31,76 poäng. Med undantag från vår- och höstprovet 2007, då poängmedelvärdet uppgår till 29,87 respektive 29,03, har medelvärdet därefter vid varje provtillfälle nått över 30 poäng, och det högsta medelvärdet noteras vid undersökningsperiodens sista provtillfälle: vid vårprovet 2011 uppgår det till 32,34 poäng.

Den tendens till ett sjunkande poängmedelvärde som kunde noteras för de yngre åldersgrupperna har därmed ingen motsvarighet hos den äldsta åldersgruppen. Skillnaden blir tydlig om vi jämför skillnaden mellan den yngsta och äldsta åldersgruppen. Utvecklingen illustreras i figur 11. Spännvidden mellan de yngsta och de äldsta provdeltagarna var fram till 2005 under 12 poäng. Under 2005 sker en ökning: vid vårprovet uppgår spännvidden till 12,27 poäng och vid höstprovet till 12,67 poäng. Skillnaderna minskar dock återigen vid vårprovet 2006 för att ligga under 12 poäng fram till 2008. Först 2009 uppgår skillnaden på nytt till över 12 poäng, och från 2010 har de nått över 13 poäng. Skillnaderna mellan de yngsta och äldsta provdeltagarna har sammantaget ökat mot slutet av undersökningsperioden, och tendensen är tydlig: poängmedelvärdet för den yngsta åldersgruppen har sjunkit över tid medan poängmedelvärdet för den äldsta ålders-

gruppen har ökat. Att de äldsta provdeltagarna över tid har förbättrat sitt poängmedelvärde reflekteras dock endast marginellt i det övergripande resultatet: som nämndes tidigare tillhör få provdeltagare den äldsta åldersgruppen (totalt cirka 3,5 % av provsvaren kommer från provdeltagare över 40 år). Över tid har den äldsta åldersgruppen också minskat sin andel av provsvaren (jfr tabell 10 ovan), vilket gör att de yngre åldersgruppernas provresultat tydligare speglas i det övergripande resultatet på ORD-provet vid undersökningsperiodens slut i jämförelse med undersökningsperiodens början.

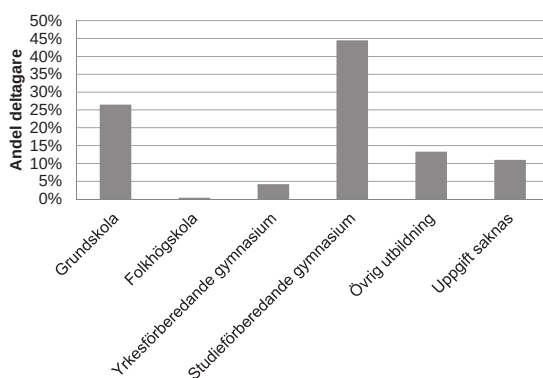

Figur 11. Spännvidden i poängmedelvärde i antal poäng mellan den yngsta respektive äldsta åldersgruppen över tid

4.4 Utbildningsbakgrund

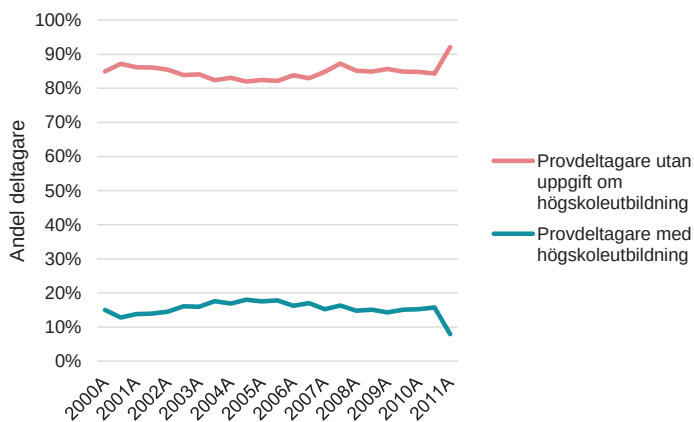
I detta avsnitt ska vi sätta resultatet på ORD-provet i relation till provdeltagarnas utbildningsbakgrund. Som framgick i avsnitt 4.1 ovan utgår vi från följande kategorier när det gäller svensk utbildning: *grundskola*, utbildning vid *folkhögskola* (som ger behörighet för högskolestudier), *yrkesförberedande gymnasium*, *studieförberedande gymnasium* (motsvarande humanistiskt, samhällsvetenskapligt, ekonomiskt, tekniskt, naturvetenskapligt eller estetiskt program), övrig utbildning (KOMVUX, specialutformat program, övrigt). Vi tar enbart hänsyn till *avslutad*

utbildning. Av tabell 6 ovan framgick att det finns uppgift om avslutad utbildning för 814 717 provdeltagare, vilket svarar mot 89 % av det totala antalet som har genomfört ORD-provet (915 491). *Grundskola* (26,5 %) respektive *studieförberedande gymnasium* (44,5 %) är de dominerande avslutade utbildningarna bland provdeltagarna. Av provdeltagarna har vidare 13,3 % övrig utbildning, medan 4,2 % har avslutat *yrkesförberedande gymnasium* och 0,4 % en utbildning vid *folkhögskola*. För 11 % av deltagarna saknas uppgift om avslutad utbildning. Förhållandet illustreras grafiskt i figur 12.

Figur 12. Provdeltagarnas utbildningsbakgrund, N = 915 491

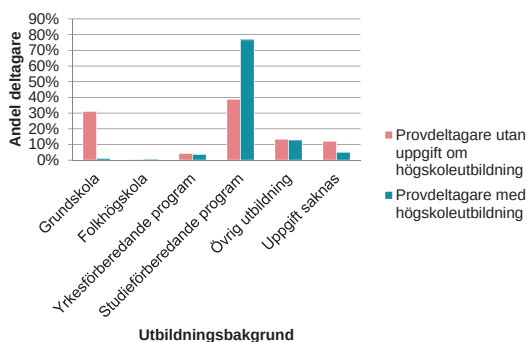
Vi skiljer genomgående mellan provdeltagare med respektive utan högskoleutbildning. Som framgick av tabell 7 i avsnitt 4.1 ovan hade 138 200 av provdeltagarna genomgått svensk högskoleutbildning i någon form. Att endast 15,1 % av provdeltagarna har högskoleutbildning är knappast förvånande – det ligger i sakens natur att den stora majoriteten av deltagarna i högskoleprovet saknar högskoleutbildning. I diagrammet i figur 13 illustreras vidare att det inte sker några större förändringar över tid när det gäller relationen mellan provdeltagare med respektive utan högskoleutbildning. Ett undantag finns dock: vid undersökningsperiodens sista provtillfälle, 2011A, uppgår andelen provdeltagare med högskoleutbildning endast till 7,9 %. I övrigt varierar andelen provdeltagare med högskoleutbildning mellan 12,8 % (2000B) och 18,0 % (2004B).

Figur 13. Provdeltagare med respektive utan högskoleutbildning över tid, N = 915 491

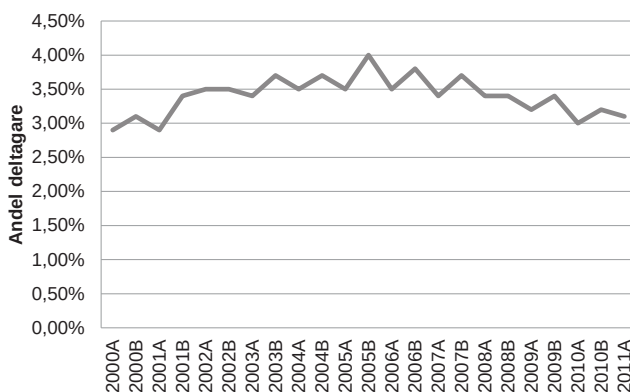
Det finns vissa skillnader i utbildningsbakgrund mellan provdeltagare med respektive utan högskoleutbildning: 31 % av provdeltagarna utan högskoleutbildning har grundskola som högsta avslutade utbildning; motsvarande andel är för provdeltagare med högskoleutbildning 1,1 %.¹⁴ Vidare har 76,7 % av provdeltagarna med högskoleutbildning avslutat ett studieförberedande program; motsvarande andel för provdeltagare utan högskoleutbildning är 38,8 %. För övriga kategorier är skillnaderna mellan provdeltagare med respektive utan högskoleutbildning mindre.

¹⁴ Genom den s.k. 25:4-regeln kunde grundläggande behörighet uppnås för högskolestudier för den som hade fyllt 25 år och kunde styrka 4 års arbetslivserfarenhet och kunskaper i svenska och engelska motsvarande Svenska B och Engelska A. 25:4-regeln avskaffades inför antagningen till höstterminen 2008.

Figur 14. Provdeltagarnas utbildningsbakgrund, N = 915 491

Uppgifterna om utbildningsbakgrund rör enbart svensk utbildning. Deltagare med enbart utländsk utbildning har därmed bokförts under kategorin *uppgift saknas*. Som framgick av tabell 8 ovan har dock 30 688 av provdeltagarna utländsk utbildning (3,4 %). Dessa fördelar sig på följande kategorier: *utländsk utbildning under gymnasienivå* 1 %; *nordisk gymnasieutbildning eller motsvarande* 1,2 %; *utomnordisk gymnasieutbildning eller motsvarande* 0,6 % samt *utländsk högskoleutbildning* 0,6 %. Andelen provdeltagare med utländsk utbildning varierar mellan 2,9 % (2000A, 2001A) och 4 % (2005 B). Distributionen över tid framgår av diagrammet i figur 15.

Figur 15. Andelen provdeltagare med utländsk utbildning, N = 915 491

Om resultatet på ORD-provet relateras till utbildningsnivå blir det tydligt att poängmedelvärdet för provdeltagare med högskoleutbildning genomgående är högre än för de provdeltagare där uppgift om högskoleutbildning saknas.¹⁵ Resultatet redovisas i tabell 12 och illustreras även grafiskt i figur 16. Det ska understrykas att deltagare med utländsk utbildning här och i fortsättningen inte har inkluderats, varför det totala antalet deltagare uppgår till 884 803 personer.¹⁶

Skillnaden mellan de båda grupperna varierar mellan 6,6 och 10,2 poäng. Fram till och med höstprovet 2004 överstiger skillnaden aldrig 7,5 poäng. Därefter blir gapet mellan de båda grupperna större ($\geq 7,5$ poäng), och först vid vårprovet 2008 understiger skillnaden återigen 7 poäng. Den minskade klyftan är dock tillfällig: vid höstprovet 2008 uppgår skillnaden mellan de båda grupperna till 7,7 poäng. Med undantag från höstprovet 2009 håller sig klyftorna mellan grupperna även fortsättningsvis på en högre nivå, och vid undersökningsperiodens slut är klyftorna som störst (2010B: 8,3 poäng; 2011A: 10,2 poäng). Tendensen är därmed densamma som vi såg när det gällde olika åldersgrupper: spännvidden mellan olika grupper ökar mot slutet av undersökningsperioden.

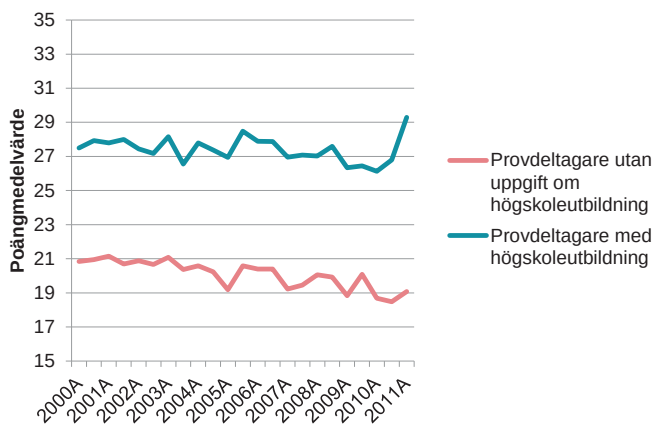
¹⁵ Med *högskoleutbildning* avses här och i fortsättningen svensk högskoleutbildning.

¹⁶ Från det totala antalet deltagare i provstudien (915 491) har alltså dragits samtliga deltagare med utländsk utbildning i ORD-provet (30 688) vilket ger ett deltagarantal om 884 803 personer.

Tabell 12. Poängmedelvärde för ORD-provet för deltagare med respektive utan högskoleutbildning

År	Vår		Höst	
	Utan högskole- utbildning	Med högskole- utbildning	Utan högskole- utbildning	Med högskole- utbildning
2000	20,84	27,50	20,95	27,93
2001	21,15	27,79	20,69	28,00
2002	20,88	27,44	20,66	27,18
2003	21,09	28,16	20,37	26,56
2004	20,58	27,80	20,24	27,37
2005	19,18	26,95	20,58	28,48
2006	20,39	27,89	20,39	27,88
2007	19,23	26,96	19,45	27,08
2008	20,06	27,03	19,92	27,59
2009	18,84	26,34	20,09	26,44
2010	18,69	26,13	18,48	26,79
2011	19,07	29,29	—	—

N = 884 803

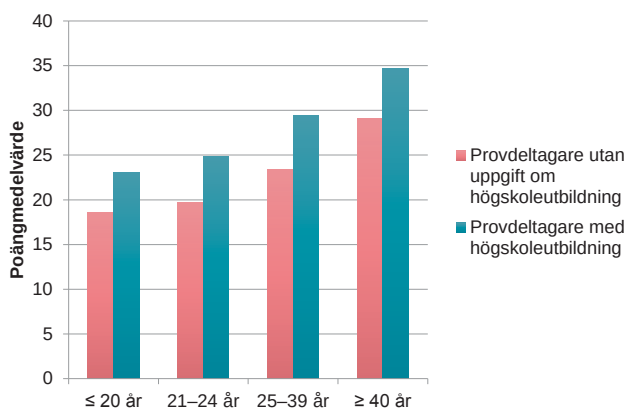

Figur 16. Poängmedelvärde för ORD-provet för deltagare med respektive utan högskoleutbildning,

N = 884 803

Att det finns liknande tendenser i resultatet både vad gäller åldersgrupper och utbildningsnivå beror till viss del på att ålder och utbildningsnivå i någon utsträckning samvarierar. Medelåldern för provdeltagare med högskoleutbildning är högre än för provdeltagare för vilka uppgift om

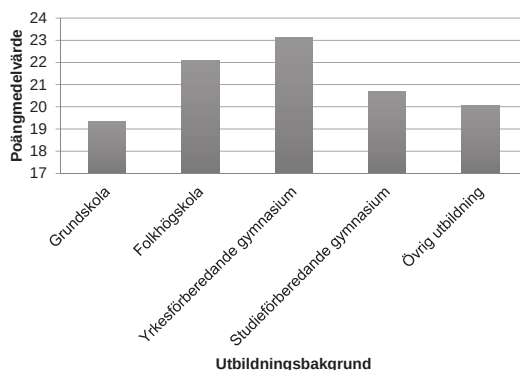
högskoleutbildning saknas (26,49 år respektive 21,92 år). Skillnaden i medelvärde mellan provdeltagare med respektive utan högskoleutbildning kan dock inte enbart föras tillbaka på ålder. Samma tendens visar sig nämligen i alla åldersgrupper: provdeltagare med högskoleutbildning har i medeltal bättre resultat än provdeltagare för vilka uppgift om högskoleutbildning saknas, vilket framgår av diagrammet i figur 17. Provdeltagare med utländsk utbildning har uteslutits från jämförelsen varför det totala antalet deltagare uppgår till 884 803 personer.

Figur 17. Poängmedelvärde för ORD-provet fördelat på åldersgrupper, provdeltagare med respektive utan högskoleutbildning, N = 884 803

Om vi begränsar jämförelsen till de provdeltagare där uppgift om högskoleutbildning saknas kan det konstateras att det finns vissa skillnader i provresultat som kan relateras till de utbildningskategorier som vi räknar med. Provdeltagare som har avslutat en yrkesförberedande gymnasieutbildning eller en utbildning vid en folkhögskola har i medeltal högre poängmedelvärde (23,13 respektive 22,70 poäng) än provdeltagare som har avslutat en studieförberedande gymnasieutbildning eller en övrig utbildning (20,68 respektive 20,07 poäng). Provdeltagare som har grundskola som den högsta avslutade utbildningen har i medeltal det lägsta poängmedelvärdet (19,36 poäng). Skillnaderna illustreras i diagrammet i figur 18. Eftersom jämförelsen enbart omfattar provdeltagare med svensk utbildning som

saknar högskoleutbildning uppgår det sammanlagda antalet provdeltagare i detta fall till 666 699 personer.¹⁷

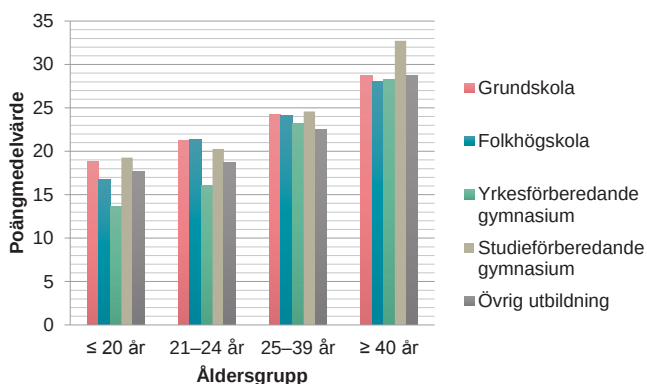

Figur 18. Poängmedelvärde för ORD-provet relaterat till svensk utbildningsbakgrund, provdeltagare utan högskoleutbildning, N = 666 699

Det kan möjligen framstå som något oväntat att provdeltagare från yrkesförberedande gymnasieutbildningar och folkhögskoleutbildningar som grupp betraktat har de högsta poängmedelvärdena. Om vi också tar hänsyn till åldersgrupp vid jämförelsen av poängmedelvärdet för provdeltagare med olika utbildningsbakgrund träder däremot ett delvis annorlunda mönster fram. I den yngsta åldersgruppen (≤ 20 år) har provdeltagare från studieförberedande gymnasieutbildningar som grupp den klart högsta medelpoängen (19,27). Provdeltagare som har avslutat grundskola har något lägre medelpoäng (18,85). Denna grupp följs av provdeltagare med övrig utbildning (17,71) och folkhögskola (16,72). Provdeltagare med en yrkesförberedande gymnasieutbildning bakom sig har som grupp betraktat den lägsta medelpoängen (13,60). I den näst yngsta åldersgruppen (21–24 år) har provdeltagare som har avslutat en folkhögskoleutbildning den högsta medelpoängen (21,33). Inte långt därefter placerar sig provdeltagare

¹⁷ Från det totala antalet deltagare i ORD-provet där uppgift om avslutad utbildning finns (814 717; jfr tabell 6) har dragits dels samtliga deltagare med högskoleutbildning (125 995), dels samtliga deltagare med utländsk utbildning (22 023), vilket ger totalt 666 699 deltagare.

med grundskola (21,24) och provdeltagare från studieförberedande gymnasieutbildningar (20,26). Provdeltagare med övrig utbildning respektive yrkesförberedande gymnasieutbildning har som grupper betraktade de lägsta genomsnittliga provresultaten (18,67 respektive 16,06). I den näst äldsta åldersgruppen (25–39 år) har provdeltagare från studieförberedande gymnasieutbildningar det högsta provresultatet (24,59). Provdeltagare med grundskola följer därefter (24,21) och inte långt därefter kommer provdeltagare med folkhögskoleutbildning (24,08). Provdeltagare med yrkesförberedande gymnasieutbildning respektive övrig utbildning har som grupper betraktade de lägsta genomsnittliga provresultaten (23,25 respektive 22,49). I den äldsta åldersgruppen (≥ 40 år) har provdeltagare med studieförberedande gymnasieutbildning som grupp det klart högsta poängmedelvärdet (32,72). Mellan de övriga kategorierna är skillnaderna sinsemellan små (grundskola: 28,78; övrig utbildning: 28,77; yrkesförberedande gymnasieutbildning: 28,29; folkhögskoleutbildning: 28,04). En översikt över resultaten återfinns i diagrammet i figur 19.

Figur 19. Poängmedelvärde för ORD-provet relaterat till svensk utbildningsbakgrund fördelat på åldersgrupper, provdeltagare utan högskoleutbildning, N = 666 699

Sammantaget är de inbördes skillnaderna i poängmedelvärde mellan olika utbildningskategorier som störst i de båda yngsta åldersgrupperna för att därefter plana ut. I den äldsta åldersgruppen ökar skillnaderna därefter återigen eftersom gapet mellan provdeltagare som har en studieförbere-

dande gymnasieutbildning bakom sig och övriga provdeltagare ökar.

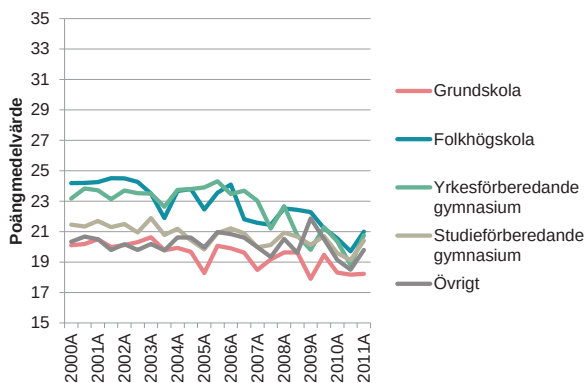
Utan hänsyn till åldersgrupp har alltså provdeltagare från yrkesförberedande gymnasieutbildningar och folkhögskoleutbildningar som grupp betraktat de högsta poängmedelvärdena (jfr figur 18 ovan). Att det förhåller sig på detta sätt beror i första hand på att provdeltagare som har avslutat en yrkesförberedande gymnasieutbildning eller en folkhögskoleutbildning är äldre än provdeltagare som har avslutat en studieförberedande gymnasieutbildning eller en övrig utbildning. Medelåldern för de båda första grupperna är 32,39 respektive 27,61 år att jämföra med medelåldern för de båda senare grupperna som är 21,87 respektive 24,21 år. Provdeltagare som har avslutat enbart grundskola har den lägsta medelåldern (19,17 år). Om man ser till åldersgrupper (se tabell 13) står det klart att provdeltagare som har avslutat en yrkesförberedande gymnasieutbildning framför allt förekommer i de båda äldsta åldersgrupperna. Detsamma kan sägas om provdeltagare med folkhögskoleutbildning, men dessa utgör dock en ganska blygsam andel av det totala antalet provdeltagarna (jfr diagrammet i figur 14 ovan).

Tabell 13. Andelen provdeltagare per åldersgrupp (utan högskoleutbildning) fördelat på utbildningskategorier

	Grundskola	Folkhögskola	Yrkesförberedande gymnasium	Studieförberedande gymnasium	Övrig utbildning
≤ 20 år (N = 360 256)	59,5	0,1	0,6	33,5	6,3
21–24 år (N = 173 125)	3,8	0,4	0,8	71,3	23,7
25–39 år (N = 117 386)	11,5	1,2	20,3	39,5	27,4
≥ 40 år (N = 15 932)	20,5	1,9	32,2	21,9	23,5

När det gäller utveckling över tid kan det konstateras att det vid periodens början finns en klar skillnad mellan provdeltagare som har avslutat en yrkesförberedande gymnasieutbildning eller en folkhögskoleutbildning visavi övriga provdeltagare: den förstnämnda gruppen har i medeltal klart högre resultat på ORD-provet (23,18 poäng för provdeltagare med yrkesförberedande gymnasieutbildning respektive 24,19 poäng för provdeltagare

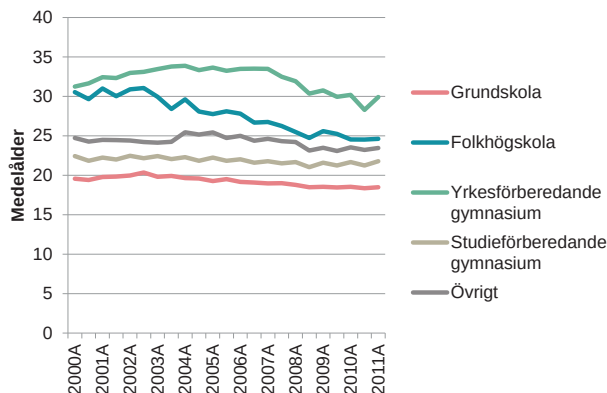
gare med folkhögskola, att jämföra med 21,46 poäng för provdeltagare med studieförberedande gymnasieutbildning, 20,33 poäng för deltagare med övrig gymnasieutbildning och 20,11 för deltagare med enbart grundskola). Vid undersökningsperiodens slut har denna skillnad utjämnats såtillvida att provdeltagare som har avslutat ett yrkesförberedande gymnasieprogram i medeltal har i princip liknande resultat som provdeltagare som har avslutat folkhögskola (20,75 respektive 21,00), ett studieförberedande gymnasieprogram (20,41) eller en övrig gymnasieutbildning (19,79). Provdeltagare som har avslutat enbart grundskola har dock även vid undersökningsperiodens slut ett klart lägre poängmedelvärde (18,23). Till skillnad från vad som var fallet när det gäller åldersgrupper och högskoleutbildning finns det alltså inga tendenser till ökade inbördes skillnader för denna variabel. Bortsett från provdeltagare med enbart grundskola som avslutad utbildning har istället klyftorna utjämnats över tid genom att de grupper som tidigare presterade i jämförelse klart bättre har förlorat sitt övertag; utvecklingen illustreras i diagrammet i figur 20.

Figur 20. Poängmedelvärde för ORD-provet över tid i relation till provdeltagarnas utbildningsbakgrund, provdeltagare utan högskoleutbildning, N = 666 699

Eftersom det verkar finnas ett tydligt samband mellan provdeltagarnas ålder och resultatet på ORD-provet vore det inte orimligt om den tendens till minskade klyftor mellan provdeltagare med olika utbildningsbakgrund

som framkom vid undersökningsperiodens slut (se figur 20 ovan) reflekterade en minskad skillnad i medelålder. Så är dock bara delvis fallet. För provdeltagare med folkhögskoleutbildning har visserligen medelåldern minskat från drygt 30 år vid undersökningsperiodens början till under 24 år vid undersökningsperiodens slut, men för övriga grupper är skillnaderna mer marginella. Utvecklingen illustreras i diagrammet i figur 21.

Figur 21. Medelåldern för deltagare i ORD-provet över tid i relation till provdeltagarnas utbildningsbakgrund, provdeltagare utan högskoleutbildning, N = 666 699

4.5 Kön

I materialredovisningen i avsnitt 4.1 ovan redovisades antalet manliga respektive kvinnliga provdeltagare. I relativa tal utgörs provdeltagarna i materialet till 53,9 % av kvinnor och 46,1 % av män. I en tidigare studie har Stage (2004) visat att ORD-provet – tillsammans med läsförståelseprovet – är de av högskoleprovets delprov som har de minsta könsskillnaderna. Sett till vårt material i sin helhet har männen i genomsnitt ett något högre poängmedelvärde än kvinnorna (21,18 poäng gentemot 21,02). Tendensen är dock inte densamma under hela undersökningsperioden: vid de tre första provtillfällena samt vid vårproven 2002, 2004 och 2007 har kvinnorna ett högre poängmedelvärde än männen. Vid övriga tillfällen har männen haft

ett högre poängmedelvärde än kvinnorna. Störst är skillnaderna till männens fördel vid vårprovet 2006 (1,32 poäng) och vid höstprovet 2008 (1,08 poäng). I övrigt är dock skillnaderna små ($< 0,7$ poäng). Utvecklingen över tid illustreras i diagrammet i figur 22. När det gäller könsskillnader finns inga tendenser till ökande klyftor över tid utan skillnaden mellan män och kvinnor är ungefär lika stor (cirka en halv poäng) vid undersökningsperiodens början som vid undersökningsperiodens slut, men proportionerna har vänts över tid. Vid periodens slut är det männen – till skillnad från tidigare kvinnorna – som har övertaget.

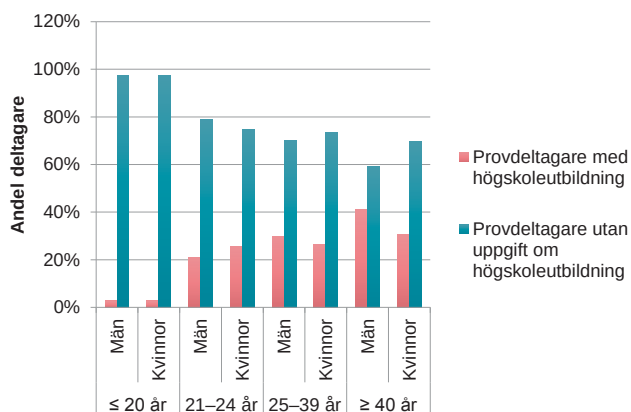
Figur 22. Poängmedelvärde för ORD-provet över tid i relation till provdeltagarnas kön, $N = 915\,491$

Att det finns skillnader i poängmedelvärde mellan män och kvinnor beror – åtminstone delvis – på att det finns viss samvariation mellan könstillhörighet, utbildningsbakgrund och ålder.

Vad gäller utbildningsbakgrund kan det konstateras att något fler kvinnor än män har högskoleutbildning, men ser man till materialet i sin helhet är skillnaden mycket liten (ganska exakt en procentenhet: 14,36 % av männen har högskoleutbildning att jämföra med 15,37 % av kvinnorna).¹⁸ Om resultatet bryts ner på åldersgrupper, så som illustreras i diagrammet i figur 23, visar det sig dock att en betydligt högre andel av männen i de

¹⁸ Provdeltagare med utländsk utbildning ingår inte i denna jämförelse. Se vidare fotnot 16 ovan.

två äldsta åldersgrupperna har högskoleutbildning (41 % av männen respektive 30,5 % av kvinnorna i den äldsta åldersgruppen respektive 29,9 % av männen respektive 26,6 % av kvinnorna i den näst äldsta åldersgruppen har högskoleutbildning). I den näst yngsta åldersgruppen är förhållandet det omvända (20,9 % av männen har högskoleutbildning jämföras med 25,4 % av kvinnorna) medan det i den yngsta åldersgruppen inte finns några skillnader mellan män och kvinnor på denna punkt.

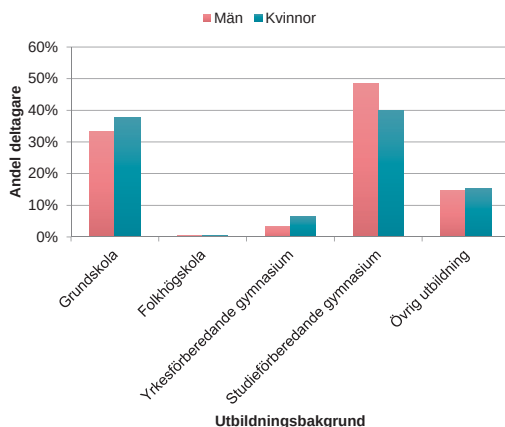
Figur 23. Provdeltagare med respektive utan högskoleutbildning fördelat på åldersgrupp och kön, N = 884 811

Vad gäller provdeltagare utan högskoleutbildning kan det konstateras att fler kvinnor än män har enbart grundskola eller har avslutat en yrkesförberedande gymnasieutbildning (se diagrammet i figur 24).¹⁹ I gengäld har fler män avslutat en studieförberedande gymnasieutbildning. För övriga kategorier är skillnaderna mellan män och kvinnor obetydliga. Mest intressant i sammanhanget är kanske provdeltagare med enbart grundskola respektive provdeltagare som har avslutat en studieförberedande utbildning. Dessa båda kategorier är de överlägset största sett till antalet deltagare (237 756 respektive 293 923), och det kan då konstateras att kvinnorna dominerar bland provdeltagare med enbart grundskola, den utbildnings-

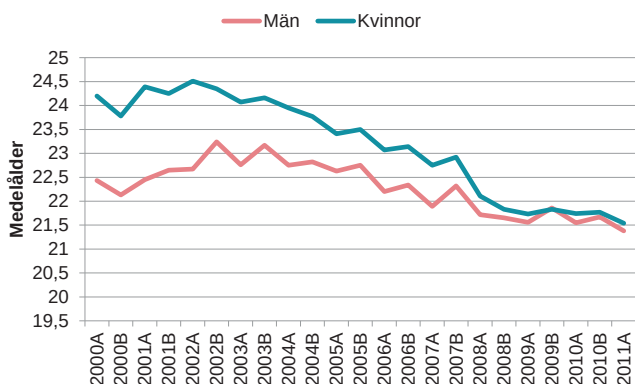
¹⁹ För uppgift om vilka provdeltagare som ingår i jämförelsen, se fotnot 17 ovan.

bakgrund som har det lägsta genomsnittliga poängmedelvärdet på ORD-provet, medan männen dominerar bland provdeltagare som har avslutat en studieförberedande utbildning.

Med hänsyn tagen till samtliga deltagare i ORD-provet kan det konstateras att kvinnorna har en något högre medelålder än männen (medelåldern är 23,14 år för kvinnorna att jämföra med 22,22 år för männen). Denna skillnad är dock tydligast i början av undersökningsperioden, och planar därefter ut (se figur 25).

Figur 24. Utbildningsbakgrund och könstillhörighet, provdeltagare utan högskoleutbildning, N = 666 699

Figur 25. Provdeltagarnas medelålder över tid fördelat på könstillhörighet, N = 915 491

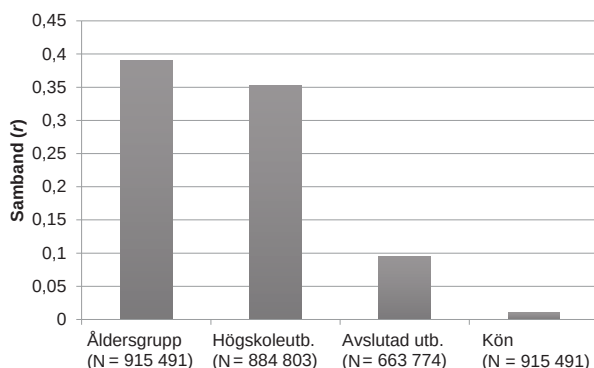
4.6 Sambandet mellan olika variabler

I detta avsnitt ska vi närmare diskutera sambandet mellan den aktuella prestationsvariabeln (resultatet på ORD-provet) och de övriga variabler som har behandlats ovan. När det gäller materialet i sin helhet kan det konstateras att det finns ett signifikant samband mellan prestationsvariabeln respektive de övriga variablerna *åldersgrupp*, *högskoleutbildning*, *avslutad utbildning* och *kön*. Med undantag för variabeln *avslutad utbildning*, där vi endast skiljer mellan provdeltagare med grundskoleutbildning visavi provdeltagare med gymnasieutbildning, utgår vi från samma undergrupper som tidigare i detta kapitel.²⁰ Sambandet är starkast för variablerna *åldersgrupp* ($r = 0,391$) respektive *högskoleutbildning* ($r = 0,352$) och betydligt svagare för variablerna *avslutad utbildning* ($r = 0,095$) respektive *kön* ($r = 0,011$). Sambanden mellan de olika variablerna illustreras i diagrammet i figur 26. Medan åldersgruppsstillhörighet respektive förekomst eller avsaknad av högskoleutbildning förklarar 15,3 % respektive 12,4 % av variationen i provresultat på delprovet ORD, förklarar utbildningsnivå och könstillhörighet mindre än 1 % av samma variation.²¹

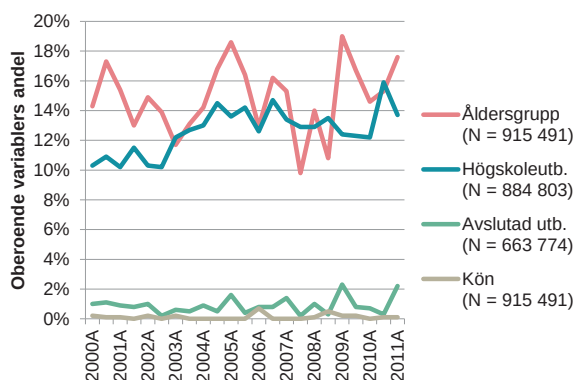
Över tid sker inga större förändringar när det gäller sambandet mellan olika variabler. Under hela undersökningsperioden är *åldersgrupp* respektive *högskoleutbildning* de variabler som förklarar den största andelen av variationen i provresultatet på ORD-provet, medan *avslutad utbildning* och *kön* svarar för en betydligt lägre andel av variationen. Hur den förklarade variationen varierar över tid illustreras grafiskt i figur 27.

²⁰ Det innebär att vi urskiljer fyra åldersgrupper (jfr 4.3), två undergrupper inom variabeln *högskoleutbildning* (provdeltagare med högskoleutbildning respektive provdeltagare där uppgift om högskoleutbildning saknas; provdeltagare med utländsk utbildning uteslutna) samt separerar män från kvinnor. När det gäller variabeln *avslutad utbildning* har vi precis som i avsnitt 4.4 ovan uteslutit dels provdeltagare med högskoleutbildning, dels provdeltagare med utländsk utbildning. Vidare har vi gjort en annan indelning för att reducera antalet undergrupper till två. Vi skiljer här mellan deltagare med grundskoleutbildning ($N = 237\ 756$) samt deltagare med gymnasieutbildning i någon form (dvs. yrkesförberedande gymnasium, studieförberedande gymnasium samt övrig utbildning på gymnasienivå; $N = 426\ 018$). Provdeltagare med folkhögskoleutbildning ($N = 2\ 925$) har därmed uteslutits.

²¹ Förklaringsgraden har beräknats genom kvadrering av r .

Figur 26. Sambandet mellan prestationsvariabeln och de oberoende variablerna

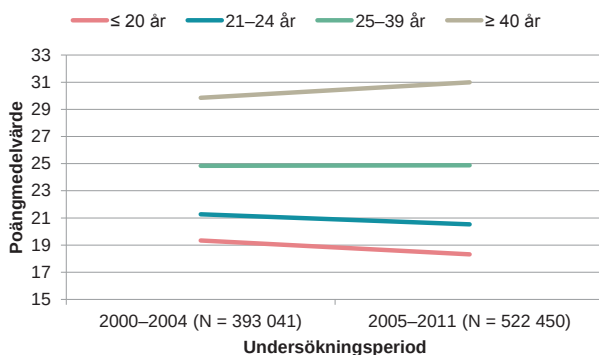
Figur 27. De oberoende variablernas andel av förklaringsgraden i provresultat över tid

Som framgår av figur 27 förklarar åldersgruppstillhörigheten mellan 9,8 % och 19 % av variationen i resultat på ORD-provet. Toppnoteringen är från vårprovet 2009, följt av vårprovet 2005 samt vårprovet 2011. Vid alla provtillfällen utom fyra, vårprovet 2003 samt höstproven 2007, 2008 och 2010, är det åldersgruppstillhörigheten som förklarar den högsta andelen av variationen. Förekomst eller avsaknad av högskoleutbildning förklarar mellan 10,2 % och 15,9 % av variationen, och denna variabel svarar för den högsta andelen vid vårprovet 2003 samt vid höstproven 2007, 2008 och 2010. Vid höstprovet 2010 når för övrigt denna variabel sin toppnotering,

och det är tydligt att förekomst eller avsaknad av högskoleutbildning förklarar en större andel av variationen i provresultat på ORD-provet från och med vårprovet 2003. Avslutad utbildning förklarar inte mer än maximalt 2,3 % av variationen, medan könstillhörigheten alltid förklarar mindre än 1 % av motsvarande variation. Av de utomspråkliga variabler som vi har studerat är det alltså under hela undersökningsperioden variablerna *åldersgrupp* respektive *högskoleutbildning* som har störst inflytande på prestationsvariabeln.

4.7 Diskussion

Vi har i detta kapitel visat att poängmedelvärdet på högskoleprovets ORD-del har minskat över tid: från 21,79 poäng vid vårprovet 2000 till 19,86 poäng vid vårprovet 2011. En nyckelfråga är naturligtvis huruvida denna nedgång faktiskt avslöjar en förändring i ordförståelse över tid. Som vi redan inledningsvis har framhållit är inte provresultaten direkt jämförbara från år till år och kan inte rakt av användas för att avslöja eventuella förändringar i ordförståelse hos provdeltagarna. Vi vill dock hävda att det sjunkande poängmedelvärdet faktiskt är en effekt av försämrade ordförståelse över tid hos vissa grupper av provdeltagare – åtminstone när det gäller den typ av ordförråd som testas i högskoleprovet. Denna slutsats baserar vi på det faktum att den relativa skillnaden mellan vissa grupper har ökat över tid. För det första har vi kunnat frilägga ökade klyftor mellan olika åldersgrupper. Den minskning i poängmedelvärde som vi kan visa på under den undersökta perioden beror i allt väsentligt på att klyftan i poängmedelvärde har blivit större mellan de yngre respektive de äldre provdeltagarna. Medan de tre yngsta åldersgrupperna har en tydligt lägre medelpoäng under den senare delen av undersökningsperioden (från 2005 och framåt) gäller det omvända för den äldsta åldersgruppen. För den näst äldsta åldersgruppen är förändringen däremot obetydlig. Resultaten tydliggörs grafiskt i diagrammet i figur 28.

Figur 28. Poängmedelvärde hos olika åldersgrupper under tidig respektive sen del av undersökningsperioden

Om det minskade poängmedelvärdet enbart hade berott på att provet hade försvårats över tid borde detta inte – som nu är fallet – ha avspeglat sig i ökade klyftor mellan olika åldersgrupper. Snarare borde då även den äldsta gruppen av provdeltagare ha drabbats av ett sjunkande poängmedelvärde.

Ett liknande resultat framträder när det gäller provdeltagare med respektive utan högskoleutbildning. På samma sätt som var fallet när det gällde olika åldersgrupper ökar klyftan i poängmedelvärde mellan provdeltagare med respektive utan högskoleutbildning. Skillnaden mellan dessa båda grupper av provdeltagare har aldrig varit så stor som den är vid undersökningsperiodens slut (jfr figur 16 ovan). En sådan utveckling är svårförståelig om det sjunkande poängmedelvärdet hade berott på att provet över tid hade blivit märkbart svårare.

4.8 Sammanfattning

I detta kapitel har vi redogjort för den del av vår undersökning som vi har kallat för *provstudien*. Vi har visat att poängmedelvärdet på högskoleprovets ORD-prov över tid har minskat. Vidare har vi argumenterat för att det är osannolikt att denna minskning beror på att provet har försvårats över tid. Tvärtom har vi argumenterat för att det sjunkande poängmedelvärdet avslöjar en försämrad ordförståelse av den typ av ordförråd som testas på högskoleprovet, eftersom klyftorna mellan äldre och yngre prov-

deltagare samt provdeltagare med respektive utan högskoleutbildning ökar under undersökningsperioden. Vi har även diskuterat andra gruppsskillnader relaterade till utbildningsbakgrund och könstillhörighet, men dessa har en på det hela taget mycket begränsad betydelse för att förklara variationen i provresultat. Som vi poängterade redan inledningsvis i detta kapitel säger våra resultat dock ingenting om förändringar i förståelsen av *enskilda ord* eftersom varje ORD-prov innehåller en ny uppsättning bjudord. Genom att varje bjudord utprövas innan det testas i ett reguljärt prov är det dock möjligt att utnyttja högskoleprovet för att mäta även förändringar i förståelse på ordnivå. I nästa kapitel kommer vi att redovisa resultatet från en sådan studie.

5 Ordstudien

I föregående kapitel försökte vi spåra förändringar i ordförståelse över tid genom att sätta olika grupper av provdeltagare i relation till varandra och visa hur sådana relationer har förändrats över tid. I detta kapitel vill vi söka svaret på frågan om hur förståelsen av enskilda ord förändrats. Även om varje ordkunskapsprov innehåller en ny uppsättning ord är det som vi framhöll ovan möjligt att använda högskoleprovet för att spåra förändringar över tid i förståelsen av enskilda ord eftersom varje bjudord prövats ut innan det förekommer som uppgift i ett reguljärt prov. Dessa utprövningar görs som vi har diskuterat ovan för att provets svårighetsgrad ska kunna balanseras från tillfälle till tillfälle. Men resultaten från dessa utprövningar ger oss även möjlighet att studera utvecklingen över tid: genom att jämföra resultaten från utprövningarna med resultaten från de reguljära provtillfällena kan vi mäta förändringar i förståelsen av enskilda ord.

Kapitlet är disponerat på följande sätt: I avsnitt 5.1 redogör vi för studiens material och metod, och vi uppehåller oss särskilt vid hur vi har valt ut de aktuella orden som ligger till grund för jämförelsen. I avsnitt 5.2 presenterar vi det övergripande resultatet av jämförelsen medan vi i avsnitt 5.3 presenterar de ord för vilka förståelsen har förändrats mest. I avsnitt 5.4 redovisar vi en undersökning av hur relationen mellan olika åldersgruppers förståelse av enskilda ord ser ut, och i avsnitt 5.5 tar vi upp frågan om betydelsen av kön. Eftersom utprövningarna av orden skett i mindre grupper vid olika provorter i landet (se 5.1 nedan) diskuterar vi i avsnitt 5.6 vilken betydelse den aktuella provorten (som kan ha ett högre eller lägre snittresultat än genomsnittet för landet) har för vår undersökning. I avsnitt 5.7 respektive 5.8 letar vi efter förklaringar och relaterar förändringar i ordförståelse till frekvens i olika genrer respektive ordens ursprung. I avsnitt 5.9 sammanfattar vi våra resultat.

5.1 Metod och material

Som framgick av redogörelsen ovan (främst i kapitel 3) provas varje uppgift som testas i ett reguljärt högskoleprov först ut på en mindre grupp deltagare. Hur denna utprövning sker har varierat en del över tid. Under en period var enbart gymnasieelever delaktiga i utprövningen som då skedde vid vissa gymnasieskolor, men alltsedan 1996 provas uppgifterna i samband med ordinarie högskoleprov. Som vi berörde ovan är en av delarna i provet ett s.k. *utprövningspass* som inte ingår i det reguljära provet. Provdeltagarna gör alltså ett extra provhäfte/provpass utöver de fyra provhäftena/provpassen som utgör det reguljära provet. Detta provpass innehåller utprövningar av antingen ytterligare ett kvantitativt eller ett verbalt delprov vilket innebär att provdeltagarna kommer att få göra två delprov av samma slag. Provdeltagarna får först efter provet veta vilket av delproven som inte räknas med i slutresultatet. Utprövningspassets innehåll varierar mellan olika provorter, och på så sätt blir det möjligt att samtidigt prova ut ett mycket stort antal uppgifter även om antalet deltagare som vi ska se nedan naturligtvis är mycket lägre än vid ett reguljärt provtillfälle.

Utgångspunkten för den studie som redovisas i detta kapitel är – precis som var fallet i föregående kapitel – uppgifter från det reguljära högskoleprovet under perioden våren 2000 till våren 2011. Eftersom varje ORD-prov under denna period innehöll 40 ord innebär det att maximalt 920 ord kan ingå i studien. Vi har dock inte inkluderat alla dessa 920 ord i denna studie. Först och främst har vi uteslutit sådana uppgifter där endast en mycket kort tid har förflutit mellan utprövning och reguljärprov. Eftersom vi är intresserade av förändring över tid är det nödvändigt att det finns en viss tidsrymd mellan de båda provtillfällena. Vi har valt att endast inkludera sådana ord som har utprovats minst tre år före reguljärprovet.

För det andra har vi uteslutit uppgifter som inte är identiskt utformade vid båda provtillfällena. Det är inte ovanligt att uppgifter efter utprövningen modifieras, t.ex. genom att distraktorer byts ut. Så är t.ex. fallet för *uthysa* (2001B). Som illustreras i figur 29 är den andra distraktorn inte densamma i utprövningen som i reguljärprovet. Uppgifter som har modifierats på detta sätt har inte inkluderats i undersökningen eftersom utbytet av distraktorer kan påverka resultatet.

Utprövning	Reguljärprov
15. utlysa	5. utlysa
A klarlägga	A klarlägga
B inrätta	B vägleda
C tillkännage	C tillkännage
D undersöka	D undersöka
E besluta	E besluta

Figur 29. Exempel på en uppgift med förändrade distraktorer

Vidare har vi velat undersöka ord som är tillgängliga och möjliga att möta för så många språkbrukare som möjligt. Vår ambition har varit att inte bara kunna säga något om ord som är viktiga för att mäta förväntad studieframgång (i samstämmighet med högskoleprovets direktiv, jfr 3.1) utan också kunna säga något om ord som är viktiga i ett samhällsperspektiv (vilket var en viktig grundtanke i de tidigare ordförståelsestudierna, jfr 2.3). Vi har därför velat utesluta ord som enligt vår bedömning kräver kännedom om t.ex. dialekter och kulturhistoria, beläsenhet i äldre tiders litteratur eller kunskap om ett specifikt fackområde. En konsekvens av denna ambition är att vi enbart inkluderat sådana ord i undersökningen som förekommer med en rimligt hög frekvens i språkbruket. Vi har alltså inte tagit med mycket lågfrekventa eller alltför specialiserade ord utan begränsat oss till ord som förekommer minst 100 gånger i ett referensmaterial bestående av tidningstext (*DN 1987; GP 2001–2013*) och skönlitteratur (*Norstedtsromaner 1999*). Valet av referensmaterial motiveras alltså av att vi velat spegla ett aktuellt ordförråd med stor tillgänglighet. Referensmaterialet finns tillgängligt via Språkbanken, Göteborgs universitet, och består totalt av cirka 279 miljoner ord. Frekvensuppgifterna har beräknats med hjälp av Språkbankens konkordansverktyg *Körp* (Borin, Forsberg & Roxendal 2012).²² På grundval av dessa frekvensuppgifter har vi uteslutit ord som enbart finns representerade i romanmaterialet, men däremot inte ord som enbart finns i tidningstexterna (dessa är också avsevärt fler). Vi har även uteslutit sådana ord som finns representerade endast under början eller slutet av den period som referensmaterialet omfattar; orden som undersöks ska förekomma i någon utsträckning under hela perioden. Vissa ord som uppfyl-

²² Sökningarna i referensmaterialet har inkluderat ordens samtliga böjningsformer.

ler våra kriterier har genomgått en tydlig förändring i användning över tid. Förändringar av det här slaget kan naturligtvis påverka resultatet, och vi kommer att återkomma till ordens frekvens som en förklaringsfaktor senare i detta kapitel (se 5.7).

Slutligen har vi begränsat undersökningen till bjudord som består av *enstaka ord*, dvs. vi har uteslutit alla flerordsuttryck som t.ex. *utan krumbukter* (2007A), *bära hundhuvudet* (2008B) och *få sina fiskar varma* (2010A) (bl.a. eftersom det är svårare att mäta frekvenser för sådana uttryck).

Efter alla dessa avgränsningar återstår 151 ord. Dessa 151 ord presenteras i tabell 14 i alfabetisk ordning med uppgift om dels provår (för reguljärprovet), dels antal provsvar i utprovning respektive reguljärprov.

Tabell 14. Orden i undersökningen med uppgift om provår och antal provsvar vid respektive provtillfälle

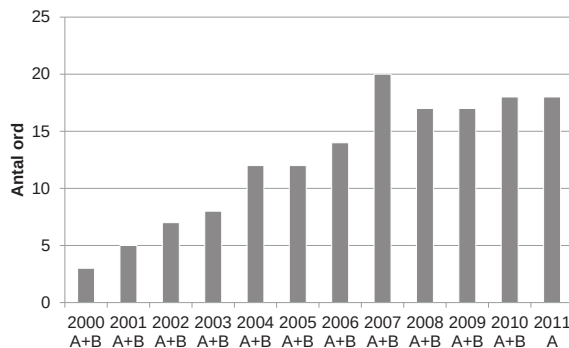
Provår	Ord	Antal provsvar		Provår	Ord	Antal provsvar	
		Utprovning	Reguljärprov			Utprovning	Reguljärprov
2006	alienation	1 417	41 527	2011	burlesk	1 336	61 662
2003	anamma	6 693	31 727	2005	cyklisk	1 108	33 190
2004	anekdot	1 490	42 187	2008	dager	7 849	37 432
2001	annullera	1 367	27 854	2003	dana	968	40 613
2003	ansats	2 184	40 613	2008	datortomografi	1 318	27 856
2011	anspråk	1 318	61 662	2011	decimera	1 839	61 662
2003	appell	1 408	31 727	2004	dekret	712	42 187
2011	aria	629	61 662	2004	deportera	1 191	42 187
2009	armatur	938	45 736	2007	despot	1 294	38 467
2010	attribut	676	43 886	2006	dialys	1 294	41 527
2007	avyttra	1 294	38 467	2001	didaktik	1 367	27 854
2011	behjälplig	1 296	61 662	2009	dispenser	1 839	41 422
2004	betingelser	1 408	42 187	2011	distinkt	1 135	61 662
2010	bifalla	676	43 886	2006	dystopi	1 436	41 527
2008	biotop	1 470	37 432	2004	efferräkningar	1 029	35 330
2007	borgenär	1 148	26 610	2011	eftersatt	835	61 662
2009	burdus	1 959	41 422	2009	ekipage	1 135	45 736

Provår	Ord	Antal provsvar		Provår	Ord	Antal provsvar	
		Utprövn.	Reguljär- prov			Utprövn.	Reguljär- prov
2010	empirisk	1 470	43 886	2010	indignerad	6 906	58 204
2009	entreprenör	1 135	41 422	2009	införliva	3 078	45 736
2005	faciliteter	2 184	46 309	2006	ingivelse	1 294	41 527
2006	fadäs	4 476	29 787	2002	initierad	1 392	28 589
2009	fallenhet	3 078	45 736	2007	inlemma	1 637	38 467
2008	fascination	1 197	37 432	2005	insulin	635	46 309
2006	figurativ	1 117	41 527	2008	intravenöst	1 470	27 856
2008	flagrant	1 294	37 432	2006	invektiv	1 191	41 527
2007	flyktig	1 041	26 610	2004	kommers	3 104	35 330
2003	formalitet	2 184	40 613	2001	konsensus	2 374	27 854
2005	fresk	687	46 309	2009	konstellation	1 421	45 736
2011	fristad	1 145	61 662	2009	kontaminerad	3 078	41 422
2007	förankra	1 197	26 610	2008	konvalescens	746	37 432
2007	förehavanden	1 637	38 467	2003	kuf	11 193	31 727
2010	föreligga	1 882	58 204	2010	kulvert	1 172	43 886
2006	föresats	687	29 787	2007	lidelse	1 117	26 610
2006	förlegad	767	41 527	2009	luttrad	1 637	45 736
2007	förorda	938	38 467	2002	magnolia	9 187	40 544
2003	förringad	3 086	40 613	2002	malign	3 104	28 589
2011	försmådd	746	61 662	2002	marimba	8 892	28 589
2011	glorifiera	6 906	61 662	2008	materialisera	741	27 856
2004	grannlaga	11 265	35 330	2010	motorisk	2 947	43 886
2002	gytter	1 029	28 589	2010	namne	698	58 204
2006	gångse	796	41 527	2000	narcissism	797	38 520
2000	homogen	2 382	38 520	2003	obstinat	1 029	40 613
2006	hybrid	1 008	41 527	2005	ockult	1 203	46 309
2000	härförleden	2 128	62 718	2010	ode	644	43 886
2002	hölja	1 392	28 589	2005	oegentligheter	687	46 309
2007	idealist	1 959	38 467	2007	oförtrutet	1 191	38 467
2006	idka	930	41 527	2007	ogin	915	38 467
2009	indicier	1 470	45 736	2011	opus	1 237	61 662

Provår	Ord	Antal provsvar		Provår	Ord	Antal provsvar	
		Utprövn.	Reguljär- prov			Utprövn.	Reguljär- prov
2009	origami	1 223	45 736	2004	sekulariserad	845	42 187
2010	ortodox	3 078	43 886	2008	servitut	1197	37 432
2007	oskick	1 191	38 467	2004	sinnrik	1008	42 187
2008	osökt	7 849	37 432	2009	sisu	5049	41 422
2010	otillbörligt	5 049	43 886	2010	skenbar	912	43 886
2005	panorama	1 788	46 309	2007	skäligt	1197	38 467
2005	paroll	1 439	46 309	2007	stagnation	1048	38 467
2002	patologi	2 436	28 589	2011	stötesten	578	61 662
2008	patriarkat	1 197	27 856	2008	substantiell	930	37 432
2005	perenn	1 439	46 309	2004	symbios	1335	35 330
2011	perforering	741	61 662	2010	synas	1241	58 204
2010	potentat	6 906	43 886	2004	teknikalitet	845	35 330
2011	progressiv	1 145	61 662	2009	tillbakavisa	7849	45 736
2008	projektera	1 470	37 432	2005	tjänlig	1439	46 309
2009	prolog	746	41 422	2005	trosviss	1 148	46 309
2010	pådrag	9 051	58 204	2007	trägen	1 041	26 610
2008	påstötning	938	37 432	2001	töcken	5 956	27 854
2011	påver	1 421	61 662	2011	unison	870	61 662
2008	reaktionär	839	37 432	2007	upptåg	4 586	26 610
2005	rekviem	1 203	33 190	2007	utvikning	1 223	26 610
2011	relativt	812	61 662	2007	vakant	2 184	38 467
2010	relevans	3 204	58 204	2009	valhänt	1 746	41 422
2006	renässans	7 869	41 527	2011	varsko	812	61 662
2008	replikera	839	27 856	2010	visualisera	1 145	43 886
2004	resolution	835	35 330	2008	välbeställd	1 318	37 432
2010	rojalistisk	1 318	43 886	2009	zenit	1 041	41 422
2001	sakral	1 841	27 854	2007	övertalig	6 693	26 610
2006	sediment	4 476	29 787				

Vi avstår här från att summera det totala antalet provsvar eftersom sifferuppgifterna främst är intressanta på ordnivå.²³ Av tabell 14 framgår dock att antalet provsvar från utprövningarna är väsentligt färre än i de reguljära proven. Båda grupperna varierar en del i storlek. Utprövningsgrupperna innehåller alltifrån 578 till 11 265 provsvar. Den stora variationen är inte bara – som för reguljärprovet – en följd av att deltagarantalet i högskoleprovet växlar en del från provtillfälle till provtillfälle (se vidare figur 1 ovan) utan beror också på att utprövningarna genomförs på olika platser i landet.

Vidare kan konstateras att huvuddelen av de 151 undersökta orden är hämtade från den senare delen av perioden (2005 och senare). Att så få ord från de tidigaste åren har kommit att ingå i vårt urval beror på de urvalskriterier som har redovisats ovan; den främsta anledningen att uppgifter har fallit bort är att distraktorer bytts ut mellan utprövning och reguljärprov. Fördelningen över tid tydliggörs i figur 30 där antalet ord per år för reguljärprov redovisas.

Figur 30. Antal ord fördelat på provår (reguljärprov), n = 151

²³ Antalet *provsvar* ska inte förväxlas med antalet unika deltagare eftersom varje deltagare kan göra provet mer än en gång.

Vad beträffar reguljärproven finns samtliga provsvar tillgängliga i anonymiserad form i en databas tillsammans med uppgift om bl.a. *kön*, *ålder*, *utbildning* och *högskoleenhet* (jfr avsnitt 4.1 ovan). När det gäller utprövningarna finns dock ingen motsvarande databas. Via Institutionen för tillämpad utbildningsvetenskap vid Umeå universitet har vi fått tillgång till utskrivna sammanställningar (s.k. *itemblad*) av varje provuppgift. Dessa itemblad innehåller – utöver uppgift om vid vilken högskoleenhet som utprövningen har genomförts – bl.a. information om antalet provdeltagare och antalet rätta svar. Vidare redovisas hur provresultatet fördelar sig på åldersgrupper och kön. Vi har manuellt fört in relevanta uppgifter från dessa itemblad i en databas. Uppgifterna i databasen medger jämförelser med reguljärproven, men sådana jämförelser är begränsade till ett antal fördefinierade variabler. Det är alltså inte möjligt att göra några mer förfinade statistiska behandlingar av utprövningsmaterialet (t.ex. korstabuleringar), och variablerna är begränsade (t.ex. saknar vi uppgift om provdeltagarnas utbildningsbakgrund). Av tabell 15 och 16 framgår hur provsvaren fördelar sig på de båda variablerna *kön* respektive *åldersgrupp*. Som vi framhöll ovan är en sådan jämförelse främst intressant på ordnivå, men för att i någon mån tydliggöra de olika gruppernas storlek utan att redovisningen ska bli alltför ohanterlig ger vi här inga uppgifter för varje enskilt ord utan anger endast det totala antalet provsvar för respektive grupp. Notera att vi till skillnad från i föregående kapitel här endast räknar med tre åldersgrupper: ≤ 20 år, 21–24 år samt ≥ 25 år. Som framgick av tabell 14 ovan är vissa utprövningsgrupper ganska små. Om provsvaren dessutom ska delas upp på olika åldersgrupper kommer vissa undergrupper ibland att omfatta enbart en handfull provsvar. Det drabbar särskilt den äldsta gruppen (≥ 40 år) som vid något tillfälle inte omfattar mer än 5 personer. I detta kapitel har vi därför slagit samman de två äldsta åldersgrupperna.

Tabell 15. Antalet provsvar i utprövning och reguljärprov fördelat på män respektive kvinnor

	Utprövning		Reguljärprov	
	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor
Antal provsvar	146 533	176 032	2 951 499	3 370 303

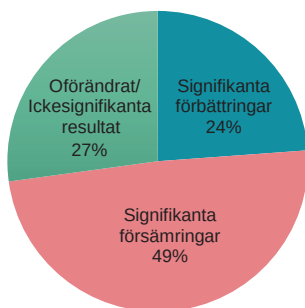
Tabell 16. Antalet provsvar i utprövning och reguljärprov fördelat på åldersgrupper

	Utprövning			Reguljärprov		
	≤ 20 år	21–24 år	≥ 25 år	≤ 20 år	21–24 år	≥ 25 år
Antal provsvar	144 126	85 055	93 384	3 066 147	1 776 215	1 479 440

Vid jämförelser mellan utprövningar och reguljärprov har den statistiska signifikansen prövats genom ett χ^2 -test. Därutöver har vi också gjort korrelationsanalyser genom att beräkna korrelationskoefficienter (r). Vidare utnyttjar vi oss i något fall av medelvärdesjämförelser med hjälp av t -test. Som signifikanta betraktas genomgående p -värden som understiger 0,05, vilket innebär att nollhypotesen kan förkastas på femprocentsnivån. Risken att slumpen har varit avgörande för det aktuella resultatet är således mindre än 5 %.

5.2 Övergripande resultat

För cirka tre fjärdedelar (110) av de totalt 151 ord som ingår i undersökningen har resultaten förändrat sig signifikant över tid när reguljärproven jämförs med utprövningarna. För cirka en fjärdedel av orden (36) har resultaten *förbättrats* signifikant över tid såtillvida att den genomsnittliga andelen korrekta svar är *högre* vid det reguljära provtillfället i jämförelse med utprövningstillfället. För ungefär hälften av orden (74) är resultaten det motsatta: de uppvisar signifikanta *försämringar* genom att den genomsnittliga andelen korrekta svar är *lägre* vid reguljärproven än vid utprövningen. För drygt en fjärdedel av orden (41) är procentandelen korrekta svar antingen oförändrad eller skillnaden så liten att den befinner sig inom den statistiska felmarginalen. Resultaten sammanfattas grafiskt i figur 31.

Figur 31. Förändringar i förståelsen av enskilda ord över tid, n = 151

De 36 ord i materialet som uppvisar en signifikant förbättring i ordförståelsen har testats vid olika reguljärprov, men det är svårt att se någon tydlig utveckling över tid: varje år finns det minst ett och maximalt fyra ord som har förbättrats signifikant. Av uppställningen i tablå 1 framgår vilka ord som har förbättrats signifikant över tid.

Tablå 1. Ord som uppvisar en signifikant förbättring i förståelse över tid

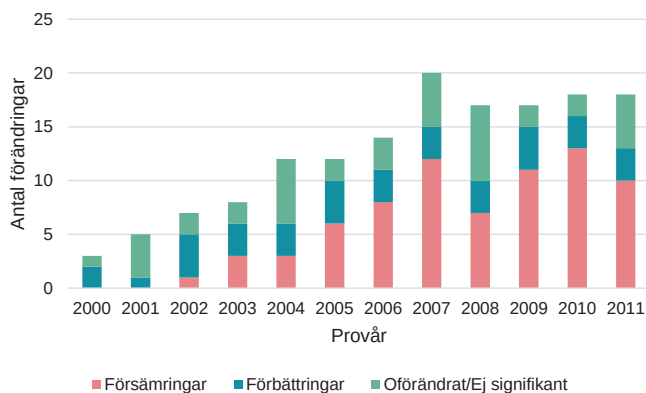
anamma	empirisk	hybrid	progressiv
anekdot	entreprenör	hölja	prolog
annullera	faciliteter	initierad	rekviem
appell	fascination	malign	rojalistisk
despot	figurativ	marimba	skåligt
dispenser	fresk	narcissism	substantiell
distinkt	förankra	origami	symbios
dystopi	förringad	panorama	teknikalitet
eftersatt	homogen	patriarkat	visualisera

Vad gäller de 74 ord för vilka förståelsen har försämrats signifikant över tid är mönstret däremot tydligare: flest ord som uppvisar signifikanta försämringar härrör från slutet av undersökningsperioden. Under det två första årens reguljärprov finns inga ord som i jämförelse med utprövningsdata uppvisar en signifikant försämring i förståelsen. Först under 2003 börjar ord för vilka förståelsen har försämrats signifikant att uppträda, och från och med år 2005 är de i majoritet, och detta mönster kvarstår därefter under den period som vi har studerat. De ord för vilka förståelsen över tid

har försämrats signifikant presenteras i tablå 2. Förhållandet mellan signifikanta förbättringar och försämringar illustreras dessutom grafiskt i figur 32 där även antalet ord som har ett oförändrat resultat framgår.

Tablå 2. Ord som uppvisar en signifikant försämring i förståelse över tid

alienation	föreligga	luttrad	renässans
anspråk	föresats	motorisk	replikera
aria	förorda	obstinat	sediment
armatur	glorifiera	ockult	sinnrik
attribut	grannlaga	oegentligheter	sisu
avyttra	gytter	oförtrutet	skenbar
bifalla	gängse	ogin	stagnation
borgenär	idka	ortodox	stötsten
burdus	indicier	oskick	synas
burlesk	indignerad	osökt	tillbakavisa
cyklisk	införliva	otillbörligt	tjänlig
dager	ingivelse	perenn	trosviss
datortomografi	inlemma	perforering	vakant
decimera	kommers	potentat	varsko
ekipage	konstellation	pådrag	välbeställd
fadäs	konvalescens	påstötning	zenit
fallenhet	kuf	påver	övertalig
formalitet	kulvert	relativt	
förehavanden	lidelse	relevans	

Figur 32. Antalet förändringar i förståelsen av enskilda ord per reguljärprovstillfälle, n = 151

5.3 Ord med störst förändring

I föregående avsnitt redovisades antalet ord för vilka förståelsen har förbättrats respektive försämrats över tid. I detta avsnitt ska vi närmare beröra hur stora förändringarna är. För de 36 ord som uppvisar en signifikant *förbättring* över tid är den genomsnittliga förändringen 5 procentenheter, medan det i genomsnitt har skett en *försämring* av förståelsen med 8 procentenheter vad beträffar de 74 ord för vilka förståelsen har försämrats signifikant över tid. Den genomsnittliga försämringen är med andra ord större än den genomsnittliga förbättringen. Det betyder att det alltså inte bara är *fler ord* som har försämrats över tid; försämringarna är också *större* än förbättringarna.

Att försämringarna är större än förbättringarna blir också tydligt om vi närmare studerar de ord som uppvisar störst förändring mellan utprovning och reguljärprov. I tabell 17 listar vi de 10 ord som har förbättrats mest, och i tabell 18 återfinns de 10 ord som har försämrats mest.

Tabell 17. Ord med störst förbättring

Rang	Ord	Procentandelen korrekta svar		
		Utprovning	Reguljärprov	Skillnad
1	entreprenör	56,3	75,1	18,8
2	progressiv	50,8	64,1	13,3
3	patriarkat	39,6	48,6	9,0
4	fascination	70,9	78,5	7,6
5	initierad	41,1	48,0	6,9
6	hybrid	65,6	72,5	6,9
7	malign	72,5	79,1	6,6
8	homogen	51,8	58,2	6,5
9	substantiell	50,5	56,9	6,4
10	annullera	79,8	86,1	6,3

Tabell 18. Ord med störst försämring

Rang	Ord	Procentandelen korrekta svar		Skillnad
		Utprovning	Reguljärprov	
1	pådrag	77,6	51,9	-25,7
2	kulvert	68,9	45,4	-23,5
3	påstötning	44,1	26,4	-17,7
4	tjänlig	63,0	45,5	-17,5
5	varsko	77,3	60,9	-16,4
6	föreligga	66,1	50,0	-16,1
7	avyttra	37,6	22,7	-15,0
8	armatur	56,3	41,7	-14,6
9	konstellation	80,4	66,5	-13,9
10	anspråk	73,9	60,3	-13,6

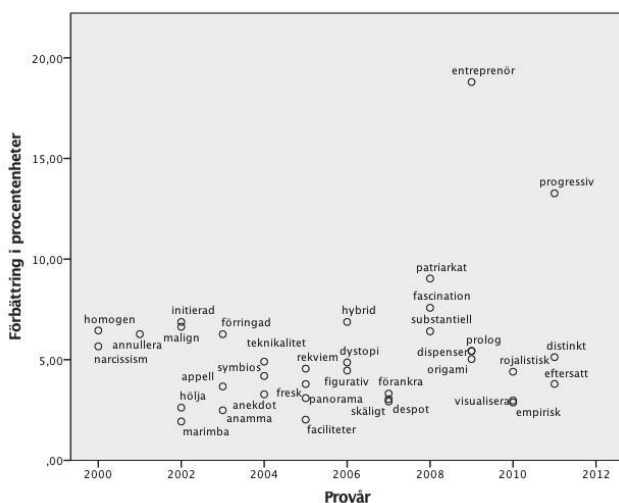
Som framgår av tabell 17 har förståelsen för ordet *entreprenör* förbättras mest med cirka 19 procentenheter. Det följs av *progressiv* som har förbättrats med drygt 13 procentenheter. Dessa båda ord är de enda för vilka förståelsen har förbättrats mer än 10 procentenheter. För orden *patriarkat* och *fascination* har förståelsen förbättrats med 9 respektive drygt 7 procentenheter. För övriga ord för vilka förståelsen har förbättrats – *initierad*, *hybrid*, *malign*, *homogen*, *substantiell* och *annullera* – uppgår skillnaden till mellan (drygt) 6 och (knapp) 7 procentenheter. Den inbördes skillnaden mellan det högsta värdet och det lägsta värdet för de tio ord som uppvisar den största förbättringen uppgår till 12,5 procentenheter.

När det gäller de ord för vilka förståelsen har försämrats mest kan det konstateras att försämringen (uttryckt i procentenheter) är betydligt större än förbättringen. Det ord för vilket förståelsen har försämrats mest, *pådrag*, visar en nedgång på nästan 26 procentenheter. Även för ordet *kulvert* har förståelsen försämrats mer än 20 procentenheter och för de övriga orden i tabell 18 – *påstötning*, *tjänlig*, *varsko*, *föreligga*, *avyttra*, *armatur*, *konstellation* och *anspråk* – är försämringen i förståelse genomgående större än 13 procentenheter. Skillnaden mellan det högsta respektive det lägsta värdet i tabell 18 uppgår till 12,1 procentenheter. Spännvidden för de tio ord som har förbättrats mest respektive försämrats mest är alltså ungefär lika stor, men siffrorna är högre för de försämrade orden.

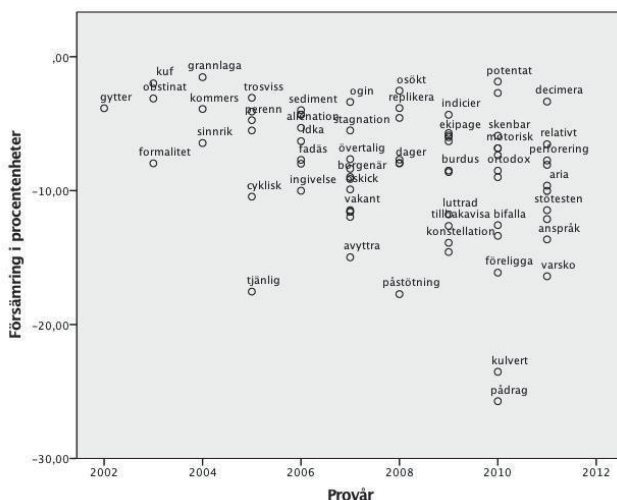
Av tabell 17 och 18 framgår inte vilket år orden testades reguljärt. När det gäller ord för vilka förståelsen *förbättrats* signifikant över tid finns det

en mycket svag tendens till samband mellan reguljärt provtillfälle (år) och graden av förbättring. Detta samband är dock inte statistiskt signifikant ($r = 0,219$; $p > 0,05$), och som framgår av diagrammet i figur 33 nedan är det egentligen bara *entreprenör* och *progressiv* som sticker ut. Båda dessa ord testades reguljärt så sent som 2009 respektive 2011.

Vad beträffar de ord för vilka förståelsen har *försämrats* signifikant är sambandet mellan graden av förändring och reguljärt provtillfälle däremot tydligare – och det är statistiskt signifikant ($r = -0,352$; $p < 0,05$). Som framgår av figur 34 har de största försämringarna skett för de ord som har testats vid de senare reguljära provtillfällena. Och med undantag för *tjänlig* (som testades reguljärt 2005) har alla ord som uppvisar stora försämringar utprövats under 2007 eller senare, så det är en förändring som skett på mycket kort tid.

Figur 33. Sambandet mellan förbättringen (i procentenheter) och tiden för reguljärprovet

Figur 34. Sambandet mellan försämringen (i procentenheter) och tiden för reguljärprovet

5.4 Åldersgrupper

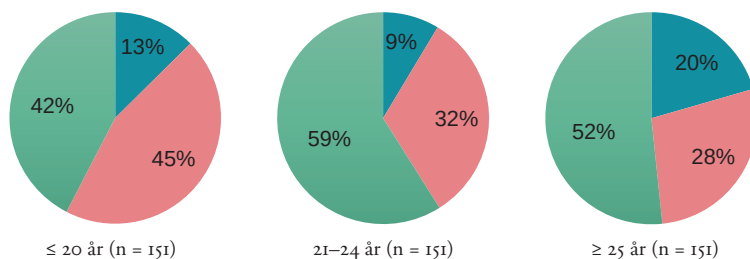
I föregående kapitel kunde vi visa att det fanns stora skillnader när vi jämförde olika åldersgruppers resultat på ordprovet. Vi ska i detta avsnitt komma tillbaka till frågan om skillnader mellan åldersgrupper och närmare utreda huruvida yngre provdeltagare fått en allt sämre ordförståelse över tid medan äldre provdeltagare inte i samma utsträckning försämrat sitt resultat. Vid gruppjämförelsen utgick vi från fyra åldersgrupper: ≤ 20 år, 21–24 år, 25–39 år samt ≥ 40 år. Som vi påpekade i avsnitt 5.1 ovan är dock vissa utprövningsgrupper så små att det är svårt att splittra upp provsvaren i fyra åldersgrupper. Det drabbar särskilt den äldsta gruppen (≥ 40 år) som vid något tillfälle inte omfattar mer än 5 personer. För den jämförelse som vi ska redovisa här har vi därför slagit samman de två äldsta åldersgrupperna.

Resultatet av jämförelsen mellan utprövningsdata och reguljärprov för alla provdeltagare visade att förståelsen för knappt en fjärdedel av orden hade förbättrats signifikant över tid medan förståelsen för knappt hälften hade försämrats. För drygt en fjärdedel var resultatet oförändrat eller inom

den statistiska felmarginalen. Om vi istället delar upp resultatet på olika åldersgrupper träder följande mönster fram: För den yngsta åldersgruppen (≤ 20 år) har förståelsen för 87 av de 151 ord som ingår i undersökningen förändrat sig signifikant över tid när resultaten från reguljärproven jämförs med resultaten från utprovningarna. För 68 av dessa ord (vilket innebär 45 % av de 151 orden i undersökningen) har förståelsen *försämrats*, medan förståelsen har *förbättrats* signifikant över tid för 19 av orden (dvs. 13 % av de 151 orden i undersökningen). För 64 av orden i undersökningen (42 %) är procentandelen korrekta svar antingen oförändrad eller förändringen så liten att den befinner sig inom den statistiska felmarginalen.

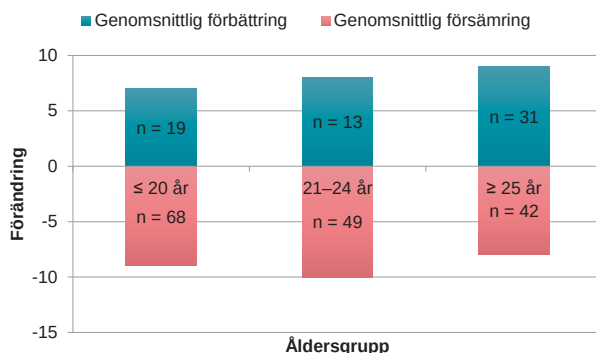
När det gäller den mellersta åldersgruppen (21–24 år) har förståelsen för totalt 62 ord förändrats signifikant mellan utprovning och reguljärprov. För 13 av de ord som ingår i undersökningen (9 %) har resultatet *förbättrats* över tid, medan det för 49 av orden (32 %) har *försämrats* över tid. För 89 av orden (59 %) är procentandelen korrekta svar antingen oförändrad eller förändringen så liten att den befinner sig inom den statistiska felmarginalen. I jämförelse med de övergripande resultaten för hela provgruppen är alltså antalet signifikanta förändringar något färre för de båda yngsta åldersgrupperna, och det beror i första hand på att utprovningsgrupperna blir mindre ju mer resultaten delas upp i undergrupper – med följden att fler resultat faller inom den statistiska felmarginalen.

För den äldsta åldersgruppen (≥ 25 år) har förståelsen för knappt hälften av orden (73) förändrats signifikant. För 31 av orden (20 %) är resultatet vid reguljärprovet bättre än vid utprovningen, medan det motsatta förhållandet gäller för 42 av orden (28 %). För 78 av orden (52 %) är procentandelen korrekta svar antingen oförändrad eller förändringen så liten att den befinner sig inom den statistiska felmarginalen. I jämförelse med de yngre åldersgrupperna är det alltså tydligt att andelen ord för vilka förståelsen har förbättrats är större medan andelen ord för vilka förståelsen har försämrats är mindre. Resultaten sammanfattas grafiskt i figur 35. Observera att resultatet för *alla* deltagare som redovisades i figur 31 ovan inte kan betraktas som ett genomsnitt av de olika åldersgruppernas resultat eftersom antalet signifikanta förändringar inte är desamma i alla åldersgrupper.

Figur 35. Förändringar i förståelsen av enskilda ord över tid fördelat på åldersgrupper, blå = signifikanta förbättringar, röd = signifikanta försämringar och grön = oförändrat

Av resonemanget i föregående avsnitt framgick att de ord som uppvisar försämringar i ordförståelse inte bara var *fler* än de ord som uppvisar förbättringar i ordförståelse utan att försämringarna också var *större* än förbättringarna. Vi ska här återknyta till denna diskussion genom att se närmare på hur stora förändringarna är i de olika åldersgrupperna. För den yngsta åldersgruppen är den genomsnittliga förändringen för de 19 ord för vilka förståelsen har förbättrats signifikant mellan utprovning och reguljärprov 7 procentenheter, medan det i genomsnitt har skett en förändring med –9 procentenheter vad beträffar de 68 ord för vilka förståelsen har försämrats signifikant över tid. För den mellersta åldersgruppen är motsvarande resultat 8 respektive –10 procentenheter (dvs. för de 13 ord för vilka förståelsen har förbättrats respektive för de 49 ord för vilka förståelsen har försämrats signifikant). För den äldsta åldersgruppen har de ord som visar en signifikant förbättring över tid en förändring på i genomsnitt 9 procentenheter (31 signifikanta förändringar), medan de ord för vilka förståelsen försämrats har en förändring på i medeltal –8 procentenheter (42 signifikanta förändringar). Resultaten sammanfattas i figur 36.

Figur 36. Genomsnittlig förbättring respektive försämring i förståelsen av enskilda ord (mellan utprovning och reguljärprov)

Figur 36 visar alltså hur stora förändringarna i ordförståelse för de enskilda orden är – i genomsnitt i olika åldersgrupper. Som illustreras i figuren är den genomsnittliga *förbättringen* i ordförståelse för enskilda ord (mellan utprovning och reguljärprov) störst i den äldsta åldersgruppen och minst i den yngsta. Däremellan placerar sig den mellersta åldersgruppen. Den mellersta åldersgruppen har i gengäld den största genomsnittliga *försämringen*, följt av den yngsta åldersgruppen. Den äldsta åldersgruppen uppvisar den minsta genomsnittliga försämringen.

Vi ska nu se närmare på *vilka ord* det är som uppvisar de största förändringarna i de olika åldersgrupperna. I tabell 19–21 redovisas de 10 ord som visar den största förbättringen i respektive åldersgrupp.

Tabell 19. Ord med störst förbättring, åldersgrupp ≤ 20 år

Rang	Ord	Procentandelen korrekta svar		Skillnad
		Utprövning	Reguljärprov	
1	entreprenör	49,6	74,5	24,9
2	progressiv	49,2	63,9	14,7
3	annullera	67,8	79,5	11,7
4	fascination	68,1	76,2	8,1
5	patriarkat	36,6	43,5	6,9
6	malign	64,5	71,3	6,8
7	rojalistisk	51,4	58,0	6,6
8	figurativ	35,8	42,3	6,5
9	dispenser	47,8	54,1	6,3
10	eftersatt	47,0	52,5	5,4

Tabell 20. Ord med störst förbättring, åldersgrupp 21–24 år

Rang	Ord	Procentandelen korrekta svar		Skillnad
		Utprövning	Reguljärprov	
1	förlegad	53,9	69,3	15,3
2	entreprenör	63,7	75,1	11,5
3	patriarkat	41,6	51,7	10,1
4	hybrid	64,8	72,7	7,9
5	utvikning	53,8	61,6	7,9
6	origami	58,6	66,1	7,4
7	progressiv	55,9	63,2	7,3
8	malign	73,0	80,1	7,1
9	rojalistisk	57,7	64,4	6,7
10	fascination	73,2	79,5	6,4

Tabell 21. Ord med störst förbättring, åldersgrupp ≥ 25 år

Rang	Ord	Procentandelen korrekta svar		Skillnad
		Utprövning	Reguljärprov	
1	substantiell	49,5	68,2	18,8
2	progressiv	49,2	66,0	16,8
3	teknikalitet	51,0	67,1	16,1
4	prolog	63,1	77,5	14,4
5	patriarkat	45,7	60,1	14,4
6	hybrid	62,6	76,5	13,9
7	rekviem	41,3	54,4	13,1
8	dispenser	63,2	74,5	11,3
9	dystopi	45,5	56,4	11,0
10	entreprenör	66,0	76,7	10,6

Innan vi vänder blicken mot de enskilda orden ska vi kort kommentera spridningen mellan de högsta respektive lägsta rangplatserna – den s.k. *variationsvidden*. Variationsvidden för de tio ord för vilka förståelsen förbättrats mest är störst för den yngsta åldersgruppen (19,5 procentenheter) och minst för den äldsta åldersgruppen (8,2 procentenheter). Däremellan placerar sig den mellersta åldersgruppen (8,9 procentenheter). Skalan för de ord för vilka förståelsen har förbättrats mest är med andra ord klart större för den yngsta åldersgruppen i jämförelse med de båda andra.

Tre av orden är gemensamma för alla åldersgrupper: *entreprenör*, *patriarkat* och *progressiv*. Bland de yngsta provdeltagarna är *entreprenör* det ord som uppvisar störst förbättring i ordförståelse; förbättringen är så stor som (knappt) 25 procentenheter. I den mellersta åldersgruppen intar *entreprenör* rangplats 2 men förbättringen är betydligt mindre: drygt 11 procentenheter. I den äldsta åldersgruppen hamnar *entreprenör* på rangplats 10, men förbättringen är nästan lika stor som för den mellersta åldersgruppen: knappt 11 procentenheter. Vad *patriarkat* anbelangar intar det plats 3 i den mellersta åldersgruppen, medan det står på rangplats 5 i de övriga åldersgrupperna. Räknat i procentenheter är dock förbättringen störst (drygt 14) i den äldsta åldersgruppen och minst i den yngsta åldersgruppen (knappt 7). I den mellersta åldersgruppen är den genomsnittliga förbättringen drygt 10 procentenheter. *Progressiv* intar rangplats 2 i både den äldsta och den yngsta åldersgruppen, vilket kan jämföras med rangplats 7 i den mellersta gruppen. Uttryckt i procentenheter är förbättringen störst i den äldsta åldersgruppen (knappt 17). Motsvarande siffra är för den yngsta åldersgruppen knappt 15 och för den mellersta åldersgruppen drygt 7 procentenheter. För alla dessa tre ord *entreprenör*, *patriarkat* och *progressiv* har alltså förståelsen förbättrats avsevärt i alla tre grupperna.

Vidare kan det konstateras att fem av orden är gemensamma för två åldersgrupper: *fascination*, *malign* och *rojalistisk* förekommer i de båda yngsta åldersgrupperna medan den äldsta åldersgruppen har *dispenser* och *hybrid* gemensamt med den yngsta respektive den mellersta åldersgruppen. För de tre första orden gäller att de har en högre rangplats i den yngre åldersgruppen. *Fascination* intar rangplats 4 i den yngsta åldersgruppen och rangplats 10 i den mellersta. Skillnaden mellan utprovning och reguljärsprov i procentenheter är drygt 8 respektive drygt 6 procentenheter. *Malign*

står på rangplats 6 i den yngsta åldersgruppen och rangplats 8 i den mellersta. I båda åldersgrupperna uppgår skillnaden mellan utprovning och reguljärprov till cirka 7 procentenheter. *Royalistisk* placerar sig på rangplats 7 i den yngsta åldersgruppen och rangplats 9 i den mellersta. I procentenheter räknat är skillnaden mellan utprovning och reguljärprov i princip lika stor i bägge grupperna: drygt 6 procentenheter. Men sammanfattningsvis kan man säga att för *fascination*, *malign*, *royalistisk*, *dispenser* och *hybrid* är trenden att förståelsen för dem har ökat kraftigt.

Det kan vara av intresse att också kort kommentera några ord som bara finns med bland de tio mest förbättrade orden i någon av grupperna. I den yngsta gruppen gäller detta tre ord: *annullera*, *eftersatt* och *figurativ*. Dessa tre ord visar en signifikant förbättrad förståelse också i totalgruppen.

I mellangruppen, 21–24 år, är det också tre ord som inte finns i de andra tabellerna: *förlegad*, *utvikning* och *origami*. Här är *förlegad*, som uppvisar störst förändring i mellangruppen med 15,3 procentenheter, särskilt intressant eftersom ordet inte uppvisar någon signifikant förbättring i totalgruppen. Att den kraftiga förändringen i den aktuella åldersgruppen inte bidrar till ett signifikant resultat i totalgruppen beror sannolikt på att den aktuella utprovningsgruppen är mycket liten. Som framgår av tabell 14 ovan består utprovningsgruppen för ordet *förlegad* enbart av 767 provsvar. Enbart 152 av dessa provsvar hör till den mellersta åldersgruppen. Även när det gäller *utvikning* är förbättringen för detta ord så liten att det faller inom den statistiska felmarginalen. När det gäller *origami* kan det däremot konstateras att ordet även visar en signifikant förbättring i totalgruppen – om än inte lika kraftig som i den aktuella åldersgruppen. Möjligen kan detta förklaras med att det under en period var särskilt vanligt att ägna sig åt origami i en viss åldersgrupp.

För den äldsta gruppen ser resultaten något annorlunda ut – hälften av orden i tabell 21 förekommer enbart i denna grupp: *substantiell*, *teknikalitet*, *prolog*, *rekviem* och *dystopi*. Alla ord förbättras även i totalgruppen, men inte i samma grad som för den äldsta gruppen.

Vi ska senare i detta kapitel (avsnitt 5.7) diskutera frekvensens betydelse för utvecklingen i ordförståelse över tid. Redan här vill vi dock påpeka att flera av de ord som visar en kraftig förbättring i förståelse också förefaller att ha blivit vanligare över tid – åtminstone om man ser till frekvensen i

det korpusmaterial som vi har utgått från (jfr avsnitt 5.1 ovan). Så är t.ex. fallet för *origami*. Ordet fick ett uppsving i frekvens efter 2006 och testades reguljärt våren 2009, men det utprovades redan 2004, varför en positiv förändring inte är förvånande. Även för *rekviem* och *dystopi* finns motsvarande tendenser till en ökad frekvens över tid.

Vi övergår nu till att behandla de ord som har *försämrats* signifikant. I tabell 22–24 nedan redovisas de ord som uppvisar den största försämringen i respektive åldersgrupp. Variationsvidden för de ord som uppvisar den största försämringen i ordförståelse är störst för den äldsta åldersgruppen: 17 procentenheter. Det beror på att ett ord – *påstötning* – uppvisar en mycket stor försämring. För de övriga orden är förändringarna däremot mindre: om *påstötning* utesluts minskar variationsvidden till enbart 3,2 procentenheter. För de båda övriga åldersgrupperna uppgår variationsvidden till 13,2 procentenheter för den yngsta åldersgruppen respektive 11,6 procentenheter för den mellersta. I de båda yngre åldersgrupperna finns det inte heller som i den äldsta åldersgruppen något ord som sticker ut på samma iögonenfallande sätt som i den äldsta åldersgruppen. Om man räknar bort *påstötning* blir skalan för de ord för vilka förståelsen har försämrats mest med andra ord klart större för de båda yngsta åldersgrupperna i jämförelse med den äldsta.

Tabell 22. Ord med störst försämring, åldersgrupp ≤ 20 år

Rang	Ord	Procentandelen korrekta svar		Skillnad
		Utprövning	Reguljärprov	
1	pådrag	67,4	41,7	-25,7
2	kulvert	58,7	33,3	-25,4
3	tjänlig	55,7	36,2	-19,5
4	varsko	69,0	53,1	-16,0
5	anspråk	69,1	53,3	-15,8
6	konstellation	73,1	57,6	-15,5
7	vakant	60,7	46,1	-14,6
8	bifalla	64,8	50,3	-14,6
9	lidelse	49,1	34,6	-14,6
10	glorifiera	72,2	59,7	-12,5

Tabell 23. Ord med störst försämring, åldersgrupp 21–24 år

Rang	Ord	Procentandelen korrekta svar		Skillnad
		Utprövning	Reguljärprov	
1	pådrag	78,8	54,5	-24,3
2	kulvert	70,1	49,0	-21,1
3	tjänlig	61,5	42,8	-18,7
4	föreligga	70,1	51,8	-18,3
5	avyttra	36,2	18,4	-17,8
6	varsko	78,4	61,7	-16,8
7	burlesk	48,0	34,4	-13,6
8	konstellation	83,5	70,1	-13,5
9	påstötning	36,5	23,1	-13,4
10	ingivelse	79,6	66,9	-12,7

Tabell 24. Ord med störst försämring, åldersgrupp ≥ 25 år

Rang	Ord	Procentandelen korrekta svar		Skillnad
		Utprövning	Reguljärprov	
1	påstötning	74,5	46,2	-28,3
2	kulvert	92,3	77,8	-14,5
3	attribut	80,7	66,8	-13,9
4	armatur	87,8	74,2	-13,7
5	tjänlig	74,8	61,5	-13,2
6	perenn	65,8	53,8	-12,0
7	pådrag	86,9	74,9	-12,0
8	avyttra	63,2	51,3	-12,0
9	oförtrutet	60,1	48,2	-11,8
10	förehavanden	70,3	59,0	-11,3

Variationsvidden för de ord som uppvisar den största försämringen i ordförståelse är störst för den äldsta åldersgruppen: 17 procentenheter. Det beror på att ett ord – *påstötning* – uppvisar en mycket stor försämring. För de övriga orden är förändringarna däremot mindre: om *påstötning* utesluts minskar variationsvidden till enbart 3,2 procentenheter. För de båda övriga åldersgrupperna uppgår variationsvidden till 13,2 procentenheter för den yngsta åldersgruppen respektive 11,6 procentenheter för den mellersta. I de båda yngre åldersgrupperna finns det inte heller som i den äldsta åldersgruppen något ord som sticker ut på samma iögonenfallande sätt som i den äldsta åldersgruppen. Om man räknar bort *påstötning* blir skalan för de ord för vilka förståelsen har försämrats mest med andra ord klart större för de båda yngsta åldersgrupperna i jämförelse med den äldsta.

Bland de ord för vilka ordförståelsen minskat mest återfinns tre stycken i alla tre åldersgrupperna: *kulvert*, *pådrag* och *tjänlig*. *Kulvert* intar rangplats 2 i alla åldersgrupper. Skillnaden mellan utprövning och reguljärprov är dock betydligt mindre för den äldsta åldersgruppen i jämförelse med de båda yngre: för båda de yngre åldersgrupperna uppgår försämringen till cirka 25 procentenheter (25,4 respektive 24,3), medan försämringen för den äldsta åldersgruppen endast är 14,5 procentenheter. *Pådrag* är det ord som har förändrats mest i de två yngsta åldersgrupperna, –25,7 respektive –24,3 procentenheter. I den äldsta åldersgruppen intar *pådrag* rangplats 7 med en försämring av förståelsen på 12 procentenheter. *Tjänlig* intar rangplats 3 i de två yngsta åldersgrupperna och rangplats 5 i den äldsta åldersgruppen. Räknat i procentenheter är försämringen av förståelsen störst för de yngre åldersgrupperna (19,5 respektive 18,7 procentenheter) medan försämringen är mindre i den äldsta åldersgruppen: 13,2 procentenheter. För alla dessa tre ord *kulvert*, *pådrag* och *tjänlig* har alltså förståelsen försämrats avsevärt i alla tre grupperna.

Ytterligare fyra ord är gemensamma för två av åldersgrupperna: *avyttra*, *konstellation*, *påstötning* och *varsko*. *Konstellation* förekommer i de två yngsta åldersgrupperna (rangplats 6 respektive 8). Försämringen av ordförståelsen uppgår till 15,5 och 13,5 procentenheter. Även *varsko* förekommer bland de ord för vilka förståelsen har försämrats mest i de båda yngsta åldersgrupperna (rangplats 4 respektive 6). Även om rangplatsen är högre i den yngre åldersgruppen är förändringen dock något större i den

mellersta: -16,8 mot -16 procentenheter. På listan över de ord som har försämrats mest i de två äldsta åldersgrupperna förekommer även orden *avyttra* och *påstötning*. Som vi nämnde ovan är *påstötning* det ord som har försämrats mest i den äldsta åldersgruppen (28,3 procentenheter). I den mellersta åldersgruppen är förändringen dock mindre: -13,4 (rangplats 9). Sammanfattningsvis kan man säga att för *avyttra*, *konstellation*, *påstötning* och *varsko* är trenden den att förståelsen för dem har minskat kraftigt.

Också här kan det vara av intresse att kort kommentera några ord som bara finns med bland de tio mest försämrade orden i någon av grupperna. I den yngsta gruppen gäller detta fem ord: *anspråk*, *vakant*, *bifalla*, *lidelse* och *glorifiera*. Alla dessa ord har testats sent, dvs. efter 2006, och alla uppvisar signifikanta förändringar även i totalgruppen – även om förändringarna i procentenheter där inte är lika stora.

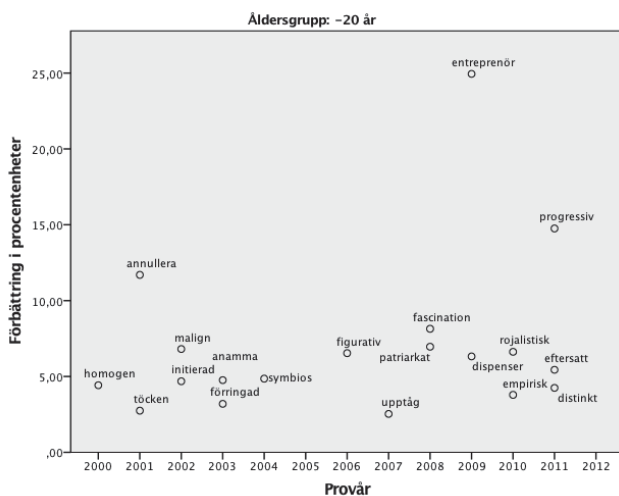
I mellangruppen hittar vi tre ord bland de tio med störst försämring i ordförståelsen som inte finns i de andra tabellerna: *föreligga*, *burlesk* och *ingivelse*. Men dessa försämras i hög grad även i de andra grupperna, även om de inte är bland de tio med störst försämring.

I den äldsta gruppen är det fem ord som inte finns med bland de tio med störst försämring i de andra grupperna: *attribut*, *armatur*, *perenn*, *oförtrutet* och *förehavanden*. För alla dessa ord gäller att de försämras signifikant även i totalgruppen.

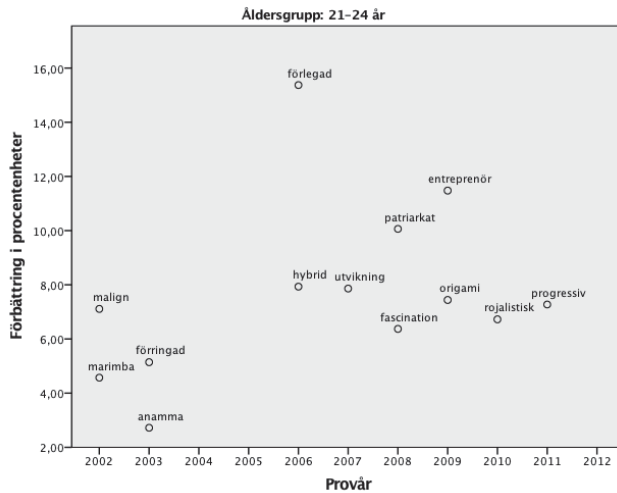
På samma sätt som för ord som har förbättrats kan frekvensen spela en avgörande roll för försämringar i ordförståelse. Som vi nämnde ovan kommer vi att diskutera frekvens mer ingående senare i detta kapitel. Redan i detta sammanhang kan det dock noteras att flera av de ord för vilka förståelsen försämras kraftigt också tenderar att bli ovanligare i språkbruket – åtminstone i det material som vi har utgått från (jfr avsnitt 5.1 ovan). Ett exempel är *vakant*; det kan förstås inte uteslutas att den tendens till minskat bruk som vi ser i korpusen reflekterar att ordet har blivit ovanligare i skrift under perioden, vilket möjligen kan vara en delförklaring till att särskilt de yngre provdeltagarna förstår det sämre. Detsamma kan sägas om *föreligga*. Det ska dock understrykas att förändringar i frekvens är en bland flera förklaringsfaktorer. Det råder förstås inte heller något absolut samband mellan förändringar i frekvens och förändringar i ordförståelse. Ett exempel är *perenn*. För detta ord kan vi inte belägga några tendenser till

minskat bruk i korpusmaterialen samtidigt som försämringen i förståelse är tydlig.

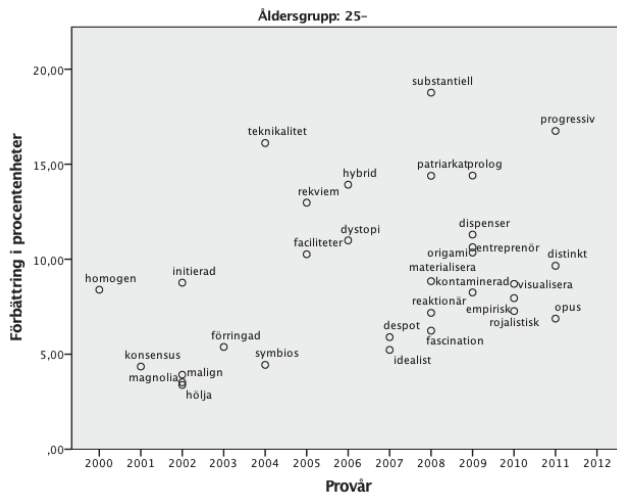
Av rangordlistorna som presenterades i tabell 18–23 ovan framgår inte när orden testades reguljärt. På samma sätt som i avsnitt 5.3 ovan ska vi därför nu se närmare på sambandet mellan tidpunkten för reguljärprovet och graden av förbättring. För de olika åldersgrupperna illustreras detta samband grafiskt i diagrammen i figur 37–39.

Figur 37. Sambandet mellan förbättringen (i procentenheter) och tiden för reguljärprovet, åldersgrupp: ≤ 20 år

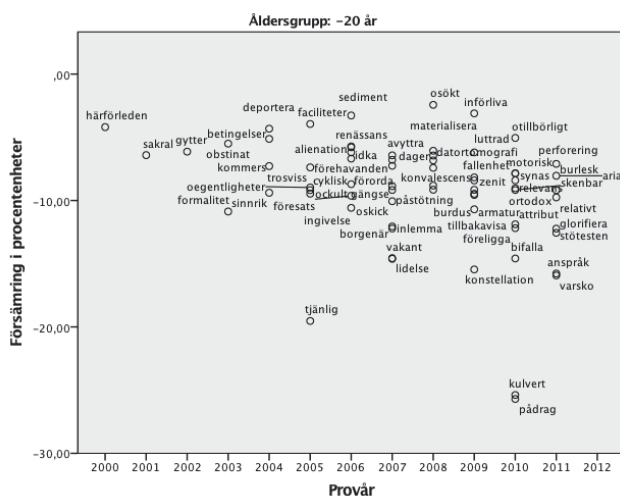
Figur 38. Sambandet mellan förbättringen (i procentenheter) och tiden för reguljärprovet, åldersgrupp: 21-24 år

Figur 39. Sambandet mellan förbättringen (i procentenheter) och tiden för reguljärprovet, åldersgrupp: ≥ 25 år

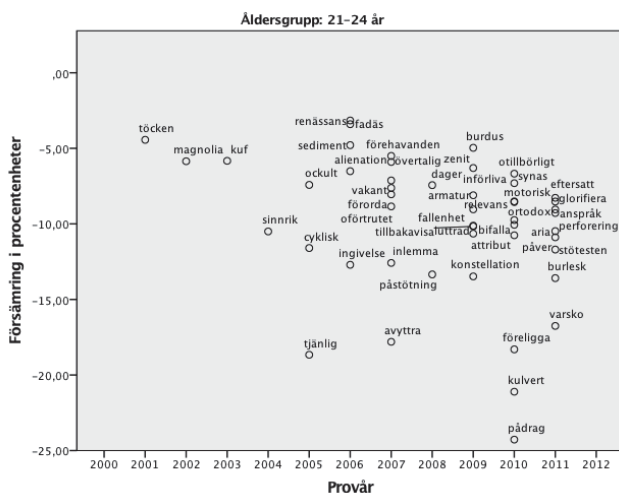
Av figur 37–39 framgår att det finns en viss tendens till större förbättring ju senare ett ord testades reguljärt i alla tre åldersgrupperna. Det är dock bara i den äldsta åldersgruppen som sambandet är statistiskt signifikant ($r = 0,376$; $p < 0,05$).²⁴

När det gäller ord som uppvisar signifikanta försämringar över tid finns det däremot i alla åldersgrupper en tendens att försämringen är större ju senare i tiden som ordet har testats reguljärt. Sambandet illustreras grafiskt för respektive åldersgrupp i diagrammen i figur 40–43.

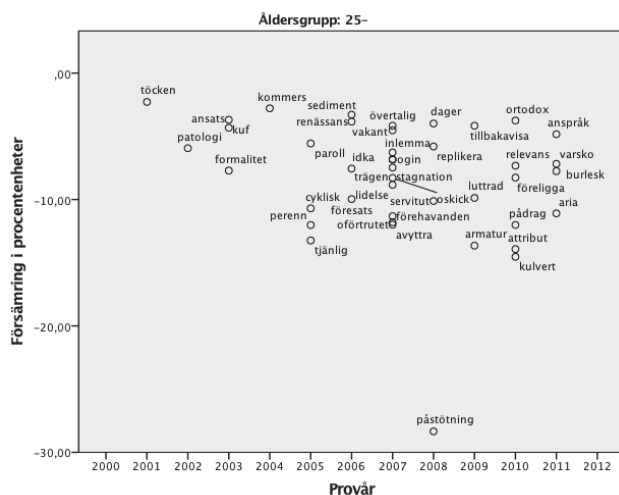

Figur 40. Sambandet mellan försämringen (i procentenheter) och tiden för reguljärtprov, åldersgrupp: ≤ 20 år

²⁴ I de två yngsta åldersgrupperna är värdena $r = 0,265$ respektive $r = 0,371$; $p > 0,05$.

Figur 41. Sambandet mellan försämringen (i procentenheter) och tiden för reguljärprov, åldersgrupp: 21–24 år

Figur 42. Sambandet mellan försämringen (i procentenheter) och tiden för reguljärprov, åldersgrupp: ≥ 25 år

Av figur 40–42 framgår att det finns en viss tendens till större försämring ju senare ett ord testades reguljärt i alla tre åldersgrupperna, och för de två yngsta åldersgrupperna är sambandet statistiskt signifikant ($r = -0,347$; $p < 0,05$ respektive $r = -0,318$; $p < 0,05$). Så är däremot inte fallet för den äldsta åldersgruppen ($r = -0,247$; $p > 0,05$).

Den provstudie som redovisades i förra kapitlet gav vid handen att det fanns stora skillnader när vi jämförde olika åldersgruppers resultat på ordprovet. Sammanfattningsvis kan konstateras att det finns betydande skillnader mellan olika åldersgrupper även när jämförelsen sker på ordnivå. Flest antal signifikanta förbättringar finns i den äldsta åldersgruppen, medan de båda yngsta åldersgrupperna har ett mindre antal signifikanta förbättringar. Vad gäller signifikanta försämringar är resultatet det omvända: de yngre åldersgrupperna har fler signifikanta försämringar än den äldsta. För de yngre åldersgrupperna gäller också att förbättringarna – uttryckt i procentenheter – i genomsnitt är mindre än försämringarna, medan det omvända förhållandet gäller för den äldsta åldersgruppen. För alla tre åldersgrupperna finns det ett visst samband mellan tidpunkten för reguljärprovet och graden av förändringen. När det gäller ord som förbättras med avseende på förståelsen är sambandet starkast – och statistiskt signifikant – enbart i den äldsta åldersgruppen, medan sambandet är starkare – och statistiskt signifikant – i de båda yngre åldersgrupperna när det gäller ord som får en försämrad förståelse.

5.5 Kön

I föregående kapitel kunde vi visa att skillnaderna i provresultat genomgående var små när manliga och kvinnliga provdeltagare jämfördes med varandra. I detta avsnitt ska vi redovisa resultatet av en motsvarande undersökning för att försöka spåra om det finns några skillnader som kan relateras till kön när jämförelsen görs på ordnivå. Precis som var fallet i gruppjämförelsen är dock skillnaderna mellan de båda grupperna på det hela taget mycket små. För männen visar 63 av de undersökta orden en försämring när resultatet från utprövningsdata jämförs med reguljärprovdata (= 43 %). För kvinnor är motsvarande antal 67 ord (= 44 %). För både män

och kvinnor gäller att 23 av orden (= 15 %) har förbättrats signifikant mellan utprövning och reguljärprov. Skillnaderna illustreras i figur 43 nedan.

Figur 43. Förändringar i förståelsen av enskilda ord över tid fördelat på män respektive kvinnor, blå = signifikanta förbättringar, röd = signifikanta försämringar och grön = oförändrat

Om vi betraktar skillnaderna i vilka ord som har störst förbättring i ordförståelse (tabell 25 respektive 26 nedan) kan vi se att variationsvidden är mycket likartad: 11,9 (män) respektive 13 (kvinnor). Både för män och kvinnor gäller att *entreprenör* och *progressiv* är de ord som har förbättrats mest (rangplats 1 och 2). Ytterligare tre ord är gemensamma för män och kvinnor: *patriarkat* (rangplats 3 för kvinnor; 7 för män), *fascination* (rangplats 5 för kvinnor; 9 för män) och *annullera* (rangplats 10 för både kvinnor och män).

Särskilt intressant är naturligtvis om det finns ord som har förbättrats mycket mer i någon av grupperna, dvs. ord som är unika för antingen männen eller kvinnorna i tabell 25 och 26 nedan. Det gäller för männens del orden *hybrid*, *prolog*, *initierad*, *rekviem* och *narcissism*. Orden *hybrid* och *initierad* har förbättrats signifikant också för kvinnornas del, även om förbättringen mellan utprövning och reguljärprov inte är lika stor som för männen. När det gäller de ord som är unika i tabellen för kvinnorna, *homogen*, *origami*, *substantiell*, *förringad* och *malign*, kan det konstateras att alla utan *origami* och *substantiell* har förbättrats signifikant även för männen, även om förbättringen är mindre än för kvinnor.

Tabell 25. Ord med störst förbättring, män

Rang	Ord	Procentandelen korrekta svar		Skillnad
		Utprovning	Reguljärprov	
1	entreprenör	58,9	76,7	17,8
2	progressiv	56,3	67,4	11,1
3	hybrid	73,1	82,8	9,7
4	prolog	68,0	77,3	9,2
5	initierad	44,0	52,5	8,5
6	rekviem	46,8	54,5	7,7
7	patriarkat	43,7	51,2	7,4
8	narcissism	43,1	50,0	7,0
9	fascination	72,0	78,2	6,2
10	annullera	79,1	85,1	5,9

Tabell 26. Ord med störst förbättring, kvinnor

Rang	Ord	Procentandelen korrekta svar		Skillnad
		Utprovning	Reguljärprov	
1	entreprenör	54,1	73,6	19,5
2	progressiv	46,7	61,0	14,3
3	patriarkat	36,3	46,3	10,1
4	homogen	46,8	55,9	9,1
5	fascination	70,1	78,8	8,7
6	origami	58,8	66,7	7,9
7	substantiell	46,8	54,1	7,2
8	förringad	57,7	64,9	7,2
9	malign	76,7	83,3	6,5
10	annullera	80,4	86,9	6,5

De ord som har försämrats mest redovisas i tabell 27 (män) respektive 28 (kvinnor) nedan. När det gäller ord med störst försämring är sex av orden gemensamma för både män och kvinnor: *pådrag*, *varsko*, *tjänlig*, *kulvert*, *påstötning* och *armatur*. Ordet *pådrag* är för männens del det ord som har försämrats mest, och ligger även för kvinnorna i topp bland försämringarna (rangplats 2). *Varsko* intar rangplats 2 för männen och rangplats 4 för kvinnor, medan *tjänlig* förekommer på rangplats 4 (män) och 5 (kvinnor). Ordet *kulvert* är det ord som för kvinnornas del har försämrats mest mellan utprovning och reguljärprov; för männen intar det rangplats 5. Även *påstötning* har försämrats mer bland kvinnorna än männen och intar

rangplats 3 för kvinnor och 6 för män. När det gäller *armatur* förekommer det på nionde rangplats hos både män och kvinnor. Variationsvidden för de ord som har försämrats mest skiljer sig inte på något avgörande sätt mellan män och kvinnor och uppgår till 12,6 för männen och 14 för kvinnorna.

Fyra ord är unika för antingen män eller kvinnor. Det rör sig för männens del om *föreligga*, *avyttra*, *attribut* och *inlemma*. Bortsett från *inlemma* har dessa ord också försämrats signifikant för kvinnornas del även om försämringen mellan utprövning och reguljärprov alltså inte är lika stor. För kvinnornas del är de unika orden *anspråk*, *konstellation*, *stöttesten* och *burlesk*. Dessa ord visar en signifikant försämring även för männens del, en försämring som dock inte är lika stor som hos kvinnorna.

Tabell 27. Ord med störst försämring, män

Rang	Ord	Procentandelen korrekta svar		
		Utprövning	Reguljärprov	Skillnad
1	pådrag	81,8	55,0	-26,8
2	varsko	82,3	63,0	-19,3
3	föreligga	69,7	50,7	-19,0
4	tjänlig	66,5	47,6	-18,9
5	kulvert	64,4	47,5	-16,9
6	påstötning	41,8	25,0	-16,9
7	avyttra	41,0	24,4	-16,6
8	attribut	62,3	46,2	-16,1
9	armatur	59,8	44,1	-15,7
10	inlemma	58,5	44,3	-14,2

Tabell 28. Ord med störst försämring, kvinnor

Rang	Ord	Procentandelen korrekta svar		Skillnad
		Utprovning	Reguljärprov	
1	kulvert	71,8	43,5	-28,3
2	pådrag	74,2	48,9	-25,3
3	påstötning	45,7	27,7	-18,0
4	varsko	75,7	59,0	-16,7
5	tjänlig	60,2	43,6	-16,5
6	anspråk	70,2	54,2	-16,0
7	konstellation	77,2	61,5	-15,7
8	stötesten	62,1	47,5	-14,7
9	armatur	54,0	39,5	-14,5
10	burlesk	46,3	32,0	-14,3

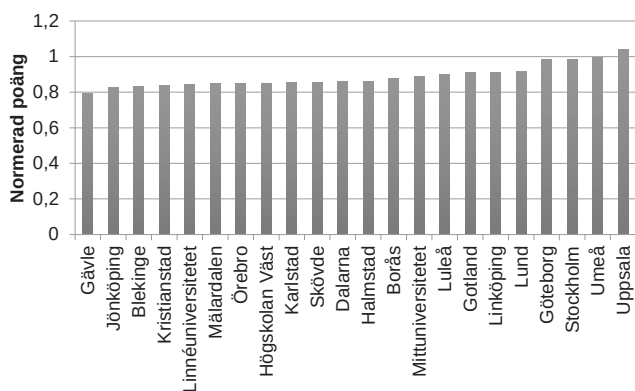
5.6 Provorter

I detta kapitel har vi genomgående gjort jämförelser av resultat vad gäller förståelsen av enskilda ord från utprovningar med motsvarande resultat från reguljära provtillfällen. Som framgick i avsnitt 3.2 ovan har utprovningarna skett på en mindre grupp inom en högskoleregion, medan resultaten från reguljärproven omfattar samtliga provorter. Det kan naturligtvis diskuteras om de skillnader som vi har visat på mellan utprovning och reguljärprov verkligen kan betraktas som verklig förändring över tid utan snarare reflekterar skillnader mellan olika provorter. I detta avsnitt ska vi närmare utreda denna fråga. För att undersöka i vilken utsträckning som våra resultat verkligen speglar en förändring över tid ska vi redovisa en jämförelse av utprovningsresultat med resultatet på reguljärprovet där vi begränsar oss till den aktuella högskoleenheten. Om ett ord är utprovat i Dalarna jämför vi alltså med reguljärprovdata från Dalarna.²⁵ Därigenom hoppas vi kunna frilägga huruvida de skillnader som vi har visat på

²⁵ Även om vi begränsar jämförelsen till den aktuella högskoleenheten innebär det inte att vi jämför resultat från exakt samma platser. T.ex. kan inom högskoleenheten *Dalarna* högskoleprovet genomföras i Avesta, Borlänge, Falun, Hedemora, Leksand, Ludvika, Målung och Mora, men utprovningen har inte alltid genomförts på alla dessa platser. Vi kommer alltså att jämföra resultat från en utprovning – låt säga i Mora – med resultat från alla provorter i Dalarna. Trots att vi egentligen jämför *högskoleenheter* snarare än *provorter* väljer vi den senare benämningen – helt enkelt för att den är mer genomskinlig.

verkligen ska uppfattas som förändringar över tid eller om de bara är en följd av att olika högskoleenheter har varierande resultat.

I kapitel 3 ovan framgick att högskoleprovet kan genomföras på cirka 120 olika platser i Sverige samt på vissa platser utomlands, företrädesvis i Europa. För genomförandet svarar ett antal universitet och högskolor, s.k. *högskoleenheter*. Av diagrammet i figur 44 illustreras hur den genomsnittliga *normerade poängen* (jfr avsnitt 3.1 ovan) varierar mellan olika högskoleenheter under den period som vi studerar.²⁶ Till grund för beräkningen ligger provresultat från den databas som vi utnyttjade oss av i provstudien (kapitel 4), men vi har uteslutit deltagare i utlandsproven.²⁷

Figur 44. Den genomsnittliga normerade poängen vid olika högskoleenheter, N = 909 456

Den genomsnittliga normerade poängen för samtliga högskoleenheter under den undersökta perioden är 0,92 (utlandsproven undantagna). Som framgår av figur 44 är den genomsnittliga normerade poängen lägst i Gävle, Jönköping respektive Blekinge och högst i Uppsala, Umeå och Stock-

²⁶ Under 2010 bildades *Linnéuniversitetet* genom en sammanslagning av Högskolan i Kalmar och Växjö universitet. Följden blev att en av de aktuella högskoleenheterna försvann. För att göra resultaten jämförbara över tid har vi dock i figur 44 slagit samman resultaten för Kalmar och Växjö för hela perioden.

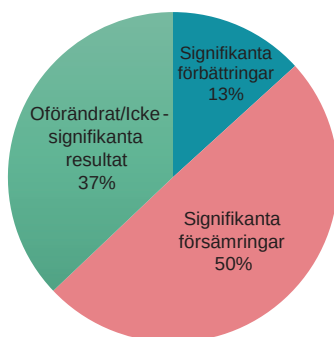
²⁷ Utlandsproven har uteslutits eftersom de inte spelar någon roll för den jämförelse som vi ska redovisa i detta avsnitt. Antal deltagare i utlandsproven var under den aktuella perioden 6 035 personer.

holm. För Uppsala, Umeå, Stockholm och Göteborg är den genomsnittliga normerade poängen klart högre än medelvärdet medan det omvända gäller för bl.a. Gävle, Jönköping och Blekinge; dessa högskoleenheter har en genomsnittlig normerad poäng som tydligt understiger medelvärdet för provet under den aktuella perioden.

Eftersom vi jämför resultat från utprövningar (som har skett för en mindre grupp inom en högskoleregion) med resultat från reguljärprov (från alla provorter) kan det inte uteslutas att de skillnader som vi har visat på mellan utprövning och reguljärprov beror på skillnader mellan olika provorter. Ett ord som är utprövat inom en högskoleenhet där resultaten är klart lägre än genomsnittet bör få ett *bättre* resultat vid reguljärprovet för hela landet. Omvänt gäller att ett ord som har utprövats inom en högskoleregion där resultaten är klart högre än genomsnittet bör få ett *sämr*e resultat vid reguljärprovet för hela landet.

Av redovisningen av de övergripande resultaten (se avsnitt 5.2 ovan) framgick att för cirka hälften av orden (74) hade resultatet försämrats mellan utprövning och reguljärprov, medan knappt en fjärdedel (36) visade förbättrade resultat. För drygt en fjärdedel av orden (41) var resultatet oförändrat eller inom den statistiska felmarginalen. Redovisningen av de övergripande resultaten var dock inte, som vi har påpekat, begränsad till enskilda provorter. Vi jämförde ord som prövats ut vid en enskild provort med resultatet för hela landets provtagare vid reguljärprovet.

Om vi däremot begränsar oss till att jämföra resultat från utprövningar av enskilda ord vid en specifik provort med resultat från reguljärprov från samma provort framträder ett delvis annorlunda mönster. Vad gäller *antalet försämringar* finns ingen direkt skillnad även om jämförelsen begränsas till enskilda högskoleenheter: 75 ord (50 %) försämras signifikant över tid. *Antalet förbättringar* är däremot mycket färre: endast 20 ord (13 %) visar förbättrade resultat. Som en konsekvens följer också att antalet ord med ett resultat som är antingen oförändrat eller befinner sig inom den statistiska felmarginalen är högre: 56 ord (37 %) faller inom denna kategori om resultatet begränsas till enskilda högskoleenheter. Resultaten illustreras grafiskt i diagrammet i figur 45.

Figur 45. Förändringar i förståelsen av enskilda ord över tid begränsat till enskilda högskoleenheter, n = 151

Vi ska nu se närmare på *vilka ord* som uppvisar signifikanta resultat i provortsjämförelsen och jämföra dessa resultat med våra övergripande resultat. Vi inleder med de ord som har *förbättrats* signifikant över tid. I tablå 3 redovisas dessa ord. Med **genomstrykning** markeras ord som visar en signifikant förbättring i hela materialet men däremot inte i provortsjämförelsen. Med **KAPITÄLER** i halvfet stil markeras ord som endast visar en signifikant förbättring i provortsjämförelsen.

Tablå 3. Ord som uppvisar en signifikant förbättring över tid med hänsyn tagen till enskilda högskoleenheter

anamma	fresk	panorama
anekdot	förankra	PATOLOGI
annullera	FÖRSMÅDD	patriarkat
appett	förringad	progressiv
despot	homogen	prolog
dispenser	hybrid	rekviem
distinkt	hölja	rojalistisk
dystopi	initierad	skäligt
eftersatt	KONTAMINERAD	substantiellt
empirisk	MAGNOLIA	symbios
entreprenör	malign	teknikalitet
faciliteter	marimba	TÖCKEN
fascination	narcissism	visualisera
figurativ	OPUS	
FLAGRANT	origami	

Tablå 3 innehåller 43 ord. Av dessa visar 13 signifikanta förbättringar i både provortsjämförelsen och i materialet som sin helhet, medan 7 visar signifikanta förbättringar enbart i provortsjämförelsen. Det stora flertalet av orden, 23 stycken, förbättras däremot bara i materialet som helhet men inte när resultat från de aktuella provorterna jämförs separat. Finns det då några gemensamma nämnare för de ord som faller inom respektive kategori? Av störst intresse är naturligtvis de ord där resultatet inte visade sig vara signifikant då de aktuella provorterna jämförs separat. För denna grupp träder ett tydligt mönster fram: här har utprövningen i flertalet av fallen skett vid högskoleenheter som har *låga* provresultat (och som i figur 44 befinner sig långt till vänster): bl.a. Gävle, Jönköping, Blekinge, Mälardalen och Örebro. Mönstret bryts dock av några ord: t.ex. *empirisk* (Linköping).²⁸

Vad beträffar ord som har *försämrats* signifikant mellan utprövning och reguljärprov kan det konstateras att samstämmigheten här är betydligt större mellan de övergripande resultaten och provortsjämförelsen än vad som var fallet med ord som förbättrades. I tablå 4 redovisas ord som har *försämrats* signifikant mellan utprövning och reguljärprov. Med **genomstrykning** markeras ord som visar en signifikant försämring i hela materialet men däremot inte i provortsjämförelsen. Med **KAPITÄLER** i halvfet stil markeras ord som endast visar en signifikant försämring i provortsjämförelsen.

Tablå 4 innehåller 85 ord. För det stora flertalet, 64, är resultatet en signifikant försämring oavsett om jämförelsen begränsas till den aktuella provorten eller inte. För 11 ord gäller att försämringen enbart är signifikant om jämförelsen begränsas till den aktuella provorten, medan det omvända förhållandet råder för 10 ord: de visar enbart en signifikant försämring om jämförelsen utgörs av hela materialet och inte begränsas till den aktuella provorten.

I centrum för vårt intresse står naturligtvis de ord som visade på en signifikant försämring i hela materialet, men däremot inte när jämförelsen begränsades till den aktuella provorten. Dessa 10 ord har det gemensamt

²⁸ När det gäller de ord som visar signifikanta förbättringar enbart vid provortsjämförelsen är tendensen däremot den motsatta: de har alla utprovats vid högskoleenheter som har *höga* provresultat (och som i figur 44 befinner sig långt till höger): Uppsala (*flagrant*), Umeå (*opus*), Göteborg (*töcken*), Lund (*kontaminerad*) och Linköping (*patologi*).

att de till största del har utprovats vid högskoleenheter med *höga* genomsnittliga provresultat (och som i figur 44 befinner sig långt till höger): Umeå (*alienation, förhävanden*), Stockholm (*grannlaga, indignerad, kuf, potentat, renässans*) och Luleå (*trosviss*).

Tablå 4. Ord som uppvisar en signifikant försämring över tid med hänsyn tagen till enskilda högskoleenheter

alienation	gångse	potentat
anspråk	idka	pådrag
aria	indicier	påstötning
armatur	indignerad	påver
attribut	införliva	relativt
avyttra	ingivelse	relevans
BETINGELSER	inlemma	renässans
bifalla	INVEKTIV	replikera
borgenär	kommers	RESOLUTION
burdus	konstellation	SAKRAL
burlesk	konvalescens	sediment
cyklisk	kuf	sinnrik
dager	kulvert	sisu
datortomografi	lidelse	skenbar
decimera	luttrad	stagnation
DEPORTERA	MATERIALISERA	stöttesten
ekipage	motorisk	synas
FACILITETER	obstinat	tillbakavisa
fadäs	ockult	tjänlig
fallenhet	oegentligheter	trosviss
FLYKTIG	oförtrutet	UPPTÅG
formalitet	ogin	vakant
förhävanden	ortodox	varsko
föreligga	oskick	VISUALISERA
föresats	osökt	välbeställd
förorda	otillbörligt	zenit
glorifiera	PAROLL	övertalig
grannlaga	perenn	
gytter	perforering	

För ord som har prövats ut vid högskoleenheter med höga genomsnittliga provresultat är det förväntat att resultaten kan bli något försämrade när dessa utprovningsdata jämförs med provresultat för hela landet, och så är alltså fallet för 8 av de totalt 10 ord som inte visar någon signifikant försämring när resultatet begränsades till enskilda provorter. För de resterande två orden är mönstret emellertid annorlunda: *ekipage* är utprovat i Blekinge och *replikera* vid Högskolan Väst. Att dessa ord inte förändras

signifikant när jämförelsen begränsas till de aktuella provorterna kan ha två orsaker: dels att förändringarna faktiskt är mindre vid provortsjämförelsen ($-1,3$ respektive $-3,5$ procentenheter vid provortsjämförelsen att jämföra med -6 respektive -4 procentenheter i materialet i sin helhet), dels att antalet provdeltagare är relativt få.

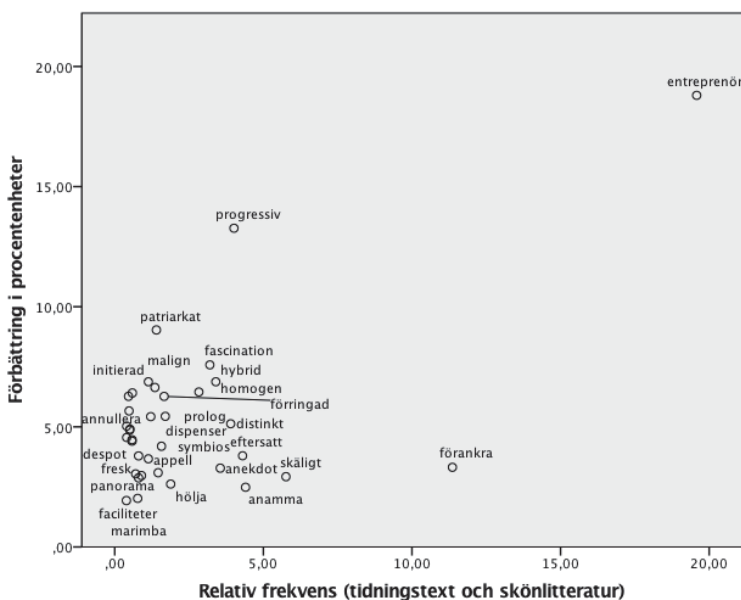
Med jämförelsen av resultat från enskilda högskoleregioner har vi velat undersöka huruvida den skillnad som vi har visat på mellan utprövning och reguljärprov verkligen visar på en skillnad över tid och inte bara reflekterar skillnaden mellan provorter. Slutsatsen är att huvuddelen av de ord som försämras visar ett signifikant resultat oavsett om jämförelsen görs utifrån samtliga provorter eller begränsas till den högskoleregion där utprövningen skett. Huvuddelen av de signifikanta försämringarna kan alltså knappast förklaras på annat sätt än att det har skett en försämring över tid. För de ord som har förbättrats signifikant är det däremot annorlunda. Av de totalt 36 ord som visade på en signifikant förbättring över tid när utprövningsresultat från enskilda provorter jämfördes med reguljärprov från hela landet visade sig endast 13 vara signifikanta när jämförelsen begränsades till aktuella högskoleenheter. När det gäller ord som visade en signifikant förbättring verkar det alltså finnas skäl att anta att det i huvuddelen av fallen inte handlar om en verklig förbättring av ordförståelsen i samhället över tid, utan resultaten är snarare en spegling av att provresultaten varierar på olika platser i landet. Resultatet är alltså egentligen *sämré* än vad det i förstone kan verka. För en sådan slutsats talar också det faktum att orden för vilka förståelsen förbättrades ofta hade provats ut vid högskoleenheter med ett genomsnittligt lägre resultat. En viss förbättring är därmed helt väntad när dessa provresultat sätts i relation till provsvar från hela landet.

5.7 Frekvens

I de föregående avsnitten har vi kunnat visa på hur förståelsen av olika ord har förändrats över tid. Finns det då några gemensamma egenskaper för de ord för vilka förståelsen förbättras respektive försämras? I avsnitt 3.3 ovan visade vi hur vanliga de ord som testas är i olika genrer och kunde konstatera att de ord som testas i slutet av perioden är ungefär lika vanliga

i korpusarna som de som testas i början av perioden. Redovisningen i avsnitt 3.3 ovan gav dock endast en ganska grov bild av frekvensförhållanden, och det kan därför vara motiverat att närmare utreda om de ord för vilka förståelsen förändrats över tid är sådana ord där frekvensen av olika anledningar har förskjutits i allmänspråket. Jämförelsen kompliceras dock av det faktum att vi i vårt urval har begränsat oss till sådana ord som förekommer med en viss frekvens (minst 100 gånger) i ett referensmaterial bestående av tidningstext och skönlitteratur (se avsnitt 5.1 ovan). Det ska dock framhållas att de urvalskriterier som vi har arbetat med är tämligen trubbiga, och spridningen i frekvens är stor vad beträffar de undersökta orden. Det kan alltså inte uteslutas att de ord som visar på en försämring över tid är *lågfrekventa* – även om de når upp till vårt gränsvärde. I detta avsnitt ska vi närmare fördjupa oss i denna fråga genom att diskutera sambandet mellan graden av förändring och ordens frekvens. När vi talar om *grad av förändring* avser vi förbättring eller försämring i procentenheter mellan utprovning och reguljärprov, medan vi med *frekvens* avser antalet träffar per en miljon token i materialet.

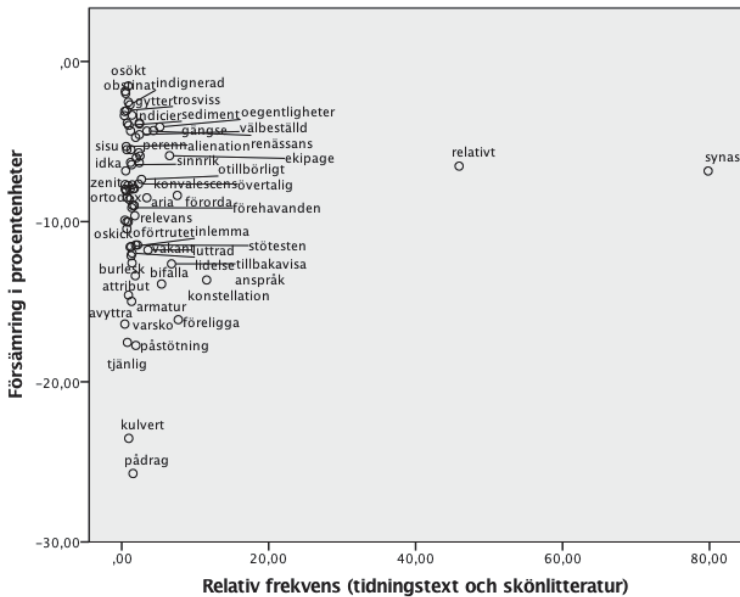
Vad gäller de ord som visar en signifikant *förbättring* över tid ($n = 36$) finns det ett signifikant samband mellan graden av förbättring och ordens frekvens i referensmaterialet ($r = 0,59$; $p < 0,05$). I diagrammet i figur 46 illustreras detta samband grafiskt.

Figur 46. Sambandet mellan graden av förbättring och ordens relativa frekvens

Som framgår av figur 46 finns det ett samband mellan en hög relativ frekvens och en hög grad av förbättring. Allra tydligast syns det för *entreprenör* som visar både den högsta förbättringen och den största relativa frekvensen.

När det gäller ord som har *försämrats* signifikant över tid ($n = 74$) finns det däremot inget signifikant samband mellan graden av förändring och den relativa frekvensen i referensmaterialet ($r = 0,03$; $p > 0,05$). Av diagrammet i figur 47 framgår dock att det finns ett svagt samband mellan försämring och frekvens, såtillvida att de ord som visar på den största försämringen (som t.ex. *pådrag*, *kulvert*, *tjänlig* och *påstötning*) alla är relativt ovanliga i vårt referensmaterial. Samtidigt kan det konstateras att de ord som visar på den minsta försämringen också är relativt ovanliga i referensmaterialet.

Figur 47. Sambandet mellan graden av försämring och ordens relativa frekvens

Om diagrammen i figur 46 respektive 47 jämförs kan det konstateras att x-axeln har en mer begränsad skala i den förra figuren än i den senare. Av detta kan man dock inte dra slutsatsen att ord som visar en signifikant förbättring över tid är mer frekventa än de ord som visar en signifikant försämring över tid. Den genomsnittliga relativa frekvensen för de ord som förbättras signifikant är 2,49 medan motsvarande frekvenstal för de ord som har försämrats signifikant över tid är 3,64. De ord som har försämrats över tid är alltså i genomsnitt något mer frekventa i vårt referensmaterial än de ord som har förbättrats över tid. Skillnaden är dock liten och inte statistiskt signifikant ($t = 0,64$; $df = 108$; $p > 0,05$).

Inte heller verkar de ord som testas på högskoleprovet bli ovanligare över tid (jfr avsnitt 3.3 ovan). Om vi inte bara tar hänsyn till de ord som visar en signifikant förändring utan inkluderar samtliga 151 ord i vår undersökning är trenden snarast den motsatta. Det finns ett signifikant positivt samband mellan tidpunkten för reguljärprovet och ordens relativa frekvens vilket innebär att de ord som testas under slutet av perioden tenderar att

ha något högre frekvens i tidningstext och skönlitteratur än dem som testas under början av perioden ($r = 0,17$; $p < 0,05$). Med utgångspunkt i de ord som vi har undersökt finns det med andra ord inget stöd för att anta att de ord som testas vid ett senare provtillfälle är ovanligare än dem som testas tidigare.²⁹

När vi hittills har studerat sambandet mellan förändring och frekvens har vi utgått från ett referensmaterial bestående av tidningstext och skönlitteratur. Ordförrådet i tidningstext och skönlitteratur behöver dock inte återspegla det svenska språkbruket i stort (särskilt kanske i de yngre generationerna). Skulle resultatet bli annorlunda om vi istället hade undersökt sambandet mellan graden av förändring och ordens frekvens i andra genrer och texttyper? För att kunna svara på denna fråga har vi även undersökt sambandet mellan graden av förändring och ordens frekvens i två andra material, dels i sociala medier, dels i akademisk text. Innan vi övergår till att redovisa resultatet av dessa undersökningar vill vi dock framhålla att jämförelsen haltar något på grund av att vi har utgått från frekvensen i just tidningstext och skönlitteratur när vi har valt ut de 151 orden. Med denna reservation kan vi dock konstatera att det inte finns några signifikanta samband mellan graden av förändring (vare sig förändringar eller förbättringar) och ordens frekvens i vare sig sociala medier³⁰ eller akademiska texter³¹.

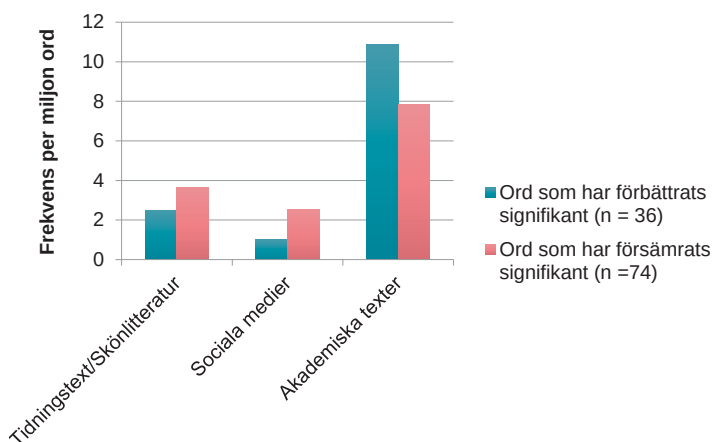
I avsnitt 3.3 framgick att bjudorden genomgående hade högst frekvens i akademiska texter (jfr figur 3 ovan). Detsamma gäller för det urval av ord som vi behandlar här. De ord som vi har valt ut och studerat och som visar en signifikant förändring över tid (vare sig det rör sig om en förbättring eller försämring) har den högsta relativa frekvensen i akademiska texter och den lägsta relativa frekvensen i sociala medier. Däremellan placeras sig

29 Om perspektivet breddas ytterligare, så att vi inkluderar *samtliga ord* (dock inte flersuttryck) som har testats under den aktuella perioden ($n = 809$) finns det fortfarande en mycket svag tendens till att orden över tid blir vanligare i tidningstext och skönlitteratur. Korrelationen är dock inte statistiskt signifikant ($r = 0,07$; $p > 0,05$).

30 Korrelationskoefficienten (r) är $0,05$ (för ord med signifikant försämring) respektive $0,13$ (för ord med signifikant förbättring). I båda fallen är $p > 0,05$.

31 Korrelationskoefficienten (r) är $-0,08$ (för ord med signifikant försämring) respektive $0,11$ (för ord med signifikant förbättring). I båda fallen är $p > 0,05$.

tidningstext och skönlitteratur. Med utgångspunkt i vårt referensmaterial visade vi ovan att de ord som har försämrats över tid i genomsnitt var något mer frekventa än de ord som har förbättrats över tid. Skillnaden var dock liten och inte statistiskt signifikant. Detsamma gäller för sociala medier. I akademiska texter är dock förhållandet det omvända. De ord som förbättras signifikant har en högre frekvens i akademiska texter än de ord som försämrats signifikant. Inte heller i detta material är skillnaderna dock signifikanta.³² I figuren i diagram 48 nedan sammanfattas resultaten grafiskt. Figuren illustrerar dels att frekvensen för de ord som har förändrats signifikant över tid är störst i akademisk text, dels att skillnaden i frekvens mellan ord som har förbättrats respektive försämrats signifikant genomgående är relativt liten.

Figur 48. Genomsnittlig relativ frekvens (per miljon ord) för ord som har förbättrats respektive försämrats i olika texttyper

Sammanfattningsvis kan vi dra följande slutsatser av ovanstående diskussion. För det första kan det konstateras att det finns ett visst samband mellan graden av förbättring och ordens frekvens – i alla fall om man utgår

³² Sociala medier: $t = 0,819$; $df = 108$; $p > 0,05$. Akademisk text: $t = -0,619$, $df = 108$, $p > 0,05$. För tidningstext och skönlitteratur, se ovan i löptexten.

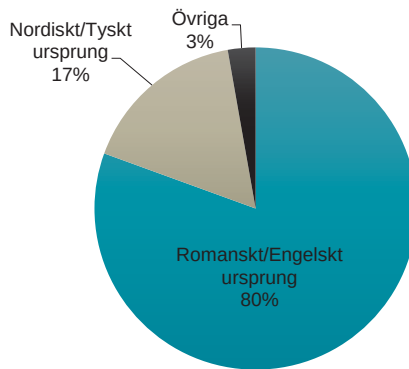
från vårt referensmaterial bestående av tidningstext och skönlitteratur. Något motsvarande samband finns däremot inte vad gäller graden av försämring och ordens frekvens. Det är dock enbart frekvens i tidningstext respektive skönlitteratur som visat sig vara utslagsgivande. Något motsvarande samband finns inte mellan förändring och frekvens i vare sig sociala medier eller akademiska texter – varken för förändringar eller förbättringar. För det andra har vi visat att det inte finns någon tendens till att ord som testas reguljärt under slutet av perioden är ovanligare än ord som testas under början av perioden – det finns snarast en svag omvänd tendens. För det tredje har vi (med vissa reservationer) kunnat påvisa att det i första hand är ett akademiskt ordförråd som testas i provet såtillvida att de ord som har förändrats signifikant förekommer med högst relativ frekvens i akademiska texter samtidigt som skillnaden i frekvens mellan ord som förbättras respektive försämras signifikant genomgående är liten.

5.8 Ursprung

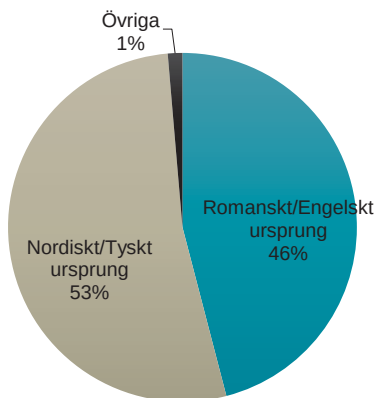
I föregående avsnitt diskuterade vi de enskilda ordens förändring i relation till frekvens. I detta avsnitt ska vi se närmare på huruvida det finns ett samband mellan grad av förändring och ordens ursprung. Med tanke på engelskans ställning i det svenska språksamhället förefaller det inte orimligt att anta att svenska ord som har en liknande motsvarighet på engelska är lättare att förstå eftersom man lättare kan sluta sig till den svenska betydelsen om man känner till den på engelska. Vi har därför gjort en mycket grov uppdelning av orden i tre grupper. I den första gruppen har vi sorterat in ord som ursprungligen kommer från romanska språk (inklusive latin) och/eller lånats in direkt i svenskan från engelskan. Här lägger vi också ord med grekiskt ursprung (t.ex. medicinska ord) som används även i engelskan. I den andra gruppen har vi sorterat in ord som har ett nordiskt ursprung eller har lånats in från tyskan. Den tredje gruppen innehåller det fåtal ord som inte kan räknas in i någon av grupperna, som t.ex. ordet *sissu*, som kommer från finskan. Av de 151 ord som vi har studerat hör drygt hälften (56 %) till den första gruppen, medan knappt hälften (42 %) kan föras till den andra. Endast 2 % av orden hör till den tredje kategorin.

Om vi ser närmare på de ord som har förändrats signifikant blir det

tydligt att ord som har ett romanskt ursprung eller har lånats in direkt i svenskan från engelskan dominerar stort bland ord som har förbättrats över tid, medan ord med ett nordiskt eller tyskt ursprung är betydligt svagare företrädare i denna kategori. För ord som har försämrats signifikant över tid är däremot förhållandet det omvända: i denna grupp är ord med nordiskt eller tyskt ursprung den dominerande. Skillnaderna illustreras i figur 49–50 nedan.

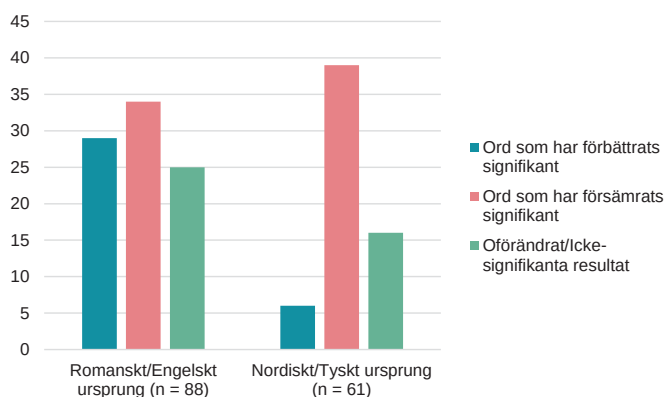

Figur 49. Ursprung för de ord som har förbättrats signifikant, n = 36

Figur 50. Ursprung för de ord som har försämrats signifikant, n = 74

Om vi istället vänder på perspektivet och ser på hur förståelsen för ord med olika ursprung har förändrats, så att vi utgår ifrån grupperna med romanskt/engelskt respektive nordiskt/tyskt ursprung, så framträder ett ännu tydligare mönster (se figur 51). För de 88 ord med romanskt/engelskt ursprung som inkluderats i vår närstudie har förståelsen gått ner signifikant för 34 ord och gått upp signifikant för 29 ord. För de 61 ord med nordiskt/tyskt ursprung som testats har förståelsen gått ner signifikant för 39 ord, men endast för 6 ord har förståelsen ökat signifikant.

Figur 51. Fördelning av förbättringar, försämringar och oförändrat resultat på grupperna romanskt/engelskt respektive nordiskt/tyskt ursprung, n = 149

Sammanfattningsvis är alltså tendensen tydlig: De ord som har ett romanskt ursprung och/eller är inlånade direkt i svenskan från engelskan står sig bättre i ordförståelsen mellan utprovning och reguljärprov än de ord som har nordiskt eller tyskt ursprung. Vi har inte närmare spårat skillnader mellan olika åldersgrupper, men det är knappast kontroversiellt att utgå ifrån att det i detta fall finns skillnader mellan generationerna och att ord med nordiskt eller tyskt ursprung står starkast bland de äldre provdeltagarna.

5.9 Sammanfattning

I detta kapitel har vi redovisat resultaten från en undersökning av förståelsen av enskilda ord. Genom att jämföra resultat från utprovningsdata med resultat från de reguljära proven för 151 utvalda ord har vi kunnat visa att cirka hälften av dessa ord försämras signifikant över tid, medan cirka en fjärdedel förbättras. För cirka en fjärdedel av orden är resultatet oförändrat eller förändringarna så små att de faller inom ramen för den statistiska felmarginalen. De ord som förbättras signifikant är ganska jämnt fördelade under hela undersökningsperioden. För de ord som försämras signifikant finns dock en tydlig tendens: de blir allt fler under slutet av perioden. Vidare kan det konstateras att försämringen i ordförståelse syns tydligast i de yngsta åldersgrupperna, medan skillnaderna mellan manliga och kvinnliga provdeltagare genomgående är små. Som möjliga förklaringar till de påvisade förhållandena har vi dels kunnat peka på vissa samband mellan förbättring och frekvens. Det har också tydligt visat sig att det finns ett samband mellan ordens ursprung och förändringar i ordförståelsen: ord som används även i engelskan står sig generellt bättre i ordförståelsen, medan ordförståelsen faller för majoriteten av de ord med nordiskt/tyskt ursprung som undersökts i denna studie.

De utprovningar som ligger till grund för vår jämförelse har genomförts på olika platser i Sverige. Eftersom det finns vissa regionala skillnader i provresultat på högskoleprovet måste det förstås uteslutas att de resultat som vi har visat på verkligen speglar en förändring över tid och inte enbart är en följd av att vi har jämfört provresultat från en del i landet med resultat från hela Sverige. För huvuddelen av de ord som visar en signifikant försämring över tid verkar det dock inte finnas några skäl att anta att våra resultat skulle reflektera något annat än en förändring över tid. När det gäller ord som visade en signifikant förbättring förhåller det sig dock på ett annorlunda sätt. För flera av orden är den förbättring som vi har kunnat visa på snarast skenbar och beror snarare på att provresultaten varierar på olika platser i landet än om en verklig förbättring av ordförståelsen i samhället över tid.

6 Avslutande diskussion

Den studie av ordförståelse som vi har redovisat ovan tog avstamp i tidigare forskning om ordförståelse, i diskussionen om vad ett ordförståelseprov testar samt undersökningar av medievanor och läsning i dagens samhälle. I jämförelse med tidigare studier av ordförståelse i Sverige skiljer vår studie ut sig både vad gäller omfång och metod. Genom att utgå från högskoleprovet och det ordförståelseprov (ORD) som alltsedan starten 1977 ingår som en del i detta prov har vi fått tillgång till en närmast unik källa till kunskap om ordförståelse, och det är med utgångspunkt i detta material som vi har tagit oss an frågan om ordförståelsen i dagens samhälle. Under den period vi studerat, våren 2000 till våren 2011, gjordes provet i medeltal av 46 830 personer vid vårproven och 33 161 personer vid höstproven. Detta ger ett sällsynt stort underlag för att kunna säga något om ordförståelsen i dagens samhälle. Det övergripande syftet med vår studie har varit att studera förändringar i ordförståelse över tid.

Högskoleprovet är konstruerat för att fungera som ett urvalsinstrument till högre utbildning, och enskilda prov från olika år är därmed inte direkt jämförbara med varandra. Det är dock möjligt att ställa olika grupper i relation till varandra för att på detta sätt spåra förändringar över tid. Den första delstudien i undersökningen – *provstudien* – baserades just på en sådan metod och utgick från följande frågeställning:

- Hur har resultaten på ORD-provet förändrats över tid när olika grupper ställs i relation till varandra?

Provstudien gav vid handen att poängmedelvärdet för samtliga provdeltagare sjunker över tid – från 21,76 poäng till 19,76 poäng. Några direkta slutsatser är dock svårt att dra av detta resultat av de skäl som angavs ovan.

Genom att jämföra olika *åldersgrupper* med varandra kunde vi visa att klyftorna mellan yngre och äldre provdeltagare ökar över tid. Samma tendens till ökade klyftor gäller för provdeltagare med respektive utan *högskoleutbildning*. Däremot minskade snarast spridningen när det gällde *utbildningsbakgrund* för de provdeltagare som saknade högskoleutbildning. Skillnaderna mellan manliga och kvinnliga provdeltagare var genomgående liten under hela den undersökta perioden.

En studie som utgår från gruppjämförelser av hela prov kan naturligtvis inte säga någonting om hur förståelsen av enskilda ord har förändrats över tid. Just förståelsen av enskilda ord var istället utgångspunkten för vår andra delstudie – *ordstudien* – som utgick från följande frågeställning:

- Hur har förståelsen av individuella ord och begrepp utvecklats över tid?

I ordstudien jämförde vi för ett urval av ord resultatet från reguljära prov med resultatet från de utprövningar som görs av alla uppgifter. På detta sätt kunde vi komma åt hur förståelsen för enstaka ord hade utvecklats över tid. Ordstudien bygger på 151 ord som dels har identiskt konstruerade uppgifter i både utprövning och reguljärprov, dels förekommer med en viss frekvens i ett referensmaterial bestående av tidningstext och skönlitteratur.

Ordstudien visade att förståelsen sjönk för ungefär hälften av de ord som valts ut, medan förståelsen för ungefär en fjärdedel av orden har förbättrats över tid. För cirka en fjärdedel av orden var resultatet oförändrat eller så litet att det föll inom den statistiska felmarginalen. Det finns vidare en tydlig tendens att de ord för vilka förståelsen har försämrats har testats reguljärt under slutet av provperioden. Någon motsvarande tendens finns inte för de ord för vilka förståelsen har förbättrats signifikant över tid. De ord som fått försämrad förståelse är inte bara fler, utan försämringarna är också markant större än förbättringarna.

Precis som i provstudien finns det i ordstudien en tydlig koppling till åldersgrupper. Om man bryter ner resultatet i ordstudien blir det tydligt att det finns ett större antal signifikanta försämringar i de yngre åldersgrupperna än i den äldsta. För ord som har förbättrats gäller det omvända förhållandet. Ord som uppvisar en kraftig förbättring i alla tre åldersgrupper är *entreprenör*, *patriarkat* och *progressiv*. Ord som uppvisar en kraftig

försämring i alla tre åldersgrupper är *kulvert*, *pådrag* och *tjänlig*. För de yngre deltagarna finns också ett signifikant samband mellan storleken på försämringarna och tiden för provet: ju senare under den undersökta perioden orden testas, desto större är försämringen i ordförståelse. Skillnader i förändringar av förståelsen av enskilda ord är mycket små mellan män och kvinnor.

Resultatet av ordstudien kan inte enkelt kopplas till frekvens, men det finns ett visst samband mellan graden av förbättring och ordens frekvens i tidningstext och skönlitteratur. Därutöver har vi kunnat visa att de ord som förbättras signifikant över tid i första hand är sådana som lånats in från engelskan (eller från något romanskt språk men finns i snarlik form som i engelskan) medan de ord som har nordisk eller tysk bakgrund är de som faller mest i ordförståelse. Slutligen ska det understrykas att resultaten i ordstudien inte är en följd av att vi har jämfört utprövningsresultat från en enskild del i landet med resultat från hela Sverige – i alla fall inte vad gäller de ord för vilka förståelsen har minskat signifikant över tid.

Vi har sammantaget kunnat visa på tydliga resultat i båda delstudierna. Samtidigt är det viktigt att hålla i minnet att det material vi studerar i någon utsträckning innebär ett positivt urval. Vi kan bara uttala oss om hur ordförståelsen har förändrats för de individer som faktiskt gör högskoleprovet. Det är rimligt att anta att de som gör högskoleprovet vill studera på högskolan eller – i vissa fall – vill få ett kvitto på sin förmåga att genomföra sådana studier. Med tanke på den sociala snedrekrytering som finns i högre utbildning innebär det att det framför allt är personer från högre socialgrupper som gör provet (jfr Gustafsson, Andersson & Hansen 2000). Vår studie säger alltså inte något om utfallet för befolkningen i stort. Det finns å andra sidan inget som säger att den utveckling vi ser inte skulle kunna gälla även de grupper i befolkningen som inte i lika hög utsträckning väljer att göra högskoleprovet.

En fråga som naturligt inställer sig är om resultatet av vår studie kan antas bero på ett ökat antal provdeltagare med annat modersmål än svenska. Provdeltagarna behöver inte redogöra för sin språkliga bakgrund, och därför är det svårt för oss att närmare utreda denna fråga. Vi har dock kunnat konstatera att andelen provdeltagare med utländsk förutbildning inte var avsevärt större vid periodens slut i jämförelse med periodens

början. Till detta kan läggas Skolverkets statistik för andelen elever med utländsk bakgrund i årskurs 9 (Skolverket 2016c). Skolverket visar att andelen elever med utländsk bakgrund i årskurs 9 under första halvan av 2000-talet sjunker något för att först under 2009 börja stiga kraftigt. Men de elever som gick i årskurs 9 år 2009 kan inte antas ha gjort högskoleprovet i någon högre utsträckning förrän några år senare, dvs. i huvudsak efter den period som vi studerar. Det förefaller därför inte orimligt att sluta sig till att den ökning av andelen elever med utländsk bakgrund som Skolverket visar på inte har haft någon större påverkan på resultatet i denna studie.

Inledningsvis berörde vi de stora samhällsförändringar som på avgörande sätt förändrat förutsättningarna för språkbruket under senare år. Digitaliseringen har närmast resulterat i en revolution vad gäller medieutbudet och ritat om kartan så att den språkliga input som dagens unga får ser radikalt annorlunda ut än den som tidigare generationer fått. Arkhede & Ohlsson (2015) har kunnat visa att läsningen av morgontidningar minskar radikalt i yngre åldrar (födda 1977–1989) under slutet av den period som vi studerar. Ungefär samtidigt ser vi de riktigt stora förändringarna av ordförståelsen – både i provstudien och i ordstudien. De som gör provet då, i andra hälften av 2000-talets första decennium, hör till den första generation som är uppvuxen med internet. Resultaten i vår studie bör därför kopplas just till läsvanor och till erfarenhet av olika typer av texter. Naturligtvis är även skolans roll i sammanhanget central. Det förefaller inte orimligt att de ganska nedslående tendenser till försämrad ordförståelse som vi har visat på kan mötas med ett mer intensivt arbete med texter i olika genrer och i olika ämnen i skolan.

Som en förklaringsfaktor i ordstudien lyfte vi fram ordens ursprung. Att engelskan har haft stor inverkan på svenskans ordförråd under flera decennier och fortsätter att stärka sin ställning avspeglas även i vår studie, eftersom ord för vilka förståelsen har förbättrats signifikant över tid i första hand hör till denna kategori. Även i diskussioner av svenskans ordförråd blir den digitala revolutionen en central faktor. Den nya tekniken har tillsammans med tendenser till globalisering resulterat i att svenska ungdomars mediekonsumtion idag inte sällan sker på engelska. De ökade klyftorna i ordförståelse mellan yngre och äldre provdeltagare tyder på en mycket snabb förändring av den typ av ordförråd unga människor tillägnar

sig idag. Av naturliga skäl har ordprovet alltid gynnat de äldre provdeltagarna, eftersom inläringen av nya ord i hög utsträckning sker i samband med nya erfarenheter. Det är rimligt att förvänta sig att också de yngre deltagarna i vår studie kommer att få en bättre ordförståelse i takt med att de får allt fler erfarenheter av samhället och samhällets texter. Med det i åtanke kanske man inte ska överdriva konsekvenserna av den ökande klyftan i ordförståelse som vi har visat på.

Ändå går det inte att frigöra sig från tanken att steget ut i vuxenlivets språkbruk, steget till universitetets språkbruk och steget till ett medborgerligt språkbruk som involverar att läsa om, förstå och förhålla sig till olika samhällsfrågor – det steget har blivit större, såtillvida att tröskeln har blivit högre. När det gäller steget till universitetets språkbruk, så är risken uppenbar att fler studenter får det svårare att komma över den högre tröskeln till att läsa och ta till sig den akademiska litteraturen, vilket kan få konsekvensen att fler misslyckas i sina studier. När det gäller steget till det språkbruk som ett aktivt medborgarskap kräver ser vi samma risk: när tröskeln blir högre kommer det sannolikt att bli fler som inte tar sig över den och blir marginaliserade. De förändringar av språkbruket som digitaliseringen har resulterat i sker dock inte med samma takt i hela det svenska språklandskapet. Både akademins och samhällslivets språkbruk har – och det finns väl god anledning att hävda att det också behöver ha – en viss stabilitet och trögrörlighet. Sett i det ljuset måste man betrakta de klyftor i ordförståelse som denna studie har kunnat frilägga inte bara som ett språkligt utan även som ett *demokratiskt* problem.

Summary in English

In the 1970s, knowledge of vocabulary was a central topic in Swedish sociolinguistics, often discussed from a democratic point of view with a focus on inclusion and access in society (see among others Frick & Malmström 1976). In this study we link up with that tradition by reporting on a survey of how vocabulary knowledge has changed over time in Sweden. However, we have refrained from repeating the work done in the 1970s, since it may be criticized in terms of its methodology (cf. Josephson 1982). Instead, for the purposes of this study, we use data from the *Swedish Scholastic Aptitude Test, SweSAT (Högskoleprovet)*.

Ever since 1977, SweSAT has served as an instrument of selection for higher education. It consists of a number of quantitative and verbal subtests, one of which, the *vocabulary test*, is intended to assess understanding of words and concepts. The SweSAT vocabulary test is a multiple-choice test in which no context is given (cf. Figure 2 above). The test taker has five alternatives to choose from to match the given word. The correct answer is either a synonym or a hyponym.

Over time, SweSAT has changed several times, and although a vocabulary test has been included from the very beginning, the scope of this subtest has varied. We have therefore limited the present study to the period from spring 2000 to spring 2011.³³ During this period, the vocabulary test consisted of 40 items on each occasion and was taken by some 40,000 participants each time (cf. Figure 1 above). Controlling for frequencies in three different corpora – a corpus of press texts and fiction, a corpus of social media texts and a corpus of academic texts – it is clear that the words tested are common in academic and press texts. Moreover, the words tested

³³ SweSAT is offered twice a year – once in the autumn and once in the spring.

at the beginning of the period are as frequent in the corpora as those tested at the very end (cf. Figure 3 above).

Based on data from the SweSAT vocabulary test, two substudies were carried out. The first of these focuses on differences over time in the average score on the vocabulary test. Since SweSAT is designed to rank test takers as fairly as possible with regard to their expected success as students, the test has to reflect the level of attainment in society and different tests are therefore not directly comparable. One solution to this problem is to restrict the comparison over time to different *groups* (i.e. based on age, educational background and gender), in order to establish how vocabulary knowledge has changed over time. The first substudy reports such an investigation of comparisons between groups, based on answers from 915,491 participants (cf. Table 2 above).

Over time, the average test score has fallen by about 2 points (cf. Table 9 and Figure 6 above). During the same period we see a widening gap between the two youngest groups (≤ 20 years and 21–24 years) and the oldest groups of test takers (≥ 40 years old), with the younger test takers showing a decrease and the older groups an increase in test scores (cf. Table 11 and Figures 10–11 above). This widening gap can also be observed when test takers with and without university education are compared (cf. Table 12 and Figure 16 above). Other variables, such as educational background (apart from university education) or gender, are of limited importance in explaining the variation in test scores (cf. Figures 20 and 22 above).

Taking this in to account, we argue that the decrease in the average test score is unlikely to be attributable to an increase in the difficulty of the test. Rather, it can be assumed to indicate a decline in understanding of the kinds of words tested in the SweSAT vocabulary tests.

A comparison of average test scores over time cannot, of course, provide any information about how understanding of *individual* words has changed over time. However, every word that is included in a regular vocabulary test has previously been tried out on a smaller group of participants in connection with a regular SweSAT test (the test takers learn afterwards which part of the test consisted of pretest items and which parts belonged to the regular test). By comparing the results for individual words from the pretests with the corresponding results from the regular tests, we can track

how understanding of individual words has changed over time. The second substudy provides such a comparison between pretests and regular vocabulary tests, building on results for a selection of 151 words.

Over the period investigated, a total of 920 vocabulary items (40 items on 23 occasions) were tested. However, a careful selection of items was made in order to allow a relevant comparison over time. First of all, only *words* were included in the study – phrases and idioms were consequently excluded. Secondly, all the word items included had to be identically designed in the pretest and the regular test – thus all modified items were excluded (cf. Figure 29 above). Thirdly, we wanted to make sure that the words included could be seen as part of a common vocabulary of some importance in modern society. Therefore, the words included needed to achieve a certain frequency during the whole of the period investigated (based on figures from the corpus of press texts and fiction). Words that became significantly more frequent or infrequent were also excluded. Fourthly, we wanted to make sure that we could see tendencies over time; words that had been pretested less than three years earlier were therefore excluded. After these selection criteria had been applied, 151 words remained.

When the results from the pretests were compared with the regular vocabulary tests, 110 of the 151 words included showed significant changes over time. For 75 of the words included (49%), scores decreased between the pretests and the regular tests, whereas 36 (24%) of the words showed a significant increase (cf. Figure 31 above). For 41 of the words (27%), there were no significant changes in either direction. The words that became easier to understand could be found throughout the period, while most words that became more difficult to understand were tested during the second half of the period investigated (cf. Figure 32 above). As in the first substudy, there were clear differences between age groups (cf. Figure 35 above).³⁴ In the case of the youngest group (≤ 20 years), scores for 68 of the 151 words included (45%) decreased, whereas only 19 of the words (13%) showed increased scores. In the middle age group (21–24 years), there were

³⁴ In the second substudy we distinguished only three different age groups: ≤ 20 years; 21–24 years; ≥ 25 years.

decreases for 49 of the 151 words (32%), and increases for 13 of them (9%). In the oldest age group (≥ 25 years), the numbers with increasing and decreasing scores were closer to each other: 42 of the words (28%) showed a decline in understanding over time, compared with 31 words (20%) for which understanding improved. Not only do the results show that the younger age groups had a stronger tendency to demonstrate a decline in understanding; the decreases in scores for individual words were also generally larger than the increases. However, virtually no difference was found between females and males (cf. Figure 45 above).

Looking for possible explanations for the results obtained, we found some indications of a connection between an improvement in vocabulary knowledge and word frequency, but no evidence of such a relationship for the words showing decreasing scores over time. However, there was a clear connection between knowledge of vocabulary and word origin, in the sense that words also used in English produced better results than words with a Swedish origin (cf. Figures 50–51 above).

The pretests forming the basis for the comparison in the second sub-study were implemented in different places in Sweden. The results of these pretests were then compared with results for the whole country. Since there are some regional differences in results on SweSAT (cf. Figure 44 above), it can be questioned whether the findings really can be taken as indicating changes over time, and not simply as reflexes of regional differences. In the case of words showing a significant decrease in scores, there seems to be quite strong evidence that the results obtained do in fact reflect a change over time. As for words exhibiting a significant increase, however, our findings are due more to variations in the results between different places in the country than to an improvement in vocabulary knowledge in society (cf. Figure 45 above).

The results of the study can be related to changes in media consumption and reading habits. In recent decades we have seen a digital revolution that has changed both media consumption and reading habits in all generations, but especially in the younger ones. We are still in the middle of this process, and cannot gain a clear overview of or predict the long-term effects of the changes occurring. There is reason to believe that new reading habits and changes in media consumption will affect reading strategies and

knowledge of vocabulary, but research about these kinds of changes is still scarce. In sum, the somewhat dramatic results of this study can be argued to reflect the dramatic changes in reading habits and media consumption that have taken place in our society in recent decades. They also mirror the dominance of English in the media consumption of young Swedes.

In a broader perspective, the findings of the study call for attention to the possible effects on democracy of growing language gaps. They also call for a discussion of how to prevent young people falling behind when the gap between their own vocabulary and that used in higher education and the wider society becomes greater.

Litteratur

- Allén, Sture (1972). *Tiotusen i topp: ordfrekvenser i tidningstext*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Andersson, Ewa & Wolming, Simon (1996). Höskoleprovet som prognosinstrument. I: *Höskoleprovet genom elva forskares ögon*. Stockholm: Höskoleverket, s. 70–81.
- Andersson, Kerstin (1999). *Att mäta språkförmåga: rapport från en konferens i Umeå den 10 juni 1999*. Umeå: Enheten för pedagogiska mätningar, Umeå universitet.
- Arkheide, Sofia & Ohlsson, Jonas (2015). *Nyhetsintresse och nyhetskonsument*. (SOM-rapport 2015:33.) Göteborg: Göteborgs universitet.
- Beck, Isabel L. McKeown, Margaret, & Kucan, Linda (2002). *Bringing Words to Life: Robust Vocabulary Instruction*. New York, NY: Guilford Press.
- Borin, Lars, Forsberg, Markus & Roxendal, Johan (2012). Korp – the corpus infrastructure of Språkbanken. *Proceedings of LREC 2012*. Istanbul: ELRA, s. 474–478.
- Buchmann, Claudia, DiPrete, Thomas A. & Mc Daniel, Anne (2008). Gender Inequalities in Education. *Annual Review of Sociology* 34, s. 319–337.
- Cassirer, Peter (1977). *Studier över ordförståelse. Rapport från projektet Svenskarna och deras ord*. (Nordistica Gothoburgensia 10.) Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Collegeboard (2014). The redesigned SAT®. Relevant words in context. Hämtad 2016-08-16: <https://www.collegeboard.org/sites/default/files/relevant_words_in_context.pdf>.
- Corell, Margaretha & Sundberg, Gunlög (red.) (2000). *Handbok för produktion av språktest*. Stockholm: Institutionen för nordiska språk, Stockholms universitet.
- Domeij, Richard & Josephson, Olle (2006). Språkklyftan har minskat. *Språkvård* 2/2006, s. 4–5.
- Enefalk, Hanna, Andersson, Lars M., Aronsson, August, Englund, Viktor, Novaky, György, Svensson, Magnus, Thisner, Fredrik, Ågren, Henrik & Ågren, Maria (2013). Våra studenter kan inte svenska. *Uppsala nya tidning* 2013-01-02.
- Enström, Ingegerd (2004). Ordförråd och ordinlärning – med särskilt fokus på avancerade inlärare. I: Hyltenstam, Kenneth & Lindberg, Inger (red.): *Svenska som andraspråk: i forskning, undervisning och samhälle*. Lund: Studentlitteratur, 169–196.
- Freedle, Roy (2003). Correcting the SAT's Ethnic and Social-Class Bias: A Method for Reestimating SAT Scores. *Harvard Educational Review* 73 (1), s. 1–43.

- Frick, Nils & Malmström, Sten (1976). *Språkklyftan: hur 700 ord förstås och missförstås*. Stockholm: Tiden.
- Gustafsson, Anna & Håkansson, David (2011). Språkklyftan – 30 år senare. I: Edlund, Ann-Catrine & Mellenius, Ing-Marie (red.): *Svenskans beskrivning* 31. Umeå: Institutionen för språkstudier, Umeå universitet, s. 123–132.
- Gustafsson, Jan-Eric, Andersson, Anette & Hansen, Mickael (2000). Prestationer och prestationsskillnader i 1990-talets skola. I: *Välfärd och skola*. (SOU 2000:39). Stockholm: Fritzes offentliga publikationer, s. 135–212.
- Högskoleverket (2000). *Högskoleprovet. Gårdagens mål och framtida inriktning*. (Högskoleverkets rapportserie 2000:12 R). Stockholm: Högskoleverket.
- Jalakas, Anders & Wadbring, Ingela (2014). Ska man gråta om papperstidningen försvinner? I: Oscarsson, Henrik & Bergström, Annika (red.): *Mittfära och marginal: SOM-undersökningen 2013*. (SOM-rapport 61.) Göteborg: SOM-institutet.
- Josephson, Olle (1982). *Svåra ord. En undersökning av förståelsen av 153 ord från ekonomiska, sociala och politiska sammanhang*. Stockholm: Institutionen för nordiska språk, Stockholms universitet.
- Levin, Annika (2005). Läst men ej förstått. *Protokoll* 2005 (2), s. 12–13.
- Li, Miao & Kirby John R. (2014). The Effects of Vocabulary Breadth and Depth on English Reading. *Applied Linguistics* 36 (5), s. 611–634.
- Lindberg, Inger & Johansson Kokkinakis, Sofie (red.) (2007). *OrdiL: en korpusbaserad kartläggning av ordförrådet i läromedel för grundskolans senare år*. Göteborg: Institutet för svenska som andraspråk, Göteborgs universitet.
- Lindberg, Inger (2007). Forskning om läromedelspråk och ordförrådsutveckling. I: Lindberg, Inger & Johansson Kokkinakis, Sofie (red.) (2007). *OrdiL: en korpusbaserad kartläggning av ordförrådet i läromedel för grundskolans senare år*. Göteborg: Institutet för svenska som andraspråk, Göteborgs universitet, s. 13–60.
- Litteraturutredningen (2012). *Läsandets kultur: slutbetänkande*. (SOU 2012:65.) Stockholm: Fritzes.
- Lohman, David F. (2000). Complex Information Processing and Intelligence. I: Sternberg, R. (ed.): *Handbook of intelligence*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 285–340.
- Mangen, Anne, Walgermo, Bente & Bronnick, Kolbjørn (2013). Reading linear texts on paper versus computer screen: Effects on reading comprehension. *International Journal of Educational Research* 58, s. 61–68.
- Nation, I. S. P. (2013). *Learning vocabulary in another language*. 2. ed. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nordicom (2015). *Nordicom-Sveriges mediebarometer 2014*, red. av Ingela Wadbring. Göteborg: Nordicom.
- Pigada, Maria & Schmitt, Norbert (2006). Vocabulary acquisition from extensive reading: A case study. *Reading in a Foreign Language* 18 (1), s. 1–28.
- Qian, David D. & Schedl, Mary (2004). Evaluation of an in-depth vocabulary knowledge measure for assessing reading performance. *Language Testing* 21 (1), s. 28–52.
- Read, John. (2000). *Assessing Vocabulary*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Scott, Sandra (2004). *Ordförståelse: en litteraturstudie med anknytning till högskoleprovets ORD-prov*. Umeå: Institutionen för beteendevetenskapliga mätningar, Umeå universitet.
- Skolverket (2016a). *PISA 2015. 15-åringars kunskaper i naturvetenskap, läsförståelse och matematik*. (Rapport 450.) Stockholm: Skolverket.
- Skolverket (2016b). Pisa i korthet. Hämtad 2016-09-27. <<http://www.skolverket.se/statistik-och-utvardering/internationella-studier/pisa>>
- Skolverket (2016c). *Invandringens betydelse för skolresultaten*. Stockholm: Skolverket.
- Stage, Christina (2004). *Gruppskillnader i resultat på högskoleprovet*. Umeå: (Pedagogiska mätningar 192.) Umeå: Enheten för pedagogiska mätningar, Umeå universitet.
- Stage, Christina (2005). *Socialgruppskillnader i resultat på högskoleprovet*. (BVM 2005:11.) Umeå: Institutionen för beteendevetenskapliga mätningar, Umeå universitet.
- Stage, Christina (2001). *Högskoleprovets utveckling under åren 1977–2000: provets sammansättning och provdeltagargruppens sammansättning och resultat*. (Pedagogiska mätningar 169.) Umeå: Enheten för pedagogiska mätningar, Umeå universitet.
- Stage, Christina & Jonsson, Ingegerd (1995). *Luckprov med flervalsuppgifter. Ett alternativt ORD-prov*. (Pedagogiska mätningar 96.) Umeå: Enheten för pedagogiska mätningar, Umeå universitet.
- Stage, Christina & Ögren, Gunilla (2002). *Högskoleprovet våren och hösten 2001: provdeltagargruppens sammansättning och resultat*. (Pedagogiska mätningar 172.) Umeå: Enheten för pedagogiska mätningar, Umeå universitet.
- Stage, Christina & Ögren, Gunilla (2003). *Högskoleprovet våren och hösten 2002: provdeltagargruppens sammansättning och resultat*. (Pedagogiska mätningar 180.) Umeå: Enheten för pedagogiska mätningar, Umeå universitet.
- Stage, Christina & Ögren, Gunilla (2004a). *Högskoleprovet våren och hösten 2003: provdeltagargruppens sammansättning och resultat*. (Pedagogiska mätningar 193.) Umeå: Enheten för pedagogiska mätningar, Umeå universitet.
- Stage, Christina & Ögren, Gunilla (2004b). *Högskoleprovet våren och hösten 2004: provdeltagargruppens sammansättning och resultat*. (BVM 2004:7.) Umeå: Institutionen för beteendevetenskapliga mätningar, Umeå universitet.
- Stage, Christina & Ögren, Gunilla (2005). *Högskoleprovet våren och hösten 2005: provdeltagargruppens sammansättning och resultat*. (BVM 2005:17.) Umeå: Institutionen för beteendevetenskapliga mätningar, Umeå universitet.
- Stage, Christina & Ögren, Gunilla (2006). *Högskoleprovet våren och hösten 2006: provdeltagargruppens sammansättning och resultat*. (BVM 2006:25.) Umeå: Institutionen för beteendevetenskapliga mätningar, Umeå universitet.
- Stage, Christina & Ögren, Gunilla (2007). *Högskoleprovet våren och hösten 2007: provdeltagargruppens sammansättning och resultat*. (BVM 2007:31.) Umeå: Institutionen för beteendevetenskapliga mätningar, Umeå universitet.
- Stage, Christina & Ögren, Gunilla (2008). *Högskoleprovet våren och hösten 2008: provdeltagargruppens sammansättning och resultat*. (BVM 2008:34.) Umeå: Institutionen för beteendevetenskapliga mätningar, Umeå universitet.

LITTERATUR

- Stage, Christina & Ögren, Gunilla (2009). *Högskoleprovet våren och hösten 2009: provdeltagargruppens sammansättning och resultat*. (BVM 2009:40.) Umeå: Institutionen för beteendevetenskapliga mätningar, Umeå universitet.
- Stage, Christina & Ögren, Gunilla (2010). *Högskoleprovet våren och hösten 2010: provdeltagargruppens sammansättning och resultat*. (BVM 2010:43.) Umeå: Institutionen för beteendevetenskapliga mätningar, Umeå universitet.
- Stage, Christina & Ögren, Gunilla (2011). *Högskoleprovet våren 2011: provdeltagargruppens sammansättning och resultat*. (BVM 2011:49.) Umeå: Institutionen för tillämpad utbildningsvetenskap, Umeå universitet.
- Svensson, Allan, Gustafsson, Jan-Eric och Reuterberg, Sven-Eric (2001). *Högskoleprovets prognosvärde. Sambandet mellan provresultat och framgång vid första studieåret vid civilingenjörs-, jurist- och grundskollärarutbildningarna*. (Högskoleverkets rapportserie 2001:19 R.) Stockholm: Högskoleverket.
- Tillträdesutredningen (2004). *Tre vägar till den öppna högskolan: betänkande*. (SOU 2004:29.) Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.
- Törnkvist, Birgitta & Henriksson, Widar (2004). SweSAT repeat (Em No. 24). Umeå: Umeå University, Department of Educational Measurement.
- Törnkvist, Birgitta & Henriksson, Widar (2006). Validity issues concerning repeated test taking of the SweSAT (Em No. 56.) Umeå: Umeå University, Department of Educational Measurement.

Lundastudier i nordisk språkvetenskap Serie A

Serie utgiven av Språk- och litteraturcentrum, Humanistiska och teologiska fakulteterna vid Lunds universitet. Redaktörer: Lisa Holm och Marit Julien.

38. Nils Jörgensen, *Studier över syntax och textstruktur i nordiska medeltidslagar*. 1987.
39. Barbro Lundin, *Bisatser i små barns språk. En analys av fem barns första bisatser*. 1987.
40. Carl-Erik Lundbladh, *Adjektivens komparation i svenskan. En semantisk beskrivning*. 1987.
41. Gertrud Pettersson (red.), *Studier i svensk språkhistoria*. 1988.
42. Lars-Johan Ekerot, *Så-konstruktionen i svenskan*. 1988.
43. Lena Ekberg, *Gå till anfall och falla i sömn. En strukturell och funktionell beskrivning av abstrakta övergångsfaser*. 1989.
44. Gunilla Byrman, *Graviditetsuttryck i svenskan*. 1989.
45. Herbert Davidson, *Han, hon, den. Genusutvecklingen i svenskan under nysvensk tid*. 1990.
46. Gertrud Pettersson, *Lagspråk och samhällsutveckling. Studier över svenskt lagspråk efter 1734*. 1992.
47. Jan Svensson, *Språk och offentlighet. Om språkbruksförändringar i den politiska offentligheten*. 1993.
48. Gösta Holm, *Nordiska studier. Femton uppsatser om ord, namn, dialekter, filologi, stilhistoria och syntax*. Festskrift till Gösta Holm på 80-årsdagen den 8 juli 1996. Redaktörer: Christer Platzack och Ulf Teleman. 1996.
49. Cecilia Falk, *Fornsvenska upplevarverb*. 1997.
50. Magnus Olsson, *Swedish Numerals in an International Perspective*. 1997.
51. Gunlög Josefsson, *On the Principles of Word Formation in Swedish*. 1997.

52. Lisa Christensen, *Framtidsuttrycken i svenskans temporal system*. 1997.
53. Bo-A. Wendt, *Landslagsspråk och stadslagsspråk. Stilhistoriska undersökningar i Kristoffers landslag*. 1997.
54. Per Lagerholm, *Talspråk i skrift. Om muntlighetens utveckling i svensk sakprosa 1800–1997*. 1999.
55. Inger Haskå & Carin Sandqvist (red.), *Alla tiders språk. En vänskrift till Gertrud Pettersson november 1999*. 1999.
56. Maria Lindgren, *Utvecklingssamtal mellan chefer och medarbetare. Undersökning av en samtalstyp i arbetslivet*. 2001.
57. Jóhanna Barðdal, *Case in Icelandic – A Synchronic, Diachronic and Comparative Approach*. 2001.
58. Henrik Rahm, *Journalistikens anatomi. Analyser av genrer och textmönster i fem strejkbevakningar i svensk dagspress 1879–1996*. 2002.
59. Maria Mörnsjö, *V1-Declaratives in Spoken Swedish. Syntax, Information Structure, and Prosodic Pattern*. 2002.
60. Katarina Lundin, *Small clauses in Swedish. Towards a Unified Account*. 2003.
61. Lena Lötmarker, *Krian i förvandling. Uppsatsämnen och skrivanvisningar för läroverkets svenska uppsatsskrivning*. 2004.
62. Henrik Rosenkvist, *The Emergence of Conditional Subordinators in Swedish – a Study in Grammaticalization*. 2004.
63. Cecilia Falk & Lars-Olof Delsing (red.), *Studier i svensk språkhistoria* 8. 2005.
64. David Håkansson, *Syntaktisk variation och förändring. En studie av subjektslösa satser i fornsvenska*. 2008.
65. Christian Waldmann, *Input och output. Ordföljd i svenska barns huvudsatser och bisatser*. 2008.
66. Anna Gustafsson, *Pamfletter! En diskursiv praktik och dess strategier i tidig svensk politisk offentlighet*. 2009.
67. Gudrun Svensson, *Diskurspartiklar hos ungdomar i mångspråkiga miljöer i Malmö*. 2009.
68. Jackie Nordström, *Modality and Subordinators in the Germanic Languages and beyond*. 2009.
70. Piotr Garbacz, *Word Order in Övdalian. A Study in Variation and Change*. 2010.
71. Johan Brandtler, *The Evaluability Hypothesis. The Syntax and Semantics of Polarity Item Licensing in Swedish*. 2010.
72. David Petersson, *The Highest Force Hypothesis. Subordination in Swedish*. 2014.

73. Ulf Teleman, *Nordister och nordistik i Lund – från 1860- till 1930-tal*. 2015.
74. Anna W Gustafsson, Lisa Holm, Katarina Lundin, Henrik Rahm och Mechtild Tronnier (red.). *Svenskans beskrivning 34. Förhandlingar vid Trettiofjärde sammankomsten, Lund den 22–24 oktober 2014*. 2016.
75. Anna W Gustafsson och David Håkansson. *Ord på prov. En studie av ordförståelse i högskoleprovet*. 2017.

